

בחסוה של ביטחון

**הרחבת התנחלויות
בחסות מכשול הפרדה**

דצמבר 2005

מחקר וכתבייה: יחזקאל ליין ואלון כהן-ליפשיץ

מיפוי: אלון כהן-ליפשיץ ואמאל זועבי

עדויות: עבד אל-כרים סעדי, איאד חדד וכרים ג'ובראן

ריכוז מידע: נגיב אבו רקיה, שלומי סויסה ונמרוד אמזלק

עריכה לשונית: אופיר פוירשטיין

שער: מכשול ההפרדה על רקע הרחבת ההתנחלות מודיעין עילית (עיבוד מחשב). צולם על-ידי אלון כהן-ליפשיץ ואורן יעקובוביץ

במקום - מתכננים למען זכויות תכנון. הוקמה במאי 1999 על ידי מתכננים/ות ואדריכלים/ות במטרה לחזק את הקשר בין מערכות התכנון בישראל לזכויות האדם. במקום פועלת בכלים מקצועיים, באמצעות צוות שכיר ומתנדב - אנשי מקצוע מתחומי התכנון, החברה והמשפט, לקידום שוויון זכויות וצדק חברתי בנושאי תכנון ופיתוח ובהקצאת משאבי קרקע, ומסייעת לקהילות המצויות בעמדת נחיתות מקצועית, כלכלית או אזרחית לממש את זכויותיהן במרחב התכנון.

בצלם - מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים. הוקם בשנת 1989 על-ידי אנשי רוח, משפטנים, רופאים, עיתונאים וחברי כנסת. מטרותיו העיקריות של בצלם הן להיאבק נגד הפרות זכויות האדם בשטחים, באמצעות תיעודן והבאתן לידיעת הציבור הרחב וקובעי המדיניות; להילחם בתופעת ההדחקה וההכחשה הקיימת בחברה הישראלית; ולתרום ליצירת תרבות של זכויות האדם בישראל.

תוכן העניינים

5	מבוא
9	פרק 1: הרחבת התנחלויות - השיקול הנעלם
21	פרק 2: מקרה מבחן - ההתנחלות צופין
37	פרק 3: מקרה מבחן - ההתנחלות אלפי מנשה
51	פרק 4: מקרה מבחן - ההתנחלות נווה יעקב (ירושלים)
61	פרק 5: מקרה מבחן - גוש מודיעין עילית
75	פרק 6: שמונה מקרים נוספים
87	פרק 7: תוואי המכשול כהפרה של המשפט הבינלאומי
91	מסקנות והמלצות
93	נספחים
99	תגובת משרד המשפטים

ביוני 2002 אישרה ממשלת ישראל את השלב הראשון של מכשול ההפרדה, שייצור חיץ פיזי בין הגדה המערבית לישראל. העילה הרשמית להחלטה הייתה גל של פיגועי התאבדות, שביצעו פלסטינים נגד אזרחי ישראל בחודשים שקדמו לה. במהלך שלוש השנים שלאחר מכן אישרו הממשלה והקבינט המדיני-ביטחוני שלבים נוספים של המכשול, וכן שינויים בתוואי בקטעים שאושרו קודם לכן. בהתאם להחלטת הממשלה האחרונה, מפברואר 2005, עתיד המכשול להשתרע על פני כ-680 ק"מ¹. נכון לנובמבר 2005, כשליש מהמכשול כבר בנוי, שליש נוסף נמצא בשלבי בנייה שונים, ובשליש הנותר העבודות טרם החלו.

מטרתו הרשמית של המכשול היא מניעת פיגועים באמצעות הפרדה פיזית בין הגדה המערבית לבין ישראל. אף-על-פי-כן, לפי החלטת הממשלה האחרונה, רק כעשרים אחוזים מתוואי המכשול יחפפו לגבול בין השתיים, קרי לקו הירוק, בעוד שמונים האחוזים הנותרים ממוקמים בתוך שטח הגדה. כתוצאה מכך, למעלה מ-530,000 דונם, שהם כ-9.5% משטח הגדה המערבית (כולל מזרח ירושלים), יוותרו כלואים, בתום הבנייה, בין המכשול לבין הקו הירוק. בשטח זה ישנם כיום 21 כפרים פלסטינים, שבהם חיים כ-30,000 בני אדם, וכן כ-200,000 פלסטינים נושאי תעודות זהות ישראליות, החיים במזרח ירושלים, שיופרדו גם הם משטח הגדה. חמישים יישובים פלסטינים נוספים, שבהם חיים כ-244,000 בני אדם, יהיו אמנם בצידו ה"פלסטיני" של המכשול, אך התוואי המפותל של זה האחרון יקיף כל אחד מהם משלושה עברים או יותר.

באותם אזורים בהם הסתיימה בנייתו גורם המכשול לפגיעות קשות בזכויות האדם של הפלסטינים. פגיעות אלה נגזרות, בראש ובראשונה, מהגבלת חופש התנועה שלהם. אלפי משפחות שגרות ממזרח למכשול הופרדו מאדמותיהם החקלאיות המצויות ממערב לו, וכתוצאה מכך נפגעה יכולתן להתפרנס מחקלאות. במקרה של תושבי הכפרים שנותרו בין המכשול לקו הירוק, כמו-גם במקרה של תושבי הפרוורים המזרחיים של ירושלים, נפגעה גם יכולתם לקבל שירותי בריאות וחינוך, ולקיים קשרים משפחתיים וחברתיים כבעבר. תוואי המכשול חוסם את אפשרויות הפיתוח האורבאני של מרבית היישובים הפלסטיניים לאורכו, ועל-ידי כך פוגע אנושות בזכויות התכנון של תושביהם. זאת, מאחר שברוב האזורים הוצמד התוואי לשטח הבנוי של היישובים הפלסטיניים, ובמקרים רבים אף תוכנן כך שיקיף אותו משלושה כיוונים. הקמת המכשול כרוכה גם בפגיעה קשה בזכות הקניין, הן בשל הגבלת הגישה לקרקעות פרטיות, והן משום שהיא מחייבת תפיסת עשרות אלפי דונמים של קרקע פרטית, תוך הריסת הרכוש החקלאי שבה (עצים, שדות, חממות, ציוד השקיה וכד').

1. נתון זה כולל את כל קטעי המכשול, לרבות אלה אשר לפי החלטת הממשלה כפופים לאישור משפטי.

כמעט כל הסטיות של התוואי מהקו הירוק נקבעו באזורים שבהם קיימות התנחלויות, באופן שמשאיר אותן בצד ה"ישראלי". בהתאם לתוואי שאישרה ממשלת ישראל בפברואר 2005, 60 התנחלויות, 12 מהן במזרח ירושלים, עתידות להימצא ממערב למכשול ברצף טריטוריאלי עם מדינת ישראל, מופרדות משאר הגדה המערבית.

גישתה של מדינת ישראל להיבטים רבים של הקשר בין מפעל ההתנחלות לבין תוואי המכשול מאופיינת בחוסר שקיפות קיצוני. כך לדוגמה, המטרה שמאחורי הכללת אותן 60 התנחלויות בצידו ה"ישראלי" של המכשול, לפי טענתה הרשמית של ישראל, היא הגנה על חיי המתנחלים. אולם, בה בעת משמיעים גורמים בכירים בממשלה רמזים עבים, לכך שהמטרה האמיתית היא הכנת הקרקע לסיפוח אותן ההתנחלויות לישראל. ראש הממשלה, אריאל שרון, למשל, אמר בראיון, כי "גושי ההתנחלויות" שיימצאו מעברו המערבי של מכשול ההפרדה "יהיו חלק ממדינת ישראל, מחוברים טריטוריאלי ל"ישראל, ויתגוררו בהם הרבה יותר אנשים".² שר הביטחון, שאול מופז, התבטא באופן דומה.³

מטרתו של דו"ח זה היא לשפוך אור על מספר שאלות מרכזיות, הנוגעות לקשר שבין מפעל ההתנחלות לבין תוואי מכשול ההפרדה: האם ובאיזו מידה היוו תכניות ההרחבה של אותן ההתנחלויות שנותנו בצד ה"ישראלי" שיקול משמעותי בקביעת התוואי? האם ובאיזו מידה באו השיקולים הביטחוניים, שעליהם הצהירה ישראל, לידי ביטוי בתוואי שנקבע מסביב להתנחלויות אלה? באיזו מידה גורמים אותם קטעים של המכשול המקיפים את ההתנחלויות לפגיעה בזכויות האדם של הפלסטינים שגרים בסמוך לתוואי? הדו"ח מורכב משבעה פרקים, ובסופו מובאות מסקנות:

הפרק הראשון מציג את טענות הדו"ח ואת ממצאיו העיקריים, שיפותחו במקרי המבחן המוצגים בפרקים הבאים. בין השאר, מצביע הפרק על הסתירות המהותיות הקיימות בין השיקולים הביטחוניים, שעליהם הסתמכה כביכול ישראל בקביעת התוואי, לבין שיקולי הרחבת ההתנחלויות העולים מממצאי הדו"ח.

ארבעת הפרקים הבאים (2-5) בוחנים את הקשר בין תוואי המכשול לבין תכניות להרחבת התנחלויות בארבעה אזורים שונים. זאת, בין השאר, באמצעות ניתוח של תכניות מתאר ותצלומי אוויר של כל אזור. בנוסף, בודק כל אחד מהפרקים דפוס אחר של פגיעה בזכויות האדם כתוצאה מתוואי המכשול. הפרק השני עוסק בהתנחלות צופין, שמצפון לקלקיליה, ובודק את היקף הפגיעה בתושבי הכפרים הפלסטיניים הסמוכים, שהופרדו מאדמותיהם החקלאיות כתוצאה מהתכניות להרחיב את ההתנחלות. הפרק השלישי דן במקרה של ההתנחלות אלפי מנשה, שמדרום לקלקיליה, ובוחר את

2. אלוף בן וניר חסון, "שרון: הפינוי יחל באמצע אוגוסט", הארץ, 10.5.2005.
 3. אלוף בן ועמוס הראל, "מופז מבטיח לחזק את גושי ההתנחלויות", הארץ, 13.9.05.

הקשר בין התכניות להרחבתה לפגיעה בתושבי כפרים פלסטיניים שהוכנסו לתוך מובלעת מופרדת משאר הגדה המערבית. הפרק הרביעי מנתח את המקרה של ההתנחלות נווה יעקב ("שכונה" בשיח הפנים-ישראלי), אשר בתוך תחום השיפוט של עיריית ירושלים. פרק זה עוסק בשטח משמעותי, הנמצא מחוץ לגבולות העיר ומיועד להרחבתה, ועומד על הקשר שבין הכללתו של שטח זה בצידו ה"ישראלי" של המכשול לבין יכולתו של היישוב הפלסטיני השכן א-ראם להתפתח מבחינה אורבאנית. הפרק החמישי עוסק בגוש התנחלויות ממערב לרמאללה, שבמרכזו ההתנחלות מודיעין עילית, ובוחן את הטענה, כי תוואי המכשול נועד לקדם את הרחבת הגוש, בין השאר, על-ידי השתלטות על אדמות חקלאיות, שכיום נמצאות בבעלות פלסטינית פרטית.

הפרק השישי מציג מידע ראשוני, המצביע על קיומו של קשר בין תוואי המכשול לבין תכניות הרחבה של שמונה התנחלויות נוספות: ריחן, סלעית, אורנית, עופרים, אריאל, קדומים, גבעות ואשכולות. עיקר המידע מופיע על גבי תצלומי אוויר של כל התנחלות, שעליהם מסומנים תוואי המכשול ותחום השיפוט של ההתנחלות.

הפרק השביעי מנתח את חוקיותו של התוואי מסביב להתנחלויות לאור הממצאים המוצגים בדו"ח, לפי המשפט ההומניטארי הבינלאומי ומשפט זכויות האדם הבינלאומי.

לאחר המסקנות מובאים שני נספחים המספקים רקע קצר לשני נושאים מרכזיים הנדונים במסגרת הדו"ח. הנספח הראשון עוסק בהליך ההכרזה על קרקעות בגדה המערבית כאדמות מדינה ועל רישומן ככאלה. הנספח השני מתאר בקצרה את המערכת הבירוקרטית האחראית על הסדרת נושא התכנון והבנייה בהתנחלויות, תוך ביאור מונחי יסוד בתחום המופיעים לאורך הדו"ח. לבסוף, מובאת תגובת המדינה לדו"ח.

פרק 1

הרחבת התנחלויות - השיקול הנעלם

חדירת המכשול לתוך שטח הגדה המערבית הייתה ונותרה הסיבה העיקרית לפגיעות הנגרמות בגינו בזכויות האדם של הפלסטינים. כיצד מצדיקה ישראל את חריגת התוואי מהקו הירוק בכלל ואת הקשר בין המכשול לבין ההתנחלויות בפרט? באיזו מידה משקפים ההצדקות וההסברים שמספקת המדינה את השיקולים האמיתיים שלאורם נקבע התוואי? מהו טיב הקשר בין השיקולים המוצהרים לשיקולים בפועל? שאלות אלה יידונו להלן.

השיקולים לקביעת התוואי: הגרסה הרשמית

ההגנה על ההתנחלויות, או על המתנחלים, אינה מוזכרת בהחלטת הממשלה מיוני 2002, שבה ניתן האישור לתחילת הקמתו של שלב א' של מכשול ההפרדה. יתרה מזאת, מאותה החלטה אף ניתן להבין, כי הקמת המכשול אינה קשורה כלל וכלל בהתנחלויות או במתנחלים. לפי ההחלטה, נועד המכשול "למטרת צמצום חדירת טרוריסטים מאיו"ש לפיגועים בישראל".⁴

בהחלטתה מאוקטובר 2003, שבה אושר התוואי לשלבים ג' ו-ד', נקטה הממשלה בלשון כללית יותר, והגדירה את המכשול כ"אמצעי ביטחון למניעת פיגועי טרור", ללא התייחסות מפורשת למניעת הכניסה לישראל.⁵ להבדיל מקודמתה, כללה החלטה זו התייחסות קצרה לצורך להגן על ההתנחלויות, שבה נאמר כי במסגרת ההחלטות שיתקבלו בעתיד אודות אופן המימון של המכשול "יסוכמו מרכיבי ביטחון נוספים ומיידיים להגנת היישובים הישראליים ביהודה ושומרון כנגד איומים המתקיימים בתקופת הקמת המכשול ב'מרחב התפר'".⁶ כפי שנראה בהמשך הפרק, ניתן להניח כי לא במקרה השתמשה הממשלה בניסוח מעורפל שכזה, המונע הסקת מסקנות ברורות באשר לטיב הקשר שבין המכשול לבין ההתנחלויות.

לבסוף, בהחלטתה האחרונה מפברואר 2005 חזרה הממשלה על הנוסח, ששימש אותה בהחלטתה הקודמת, שלפיו המכשול הוא "אמצעי ביטחון למניעת פיגועי טרור", הפעם ללא אזכור כלשהו של נושא ההתנחלויות או המתנחלים.⁷

4. החלטת ממשלה 2077 מיום 23.6.2002, סעיף ב.3.

5. החלטת ממשלה 883 מיום 1.10.2003, סעיף ב.2.

6. שם, סעיף ב.5.

7. החלטת ממשלה 3283 מיום 20.2.2005, סעיף ב.2.

לצד התחמקותן מאמירה ברורה באשר לקשר בין המכשול לבין ההתנחלויות מציינות כל שלוש החלטות הממשלה כי מכשול ההפרדה הוא "אמצעי ביטחוני זמני", אשר "אינו מבטא גבול מדיני או אחר".⁸

עשרות עתירות לבג"ץ הוגשו במהלך שלוש השנים האחרונות נגד תוואי המכשול, בטענה שחדירתו לשטח הגדה המערבית גורמת לפגיעות קשות בזכויות האדם. בחלק מהעתירות הללו נטען, כי פגיעות אלו הן בלתי חוקיות, שכן השיקולים לקביעתו של התוואי אינם שיקולים צבאיים לגיטימיים, אלא שיקולים פוליטיים פסולים, בראשם סיפוח של התנחלויות לישראל.

פרקליטות המדינה התבקשה אפוא להצדיק בפני בג"ץ את חריגותיו המשמעותיות של התוואי מהקו הירוק, על הפגיעות הרבות בזכויות האדם הכרוכות בהן. לשם כך, לא יכלה הפרקליטות להסתפק בניסוחיה המתחמקים והמעורפלים של ממשלת ישראל, בכל הנוגע לקשר שבין המכשול לבין ההתנחלויות. בתשובותיה לבג"ץ אמנם הדגישה הפרקליטות, בדומה לממשלה בהחלטותיה, כי המניע היחיד להקמת המכשול הוא ביטחוני. אולם, בניגוד לממשלה, היא נאלצה להודות בצורה מפורשת, כי אחד המרכיבים של האינטרס הביטחוני, שבגינו נקבע תוואי המכשול מעבר לקו הירוק, הוא מתן הגנה לתושבי ההתנחלויות:

אכן, חלק מן התוואי תוכנן במטרה להעניק הגנה גם לתושבים הישראלים, המתגוררים באיו"ש, הסובלים אף הם ממתקפת הטרור. אולם בכך אין כל פסול, שכן... בהתאם לפסיקתו של בית המשפט העליון, ועל-פי הסכם הביניים, האחריות לביטחונם של הישראלים באיו"ש מוטלת על ישראל. ישראל סבורה, כי המכשול הוא אחד המרכיבים ההכרחיים להגנה זו, כל עוד מדובר בתוואי מידתי.⁹

מתשובותיה של פרקליטות המדינה לבג"ץ בעניין זה משתמע, כי המתנחלים, שהגנתם מחייבת כביכול את הקמת המכשול מעבר לקו הירוק, הם המתנחלים החיים בהווה בהתנחלויות, ולא המתנחלים שיגורו בעתיד בהתנחלויות שעדיין לא נבנו. מסקנה זו אף מתחייבת מהגדרתו של המכשול כאמצעי ביטחוני זמני, אשר ככזה אמור לספק מענה למצב נתון, שקיים בהווה בלבד, ולא לאיומים שעלולים להתממש רק בעתיד.

בנוסף, הצדיקה המדינה את חריגת התוואי מהקו הירוק בקיומם של שני שיקולים נוספים, הנגזרים מאינטרס העל הביטחוני. השיקול האחד הוא יצירת "מרחב התרעה" על-ידי הרחקת המכשול מבתי

8. שם; החלטת ממשלה 883 מיום 1.10.2003, סעיף ב.2; החלטת ממשלה 2077 מיום 23.6.2002, סעיף ב.4 (ההדגשה שלנו).
9. בג"ץ 4825/04, מחמד חאלד עליאן ואח' נ' ראש הממשלה ואח', כתב תשובה, סעיף 469.

היישובים הישראליים הסמוכים לו, בין אם יישובים בתוך ישראל ובין אם התנחלויות. לטענת הפרקליטות, "מרחב התרעה זה חיוני לצורך פגיעה במחבלים, שעלולים לחצות את המכשול בטרם יבצעו את זממם".¹⁰ השיקול האחר הוא הבטחת "הגנה על הכוחות המגנים על המכשול באמצעות העברת התוואי בשטחים שאינם נשלטים ממזרח למכשול".¹¹ לדברי הפרקליטות, בשל התנאים הטופוגרפיים בשטח, העברת המכשול על הקו הירוק בלבד "לא הייתה מאפשרת להגן על החיילים המסיירים לאורכו, שהיו נמצאים במקרים רבים בעמדה טופוגרפית נחותה. תוואי זה אף לא היה מאפשר תצפית לכיוון איו"ש, והיה מותיר את כוחות צה"ל בנחיתות מבצעית לעומת המחבלים הממתינים מצדו השני של המכשול".¹²

עוד טענה הפרקליטות, כמעט בכל תשובותיה לבג"ץ, כי בהתחשב בצרכיה הביטחוניים השתדלה ישראל לבחור בתוואי שיקטין ככל שניתן את הפגיעה ב"מרקם החיים" של הפלסטינים. גישה זו באה לידי ביטוי, לדידה של הפרקליטות, בניסיון לאזן בין הצרכים והשיקולים הביטחוניים שצוינו לעיל מחד, לבין שיקולים הנגזרים מהתחשבות ב"מרקם החיים" של הפלסטינים מאידך: ראשית, העדפת השימוש ב"אדמות מדינה" לא מעובדות על פני אדמות פרטיות מעובדות, ככל שניתן, לצורך הקמת המכשול עצמו; שנית, ניסיון להימנע מחציצה בין תושבים פלסטינים לבין אדמות חקלאיות שבעלותם באמצעות המכשול; שלישית, הימנעות מחסימת דרכים קיימות על-ידי המכשול.¹³

איוון זה, בין שיקולים ביטחוניים לשיקולים "הומניטאריים", אמור לשקף את עיקרון המידתיות, המתחייב הן מהמשפט הבינלאומי והן מהמשפט הישראלי. עיקרון זה הוא, לפי פסיקת בית המשפט העליון, קנה המידה העיקרי, שלאורו יש לבחון את חוקיות התוואי של כל קטע וקטע מן המכשול. זאת, לדידו של בג"ץ, בהנחה שמטרת המכשול היא אכן מטרה ביטחונית לגיטימית.¹⁴

בדומה לממשלה בהחלטותיה, הדגישה פרקליטות המדינה, כי מאחר שהמכשול, לרבות התוואי שלו, הוא אך ורק אמצעי שנועד לתת מענה לאיומים ביטחוניים הקיימים כיום, הרי שהוא במהותו אמצעי זמני. אחת הראיות לזמניותו של המכשול, לפי הפרקליטות, היא בכך ש"צווי התפיסה המוצאים לצורך הקמת המכשול בשטחי איו"ש מוגבלים לתקופה קצובה של מספר שנים".¹⁵ עוד טענה הפרקליטות, כי זמניותו של המכשול "נשענת גם על ניסיון העבר". ואכן, במספר מקומות לאורך שלב א' של המכשול החליטה ישראל, בעקבות הערכה מחודשת, לפרק קטעי גדר לאחר שבנייתם הסתיימה ולהקים את

10. שם, סעיף 64.

11. שם, סעיף 60.

12. שם, סעיף 64.

13. שם, סעיף 70.

14. בית המשפט העליון התייחס בהרחבה ליישומו של עיקרון המידתיות בהקשר של מכשול ההפרדה בפסק הדין בבג"ץ 2056/04, מועצת הכפר בית סוריק ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', שניתן ביולי 2004 (להלן: בג"ץ בית סוריק).

15. בג"ץ 4825/04, מחמד חאלד עליאן ואח' נ' ראש הממשלה ואח', כתב תשובה, סעיף 70.

המכשול בתוואי אחר. כך לדוגמה, בחודש פברואר 2004 פורק קטע מהמכשול, שהקיף את הכפרים באקה א-שרקיה ונזלת עיסא ממזרח, והפריד אותם משאר הגדה, לאחר שמכשול אחר הוקם ממערב לכפר בסמוך לקו הירוק.¹⁶ באותו עניין הוסיפה הפרקליטות:

ישראל הקימה בעבר מספר גדרות לאורך גבולותיה עם מדינות ערב, כמו ירדן ומצרים. חלק מגדרות אלה פורקו, והתוואי שלהם שונה על בסיס מו"מ בין הצדדים. גם בלבנון הקימה ישראל גדר שמטרתה הייתה למנוע חדירה לישראל. הגדר לא הוקמה בהכרח על בסיס הגבול הבינלאומי עם לבנון. לאחר יציאת צה"ל מלבנון, בחודש מאי 2000, פורקו חלקים מאותה גדר, והתוואי שלה שונה, על מנת לעמוד בדרישות שהציב האו"ם לישראל.¹⁷

למרות האמירות המפורשות של פרקליטות המדינה, שלפיהן אחד השיקולים המרכזיים מאחורי קביעת התוואי היה מתן הגנה להתנחלויות, בפרומים רבים ממשיכה ישראל להתעלם מן הקשר בין השניים. כך למשל, עד היום מצהיר משרד הביטחון בעמוד השער של אתר האינטרנט "מרחב התפר", שמטרתו לספק מידע אודות המכשול, כי

תכנית "מרחב התפר" נועדה להקטין את יכולת החדירה של מפגעים משטח הרשות הפלסטינית לשטח ישראל, שמספרם עלה מאז ספטמבר 2000 עקב העצמת תופעה של מחבלים מתאבדים. מפגעים אלו נכללים בתוך קבוצה רחבה וגדולה של שוהים בלתי חוקיים (שב"חים), המונה עשרות אלפי פלסטינים, שעוברים מתוך שטחי הרשות הפלסטינית לשטחי ישראל באופן בלתי חוקי לצרכי פרנסה מדי יום ביומו.¹⁸

לסיכום, ניתן לומר כי המרכיב המרכזי בהצדקה, אותה מספקת מדינת ישראל לפגיעה בזכויות האדם של הפלסטינים כתוצאה מתוואי המכשול, הוא קיומו של צורך ביטחוני להגן על אזרחי ישראל מפני פיגועים. דבריו של אל"מ דני תרזה, האחראי על תכנון המכשול במינהלת קו התפר, בראיון ששודר ביוני, 2005 במסגרת סרט תיעודי, ממחישים היטב את הקו ההסברתי של ישראל בכל הנוגע לתוואי המכשול.¹⁹ בתשובה לשאלה, מדוע לא הוצב המכשול על הקו הירוק, או לפחות קרוב יותר אליו, השיב תרזה, כי בכך "הייתי יוצר סיכון מיידי על אזרחי ישראל. וכשאנחנו מדברים על זכויות, הזכות לחיים יותר חזקה מהזכות להגיע לאדמות חקלאיות". בתשובה לשאלה האם תוואי הגדר נקבע במטרה לגזול קרקע מהפלסטינים ולאפשר הקמת התנחלויות חדשות, השיב תרזה:

16. הפירוק התבצע ימים ספורים לפני תחילת הדיונים בבית הדין הבינלאומי לצדק שבהאג בעניין חוות הדעת המייעצת בנושא חוקיות המכשול. יש לציין, כי המכשול החדש עדיין מפריד כמה בתים בכפר נזלת עיסא משאר הכפר, ומותיר אותם ממערב לו.

17. בג"ץ 4825/04, מחמד חאלד עליאן ואח' נ' ראש הממשלה ואח', כתב תשובה, סעיף 54.

18. אתר האינטרנט "מרחב התפר": <http://www.seamzone.mod.gov.il>

19. פרק 3 בסדרה התיעודית "ארץ המתנחלים", בבימויה של חיים יבין, ששודרה ביוני 2005 בערוץ 2.

לא לקחתי אדמה. האדמה שלהם [של הפלסטינים], והם יגיעו לאדמה הזאת, וימשיכו להגיע לאדמה הזאת. לא גולנו ולו מטר אחד. הקרקע נשארת בבעלות האנשים, ובבוא היום, כשהמצב ישתנה, הקרקע תוחזר לבעליה. הגדר לא נותנת סנטימטר אחד להתנחלות. השטח להתנחלות נקבע כנראה בצינורות אחרים, במקומות אחרים, ולא על-ידי תוואי הגדר. יש לי משימה: אני צריך למנוע את המעבר של המחבלים.

האומנם היו השיקולים מאחורי הליך תכנונו של המכשול ביטחוניים בלבד? האומנם "הגדר לא נותנת סנטימטר אחד להתנחלות", כדברי אל"מ תרזה?

האומנם שיקולים ביטחוניים בלבד?

תוואי המכשול, בגרסתו העדכנית, מקיף 60 התנחלויות (כולל 12 במזרח ירושלים), מפריד אותן משאר הגדה המערבית, ויוצר רצף טריטוריאלי בין לבין שטח ישראל. עיון במפת התוואי בקטעים הרלוונטיים מעלה, כי ברוב המקרים הוא נקבע במרחק של מאות ואף אלפי מטרים מבתי האחרונים של כל התנחלות. תוואי מכשול ההפרדה עוקב, במידה כזו או אחרת, אחר גבולות תכניות המתאר של כל אחת מהתנחלויות שנבחנו בדו"ח זה. יוצא אם כן, כי בניגוד לתמונה המשתקפת מעמדת המדינה בפורומים שונים, היוו תכניות המתאר של ההתנחלויות שיקול משמעותי ושכיח מאוד במלאכת התכנון של התוואי. יש לציין, כי על אף העובדה ששטחי התכניות מצויים בתוך שטח השיפוט של "התנחלות האם", הרי שלמעשה בחלק מהמקרים אין מדובר בתכנית הרחבה להתנחלות קיימת, אלא בהתנחלות חדשה.

ההכחשה המוחלטת של ישראל את הקשר בין תוואי המכשול לתכניות הרחבה של התנחלויות החזיקה מעמד פחות משנתיים מתחילת בניית המכשול. המקרה הבולט הראשון של הודאה בקשר כזה אירע במסגרת עתירה לבג"ץ שהגישו בתחילת 2004 תושבי קבוצת כפרים פלסטיניים מצפון-מערב לירושלים, נגד תוואי המכשול, שעמד לנתקם מאדמותיהם החקלאיות (להלן: בג"ץ בית סוריק).²⁰ בתשובתה לעתירה, הצדיקה המדינה את התוואי באזור הכפרים א-טירה ובית דוקן, תוואי העובר בצמוד לבתי הכפרים תוך ניתוק תושביהם מאלפי דונמים של אדמה חקלאית, בצורך להגן על אזור, שבו התבצעו עבודות להקמת שכונה חדשה של ההתנחלות גבעת זאב, המכונה "אגן האיילות". לטענת המדינה אין בכך כל פסול שכן, "המפקד הצבאי מוסמך לשקול, במסגרת קביעת תוואי הגדר, גם את השיקול של קיומן של תכניות מתאר תקפות להרחבת יישוב ישראלי".²¹

20. בג"ץ 2056/04, מועצת הכפר בית סוריק ואח' נ' ממשלת ישראל ואח'.

21. בג"ץ 8414/05, אחמד עיסא יאסין ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', תגובה מטעם המשיבים, סעיף 77 (ההדגשה שלנו). טענה זו הושמעה על-ידי הפרקליטות גם במסגרת הדיונים בבג"ץ בית סוריק עצמו.

שכונה או התנחלות חדשה?

השימוש המניפולטיבי בשפה לשם קבלת הכשר הוא אחד הכלים השכיחים, שבו השתמשה ישראל בהקשר של מדיניות ההתנחלות. אחת הדוגמאות הבולטות לכך היא הניסיון לטשטש את מעשה ההקמה של התנחלויות חדשות על-ידי התייחסות אליהן כאל "שכונות" של התנחלויות ותיקות. כך נחסך הצורך לקיים דיון במליאת הממשלה ולקבל את אישורה – הליך שדרוש לשם הקמת התנחלויות חדשות – וכן נחסך חיכוך עם הממשל האמריקאי, על רקע התחייבותה של ישראל בפניו שלא להקים התנחלויות חדשות.

במסגרת חוות דעת, שעסקה בנושא המאחזים הבלתי חוקיים שהוקמו בגדה המערבית, הציעה עו"ד טליה ששון קנה מידה סביר להבחנה בין בנייה שהיא בגדר שכונה או הרחבה של התנחלות קיימת לבין בנייה המהווה התנחלות חדשה.²² בהתנחלות עירונית, בנייה כלפי חוץ (קרי, לא במרווחים שבתוך השטח הבנוי) יכולה להיחשב לשכונה, כל עוד היא נמצאת במרחק סביר מההתנחלות הקיימת, וזאת בתנאי ש"יש לה קשר אורגאני ליישוב העירוני, והיא מתוכננת כחלק ממנו". בהתנחלות כפרית, לעומת זאת, המצב הוא שונה, שכן מעצם הגדרתה היא קטנה ואינטגרלית. לכן, לפי המבחן של עו"ד ששון, "הקמת שכונות נוספות או הרחבות, שאינן צמודות דופן ליישוב, ודאי כאלה המרוחקות מהיישוב הוותיק מרחק רב כמו מאות מטרים בקו אווירי ויותר (על הקרקע המרחק רב בהרבה), אינן יכולות להיחשב חלק מהיישוב הוותיק והן בבחינת יישוב חדש". הבחנה זו נכונה על אחת כמה וכמה כאשר מספר יחידות הדיור המתוכנן הוא פי שניים עד פי עשרים ממספר יחידות הדיור הקיימות ב"התנחלות האם".

יש לציין עוד, כי אפיונו של פרויקט בנייה מסוים על-ידי ישראל כשכונה של התנחלות קיימת, או לחלופין כהתנחלות חדשה, אינו קשור כלל ועיקר לשאלת הימצאותו של שטח הפרויקט בתוך שטח השיפוט של התנחלות זו או אחרת. שטחי השיפוט מורכבים לעיתים קרובות מאוסף של שטחים בלתי רציפים, כאשר ההיגיון שעמד מאחורי קביעתם הוא לא דווקא היגיון תכנוני, אלא הרצון להשתלט על כמה שיותר שטח.

22. טליה ששון, חוות דעת (ביניים) בנושא מאחזים בלתי מורשים, מארס 2005, ע' 68-69.

פסק הדין בעתירה זו, שניתן בחודש יולי 2004, זכה לתהודה ציבורית גדולה, בהיותו הראשון שבו קבע בג"ץ, כי תוואי המכשול באזור שנבחן אינו חוקי שכן הוא אינו משקף נכונה את עיקרון המידתיות. לתהודה מצומצמת בהרבה, בלשון המעטה, זכה ההכשר שהעניק בית המשפט העליון, במסגרת פסק דינו, להתחשבות המדינה ברצונה להרחיב את ההתנחלות במסגרת השיקולים לקביעת התוואי. בלשונו של נשיא בית המשפט, אהרן ברק, "אגן האיילות הוא חלק מגבעת זאב וזקוק להגנה כמוה".²³

מבלי להמעיט בחומרת ההכשר שסיפק בג"ץ להרחבת התנחלות, אשר כפי שנראה בהמשך הינה מעשה בלתי חוקי לפי המשפט הבינלאומי, יש לשים לב להבדל משמעותי בין הפרויקט שאליו התייחס בג"ץ לבין חלק מהתכניות שבהן נדון בהמשך הדו"ח. ההליכים התכנוניים להקמת "אגן האיילות", כהרחבה של גבעת זאב, הסתיימו זמן רב לפני שהחל תכנונו של המכשול, ואילו בזמן שהתוואי באזור זה אושר (אוקטובר 2003) היו כבר חלק מעבודות הבנייה בשלב יחסית מתקדם, ותהליך שיווקן של הדירות כבר החל.

אישור נוסף, לכך שתכניות הרחבה של התנחלויות אכן מהוות שיקול משמעותי בהליך התכנון של תוואי המכשול, התקבל במסגרת תכתובת בין האגודה לזכויות האזרח, המייצגת את תושבי הכפר נייעליון, שממערב לרמאללה, לבין היועץ המשפטי למינהל האזרחי, המטפל בהשגות נגד המכשול בטרם מוגשות עתירות לבג"ץ. באחת מפניותיו לאגודה לזכויות האזרח הודיע היועץ המשפטי, כי מערכת הביטחון שוקלת לשנות את התוואי שאושר על-ידי הממשלה בפברואר 2005, תוך קירובו לבתי נייעליון. זאת, במטרה להשאיר מעברו ה"ישראלי" של המכשול שטח בבעלות חברת נדל"ן ישראלית, שמתכננת להקים בו "שכונה" חדשה להתנחלות חשמונאים. לפי היועץ המשפטי למינהל האזרחי,

התקבלה במשרדנו התנגדות מטעם חברת פילנדנדרוס 12 בע"מ, שבבעלותה חטיבת קרקע, אשר עתידה להימצא מצפון לתוואי הגדר... לצורך בחירה בין החלופות העומדות על הפרק (התוואי המקורי והתוואי החדש)... נבקש כי תודיענו את זהות התושבים אשר ייפגעו מהקמת הגדר... כתוצאה מהקמת הגדר בתוואי המקורי, בשונה מהתוואי המתוכנן, וזאת על מנת שנוכל לשקלל את הנתונים האמורים אל מול הפגיעה בחברת פילנדנדרוס 12 בע"מ, הנובעת מהקמת הגדר בתוואי החדש.²⁴

התבטאות זו מעניינת במיוחד, שכן להבדיל מהתבטאויות אחרות בנושא היא חורגת מהשיח אודות "הצרכים הביטחוניים" והחובה לאזן בינם לבין מרקם החיים של הפלסטינים. במקום זאת, טוען היועץ המשפטי למינהל האזרחי, ללא כחל וסרק, כי האינטרס העומד מול מרקם החיים הפלסטיני

23. בג"ץ בית סוריק, פסקה 80.

24. מכתב מהיועץ המשפטי למינהל האזרחי לעו"ד אבנר פינצ'וק מהאגודה לזכויות האזרח מ-15.12.2004.

אינו אלא האינטרס הכלכלי של חברת נדל"ן ישראלית (שמקום מושבה באזור חיפה). מאוחר יותר הצטרף גם ועד היישוב חשמונאים לבקשה לשינוי התוואי, תוך צירוף חוות דעת של האלוף (מיל') יום טוב סמיה, שאותה הוא הכין לבקשת הוועד תמורת סכום של 50,000 ש"ח, ולפיה התוואי המתוכנן עדיף מבחינה ביטחונית.²⁵ בסופו של דבר, החליטה מערכת הביטחון על שינוי התוואי בהתאם לבקשת ועד ההתנחלות וחברת פילנדנדרום 12 בע"מ, שינוי שמשמעותו ניתוקם של חלק מתושבי נייעלין מאדמות חקלאיות שבבעלותם.²⁶

מקרה אחר, שבו הודתה המדינה רשמית כי הסיבה לקביעת תוואי המכשול הרחק מהקו הירוק (כששה ק"מ ממנו) נעוצה בכוונה להרחיב התנחלות, קשור בהתנחלות צופין שמצפון לקלקיליה. מקרה זה ממחיש באופן מובהק את היווצרות הסדקים בטיעון הביטחוני, וכן את המעבר מעמדת ההכחשה להודאה מלאה בקשר שבין תוואי המכשול להרחבת התנחלויות. באוקטובר 2002 עתרו פלסטינים תושבי הכפרים עזון ונבי אליאס לבג"ץ נגד קטע מתוואי המכשול, שנקבע ממזרח להתנחלות צופין, שכן זה איים לנתקם מאדמות חקלאיות שבבעלותם, המצויות ממערב לתוואי.²⁷ בפסק דינה קיבלה השופטת דורית ביניש, ללא עוררין, את טענת הפרקליטות, שלפיה חדירת המכשול לעומק שטח הגדה נחוצה ליצירת "מרחב התרעה":

מרחב התפר נועד לחסום מעבר של מחבלים מתאבדים ומחבלים אחרים לתחומי מדינת ישראל... אם וככל שלא יהיה במחסום המוקם משום חסימה מוחלטת מפני חדירת מחבלים, הרי תכליתו של המכשול היא לעכב חדירה לישראל לפרק זמן שיאפשר הגעת הכוחות למקום החדירה, וכך ליצור מרחב ביטחון גיאוגרפי שיאפשר לכוחות הלוחמים לבצע מרדף אחר המחבלים בטרם כניסתם לתחומי המדינה.²⁸

בהתאם לכך, דחה בג"ץ את העתירה, והמכשול הוקם בתוואי שנקבע מלכתחילה. למרות זאת, לנוכח הפגיעה הקשה והמתמשכת ביכולת הגישה לאדמותיהם, מאז הושלמה בניית המכשול ביולי 2003, עתרו תושבי עזון ונבי אליאס בתחילת 2005 בשנית לבג"ץ, באמצעות המוקד להגנת הפרט, בבקשה לפרק את המכשול, או לחלופין להזיזו, כך שזה לא יחסום את גישתם לאדמותיהם החקלאיות.²⁹ בשונה מתשובתה בעתירה הקודמת, הדגישה הפרקליטות בתשובתה החדשה את נחיצותו של המכשול בתוואי שעליו הוא הוקם כאמצעי "להגן על חלקו הדרומי וחלקו המזרחי של היישוב הישראלי

25. עקיבא אלדר, "אין ועידות חינוך", הארץ, 26.7.05.

26. לפרטים אודות התכנית להרחבת חשמונאים ר' פרק 5 בדו"ח זה.

27. בג"ץ 8532/02, רשיד עבד אלסלאם ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית ואח', תק-על 2002(4), 1078.

28. שם, ע' 1080.

29. בג"ץ 2732/05, ראש מועצת עזון ואח' נ' ממשלת ישראל ואח'.

צופין".³⁰ יתרה מזאת, הפרקליטות לא הסתפקה בכך, אלא הודתה בפה מלא, כי "בתכנון התוואי באזור ניתן משקל לקיומה של תכנית הנמצאת בהליכי תכנון, אך טרם ניתן לה תוקף".³¹ הודאה זו היא מרחיקת לכת, לא רק משום שהיא מצביעה על חריגה מהמגבלה שהמדינה הציבה לעצמה, קרי התחשבות בתכניות מתאר תקפות בלבד (ר' הערת שוליים 22), אלא גם משום שמשמעותה היא הודאה בהסתרת מידע מבית המשפט ומהציבור.³²

האם מקרים אלה מבשרים על שינוי מהותי בגישה ההסברתית של המדינה ביחס למכשול? האם השאיפה להרחיב התנחלויות הפכה לחלק בלתי נפרד מהצידוק שישראל נותנת לתוואי המכשול? התשובה לזה ולזה היא שלילית. ההצדקה העיקרית לתוואי המכשול ולהפרות של זכויות האדם הכרוכות בו, מנוסחת עדיין במונחים של שיקולים ביטחוניים גרידא, קרי מניעת כניסה לישראל והתחשבות בשיקולים מבצעיים. במבט כולל על הגישה ההסברתית של ישראל, הן מול הקהל הרחב והן במסגרת ההתמודדות עם העתירות לבג"ץ, מצטיירים המקרים שצוינו כאן כלא יותר ממקרי שוליים יוצאים מן הכלל.

השיקול הביטחוני כזול השיקול ה"התנחלויות"

חוסר נכונותה של ישראל להודות באופן מלא וגלוי, כי תכניות ההרחבה של ההתנחלויות מהוות באופן קבוע שיקול מכריע במלאכת תכנון של התוואי, נובע מן הסתירות המהותיות הקיימות בין מרכיבים שונים של השיח הביטחוני לבין שיקול זה. נציין כאן ארבע סתירות מרכזיות.

ראשית, קביעת תוואי המכשול בהתאם לתכניות הרחבה של התנחלויות שוללת במידה רבה את הטענה בדבר זמניותו, שהיא אחד המרכיבים העיקריים בשיח הביטחוני. מימושו של פרויקט בנייה תלוי, בין השאר, בקיומו של ביקוש ליחידות הדיור שייבנו. בהקשר של הבנייה בהתנחלויות, אין ספק כי בידודו של אזור מתוכנן מסביבתו הפלסטינית באמצעות המכשול, מהווה גורם מרכזי ביצירת אותו הביקוש. יתרה מזאת, יש להניח כי הכללת השטח המיועד להרחבת התנחלות ממערב למכשול היא, לפחות בחלק מן המקרים, לא רק "עוד" גורם מקדם מכירות, אלא תנאי בל יעבור, שבכוחו יוכרע אם פרויקט בנייה ייצא אל הפועל, אם לאו.

לכן, גם אם בעתיד ישתנו הנסיבות הביטחוניות, כך שיתאפשרו פירוק או הזזה של המכשול, כפי שמציינת פרקליטות המדינה, הרי שסביר להניח, כי ההתנחלויות שהוקמו בזכותן (או "השכונות"

30. שם, תשובת המדינה, סעיף 14.

31. שם, סעיף 17.

32. לפרטים נוספים אודות התכניות להרחבת ההתנחלות צופין ר' פרק 2 בדו"ח זה.

החדשות שלהן), לא יפנו ולא יפזרו יחד איתו. במקום זאת, ניתן להעריך כי ישראל תתייחס להתנחלויות אלה כאל עובדות מוגמרות, שלא ניתן להתעלם מהן, ואשר, במקרה הטוב, יש לדון על עתידן רק במסגרת משא ומתן על הסדר הקבע. מלבד זאת, הסיכוי שהמכשול יוזז דווקא בקטע שבו קמה התנחלות חדשה "בחסותו" הינו נמוך יותר מאשר בקטעים אחרים, שכן כוונה כזאת הייתה נתקלת בהתנגדות עיקשת מצד גורמים פוליטיים מהימין בכלל ומצד תושבי אותה התנחלות בפרט.

שנית, הכוונה להרחיב את ההתנחלות בשטח שבין האזור הבנוי שלה (או הגדר ההיקפית שלה) לבין המכשול עומדת בסתירה חזיתית לטיעון, שלפיו הרחקת המכשול מזרחה נובעת מהצורך הביטחוני ב"מרחב התרעה", שיאפשר ניהול מרדף אחר מפגעים שהצליחו לחצותו, בטרם הגיעם לישוב ישראל. מרחב התרעה הוא מעצם הגדרתו שטח ריק, ולכן כל ניסיון להצדיק באמצעותו את תוואי המכשול (ואת הפגיעות בזכויות האדם הכרוכות בו) בשטח המיועד לבנייה, אינו אלא אחיזת עיניים.

שלישית, ככל שתוואי המכשול מתרחק מהקו הירוק, כך גדל היקף האדמות החקלאיות בבעלות פלסטינית הנכלאות ב"מרחב התפר". ככל שהיקף אדמות זה גדל, כך גדל מספר הפלסטינים הזכאים להיתרי כניסה ל"מרחב התפר", אשר הגישה ממנו לישראל אינה חסומה במכשול פיזי. ההתחשבות בתכניות התפשטות של ההתנחלויות כשיקול בקביעת תוואי המכשול, משמעותה אם כך הגדלת מספר הפלסטינים בעלי היתרי כניסה ל"מרחב התפר", שיכולים, אם ירצו בכך, להיכנס לשטח ישראל באין מפריע. לכן, קיומו של שיקול כזה סותר בהכרח את ייעודו הביטחוני של המכשול, כפי שזה הוגדר על-ידי הממשלה, שהוא צמצום תופעת הכניסה של פלסטינים לישראל ללא היתר מתאים.

רביעית, לפי דברי הפרקליטות בתשובותיה לבג"ץ, אחד השיקולים בתכנון המכשול הוא הגנה על הכוחות המסיירים לאורכו על-ידי בחירה בתוואי "שולט" מבחינה טופוגרפית, ככל הניתן. אולם, השאיפה להקיף באמצעות המכשול אזורים המיועדים להרחבת התנחלויות, יוצרת אילוץ המצמצם את טווח הבחירה בין תוואים חלופיים. במילים אחרות, ייתכן כי התוואי הטוב ביותר מבחינה טופוגרפית יימצא, באזור מסוים, דווקא בקו שקרוב יותר לשטח הבנוי של ההתנחלות הקיימת. מצב כזה אכן נוצר בשלושה מן המקרים הנבחנים בהמשך הדו"ח (צופין, נווה יעקב וגוש מודיעין עילית). בנוסף, הגם שפרקליטות המדינה לא ציינה זאת, ההיגיון אומר, כי ככל שהתוואי קצר יותר כך הוא בטוח יותר לכוחות המסיירים לאורכו. זאת, מכיוון שרמת הסיכון היא, בין השאר, פועל יוצא של אורך זמן החשיפה לסכנה או, לחלופין, תוצאה של מספר החיילים הנחשפים לסכנה. כפי שיובהר בפרקים הבאים, הכללתם של האזורים המיועדים להרחבת ההתנחלויות גרמה, כמעט בכל המקרים, להארכתו של תוואי המכשול.

למותר לציין, כי בהינתן שבקטעים רבים לאורך המכשול נקבע התוואי לא על סמך שיקולי ביטחון, אפילו לא כפי שישראל מגדירה אותם, אלא על סמך תכניות ההתפשטות של ההתנחלויות, הטענה כי הפגיעה בזכויות האדם של הפלסטינים כתוצאה מהתוואי שנקבע היא פגיעה מידתית, מתמוטטת מאליה. זאת, מן הטעם הפשוט, שהיה ניתן להגשים את היעדים הביטחוניים המרכזיים שישראל הצהירה עליהם – מניעת כניסת מפגעים לישראל והגנה על חיי המתנחלים – תוך פגיעה מצומצמת בהרבה מזו שנגרמה בפועל.

פרק 2

מקרה מבחן: ההתנחלות צופין

ההתנחלות צופין הוקמה בשנת 1989, בתקופת ממשלתו של יצחק שמיר.³³ ההתנחלות ממוקמת כשלושה ק"מ ממזרח לקו הירוק, כשני ק"מ מצפון-מזרח לעיר קלקיליה, על גבעה בגובה של כמאתיים מטר מעל פני הים. שני כבישים מחברים את צופין לישראל: כביש 5504, היוצא מההתנחלות לכיוון מערב ומוביל בנסיעה של דקות ספורות הישר לכפר סבא או, לחלופין, לכביש 6 ("חוצה ישראל"); וכביש היוצא מההתנחלות דרומה, עובר דרך מחסום שהוקם במכשול ההפרדה, בסמוך לכניסה המזרחית לקלקיליה, ומתחבר לכביש 55, הפונה הן מערבה, לישראל, והן מזרחה, לשאר ההתנחלויות באזור, וכן לעיר שכם.

כיום חיים בצופין כאלף תושבים בכמאתיים יחידות דיור. בשמונה השנים האחרונות גדלה אוכלוסייתה של ההתנחלות בקרוב ל-300 תושבים, גידול של כארבעים אחוזים.³⁴ שטחה הבנוי של צופין מקיף כיום כמאתיים דונם.³⁵ עם זאת, תחום השיפוט של ההתנחלות, כפי שהוגדר בצו של אלוף פיקוד המרכז, מקיף כאלפיים דונם, שטח גדול פי עשרה.³⁶ תחום שיפוט זה כולל, בין השאר, שטח עצום ממזרח, שאינו מחובר ברצף טריטוריאלי לשאר שטחי השיפוט של ההתנחלות. צופין מסווגת כיישוב כפרי. חלק מהשירותים בהתנחלות ניתנים על-ידי המועצה האזורית שומרון, אליה משתייכת צופין, ואילו שירותים אחרים ניתנים ישירות על-ידי ועד היישוב.

פרק זה מראה, כי השיקול המרכזי בתכנון תוואי המכשול מסביב לצופין היה השארת שטחים, המתוכננים להרחבת ההתנחלות ולהקמת אזור תעשייה בסמוך לה, בצידו ה"ישראלי" של המכשול. בקטעים מסוימים של התוואי באזור באה ההתחשבות בשיקול זה על חשבון השיקולים הביטחוניים המוצהרים של ישראל. התחשבות זו בתכניות ההרחבה של צופין הגדילה את מספר הפלסטינים שהופרדו מאדמותיהם החקלאיות, תוך שהיא פוגעת בזכותם לחופש תנועה, לעבודה ופרנסה ולקניין. לבסוף, מתריע פרק זה מפני מימוש תכניות ההרחבה של ההתנחלות, דבר שצפוי לגרום להחרפת הפגיעה בזכויות האדם של התושבים.

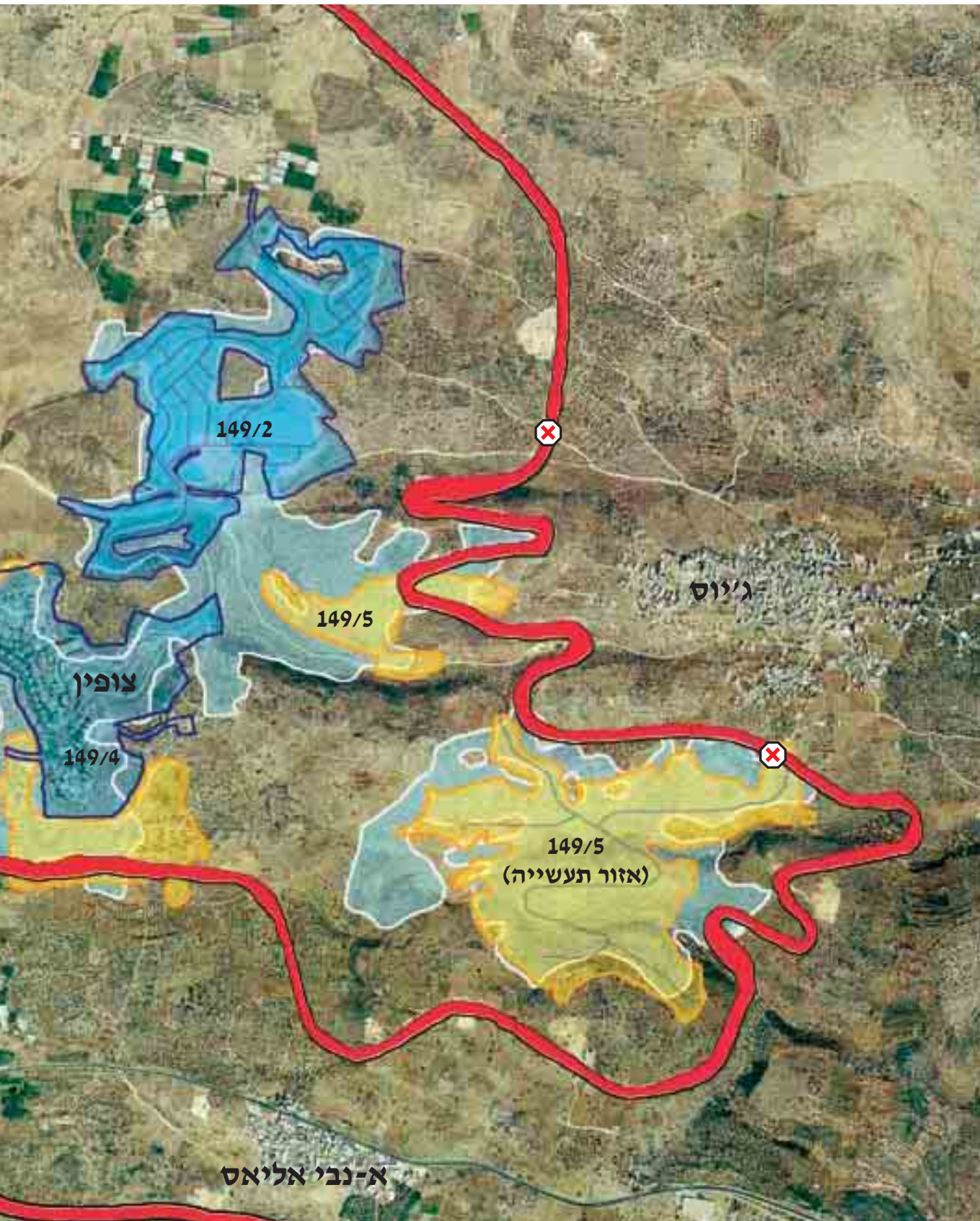
33. במקומות שונים נכתב שמה של ההתנחלות כ"צופים". בעקבות אופן הרישום ברשימת היישובים של משרד הפנים השתמשנו בפרק זה בשם "צופין".

34. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, רשימת היישובים, אוכלוסייתם וסמליהם (מגוון שנים).

35. חישוב זה כולל אך ורק את השטח הבנוי של ההתנחלות ולא את השטח המוקף כיום בגדר ההיקפית, הכולל שטחים רבים שאינם בנויים.

36. המונח המדויק לשטח זה הינו "תחום היישוב", שכן צופין אינה רשות מקומית עצמאית, אלא יישוב בתוך מועצה אזורית. למרות זאת, על מנת להימנע מסרבול נשתמש במונח האחד "שטח שיפוט" בכל המקרים, ללא קשר למעמדה המוניציפאלי של כל התנחלות.

צופין תכניות ההרחבה ומכשול הפרדה

מקרא

- הקו הירוק
- מכשול ההפרדה
- שער (לשימוש פלסטינים)
- שטח שיפוט
- תכנית מתאר מאושרת
- תכנית מתאר לא מאושרת

0 500 1000

ב. תכנית מספר 149/2 (נופי צופין)

תכנית 149/2, המכונה גם "נופי צופין", פורסמה למתן תוקף בשנת 1998.⁴¹ שטח התכנית משתרע על פני כ-460 דונם, מצפון לשטח הבנוי של ההתנחלות, במרחק של כ-700 מטר בקו אווירי משורת הבתים האחרונה. בסוף 2004 החלו עבודות הפיתוח באתר התכנית, אולם, מסיבה לא ברורה, אלה הופסקו כעבור מספר שבועות. בחודש נובמבר 2005 התחדשו העבודות באתר.

תכנית זו הוגדרה רשמית כשינוי לתכנית מתאר אזורית שאושרה בזמן המנדט הבריטי (תכנית מתאר S-15) אשר הגדירה את שטח התכנית כאזור חקלאי. חלק גדול משטח זה משמש כיום כמחצבה, אם כי לא ברור אם אושר שימוש זה בקרקע מבחינה תכנונית. לפי התכנית, מתחלקת הבעלות על שטח התכנית בין "הממונה על הרכוש הממשלתי והנטוש ביהודה ושומרון" (להלן: הממונה), ועמותה בשם "הקרן לגאולת הארץ". יזמת התכנית ומי שהגישה אותה למועצת התכנון היא חברת לידר קומפני בע"מ. יש להניח, על סמך מידע זה, כי לידר קומפני בע"מ נקשרה בחוזה הרשאה או חוזה חכירה עם שני הגורמים המחזיקים בבעלות על הקרקע, כך שיתאפשר לה לקדם בנייה בשטח התכנית.

כ-40% משטח התכנית (186 דונם) מיועדים לבניית 1,134 יחידות דיור חדשות, הצפויות לאכלס כ-5,000 נפש. בנוסף, מייצגת התכנית שטחים להקמת ארבעה גני ילדים, בית ספר יסודי ובית ספר תיכון, כמה בתי כנסת, בית קברות, מתקני נופש וספורט ושטחים ציבוריים פתוחים. כ-20% משטח התכנית מיועדים לדרכים.

ג. תכנית מספר 149/5

תכנית מתאר זו נערכה במאוס 1999 כיוזמה משותפת של המועצה האזורית שומרון ולידר קומפני בע"מ, אולם היא טרם הוגשה למת"ע. מאחר שההעתק מן התכנית שהגיע לידי בצלם ובמקום אינו שלם, הנתונים שיימסרו כאן אודותיה הם חלקיים.

מעיון בתכנית 149/5 עולה, כי היא שואפת להפוך למעין "תכנית על" של צופין, ועל כן היא מכסה כמעט את כל שטח השיפוט שלה - 1,895 דונם. משום כך, היא כוללת במסגרתה הן את השטח הבנוי כיום, הן אזורים שלגביהם קיימות תכניות בתוקף שטרם מומשו, והן שטחים שלגביהם זו התכנית הראשונה שנערכה. לצורך הדיון בפרק זה נתייחס רק לשני אתרים בתכנית השייכים לקטגוריה האחרונה, קרי שטחים המתוכננים לראשונה, שהינם רלוונטיים לעניין תוואי המכשול.

41. מהדורה קודמת של תכנית זו אושרה בתחילת שנות התשעים. עם זאת, בעקבות חילופי השלטון ועליית ממשלתו של יצחק רבין הוחלט להקפידה. לאחר הקמת הממשלה בראשות בנימין נתניהו הוגשה התכנית מחדש בשינויים קטנים.

האתר הראשון נמצא על גבעה ממזרח לשטח הבנוי כיום, בין צופין לבין הכפר ג'יוס. שטח האתר הוא כתשעים דונם. בגרסה המקורית של תכנית 149/5 הוגדר השטח כאזור חקלאי. עם זאת, מאוחר יותר שונה יעודה של הקרקע והפך לאזור מגורים, שבו מתוכננות 145 יחידות דיור.⁴²

האתר השני נמצא בחלקו הלא-רציף של שטח השיפוט של צופין, שמדרום-מזרח לשטח הבנוי. שטח זה משתרע על פני כ-600 דונם, והתכנית מייעדת אותו לתעשייה. הגישה לאזור זה אמורה להיות, לפי התכנית, נפרדת משאר ההתנחלות. יש לציין, כי אזור זה של התכנית מצוי בתוך שטח השיפוט של צופין, עובדה המצביעה לכאורה על כך שהשטח אינו בבעלות פלסטינית פרטית, קרי שהוא הוכרז כ"אדמות מדינה" או נקנה על-ידי ישראלים.⁴³ עם זאת, תושבים מהכפרים הסמוכים, עזון וא-נבי אליאס, טוענים לבעלות על חלקים מאזור זה, טענה שעולה בקנה אחד עם העובדה שחלקים ממנו נטועים עצי זית (ר' תצלום אוויר).⁴⁴

תוואי המכשול

קטע המכשול המקיף את השטחים הבנויים והמתוכננים של צופין משתרע לאורך כ-15 ק"מ, החל מהקצה הצפון-מערבי של העיר קלקיליה, על הקו הירוק, ועד לפאתי הכפר פלאמיה, כקילומטר ממזרח ליישוב כוכב יאיר, שבתוך ישראל. בנקודה המזרחית ביותר מגיע המכשול למרחק של כשישה ק"מ מהקו הירוק. קטע זה של המכשול הינו חלק משלב א', שאושר על-ידי ממשלת ישראל ביוני 2002, ושבנייתו הסתיימה בקיץ 2003.

עיון במפת התוואי מלמד, שתכניות המתאר שהוצגו כאן, ובייחוד שתי האחרונות, המשתרעות הרחק מעבר לשטח ההתנחלות כיום, היוו שיקול מרכזי בתכנון. כך, מקיף המכשול את תכנית 149/2 ("נופי צופין") בשלמותה, במרחק של כשלושה-ארבעה ק"מ מהקו הירוק, תוך השארת מרווח של כ-500 מטר בין הדופן המזרחית של שטח התכנית לבין המכשול. מובהקת לא פחות היא התייחסותם של מתכנני התוואי לאזור התעשייה המתוכנן מדרום לג'יוס, במסגרת תכנית 149/5. פרקליטות המדינה הודתה באופן מפורש, כי קיומה של תכנית זו אכן היווה שיקול בקביעת התוואי.⁴⁵ לעומת זאת, לא ברור באיזו מידה, אם בכלל, נלקח בחשבון התוואי חלקו האחר של תכנית 149/5, המצוי בין האזור הבנוי של צופין לבין ג'יוס, שכן המכשול חוצה את התכנית, ומשאיר כשליש משטחה מעברו השני.

42. שינוי זה בוצע באמצעות תכנית 149/8, אשר בדומה ל-149/5 טרם הופקדה.

43. לפרטים אודות הליך ההכרזה של קרקעות אדמות מדינה ומשמעותו ר' נספח 1 לדו"ח זה.

44. ר' הרחבה על סוגיה זו בחלקו האחרון של פרק זה.

45. בג"ץ 2732/05, ראש מועצת עזון ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', תשובת המדינה, סעיף 17.

קיומן של שתי התכניות הראשונות שולל מניה וביה את הטענה, שלפיה חריגת התוואי מהקו הירוק באזור מוסברת בכך שהצבא מעוניין ליצור "מרחב התרעה", שיאפשר ניהול מרדף אחרי מפגעים שהצליחו לחצות את המכשול, בטרם הגיעם ליישובים הישראליים הקרובים, הצמודים לקו הירוק – כוכב יאיר וצור יגאל. כאמור, ייעודו של שטח מסוים למגורים מצד אחד, או ל"מרחב התרעה" מצד שני, הן שתי חלופות מוציאות. כלומר, בהינתן ייעוד אחד הייעוד השני הוא בהכרח בלתי אפשרי.

אחד האילוצים המרכזיים, שנגזרו מההחלטה להקיף את שתי התכניות, הוא התנאים הטופוגרפיים הקשים באזור. תנאים אלה הביאו לבחירה בתוואי מפותל, שעולה ויורד במרחקים קצרים, המחייב ביצוע עבודות הנדסיות מורכבות, כגון בניית קירות תמך וחציבות עמוקות בצלע ההר. כך למשל, באזור כרמי הזיתים, שמצפון-מערב לג'וס, מטפס המכשול מגובה של 120 מטר לגובה של 220 מטר מעל פני הים, לעבר השלוחה שעליה בנוי הכפר ג'וס. בעוד שהמרחק בין שתי נקודות הגובה הללו הוא כ-500 מטר בקו אווירי, נמתח המכשול לאורך כ-1,500 מטר בפיתולים חדים.

מעבר לעלויות הגבוהות הכרוכות בהקמת מכשול כה ארוך וכה מורכב מבחינה הנדסית, נראה כי התוואי שנבחר חוטא למה שישראל הגדירה כאחד השיקולים המבצעיים העיקריים בתכנון התוואי: הימנעות ממיקום המכשול בנקודות הנשלטות מכיוון מזרח. כך למשל, לשם הקפת אזור התעשייה המתוכנן לפי תכנית 149/5 מכיוון צפון, יורד התוואי לגובה של כ-170 מטר מעל פני הים, באזור שלמרגלות הבתים של ג'וס, הבנויים בגובה 200-240 מטר, דהיינו הוא יורד לאזור הנשלט באופן מוחלט מהבתים הללו.

אילו הייתה מטרת המכשול באזור לספק הגנה לתושבי צופין מבלי לפנותם, ניתן היה להקיף את שטחה של תכנית מתאר 149/4 ("צופים מרכז") במכשול, שטח הכולל את האזור הבנוי כיום ומאפשר הוספה של עד כ-400 יחידות דיור.⁴⁶ מכשול זה יכול היה להתחבר לשאר המערכת באמצעות חומה לצידי כביש הגישה המערבי לצופין, כך שתתאפשר נסיעה בטוחה בין ההתנחלות לישראל. אין ספק, כי תוואי כזה עדיף על התוואי הנוכחי בכל הנוגע לשיקול הטופוגרפי, שעליו הצהירה ישראל, שכן הוא אינו עובר בשטחים נחותים הנשלטים ממזרח, והוא נמצא במרחק יחסית גדול מבתי ג'וס.

מובהקת עוד יותר העדיפות של תוואי חלופי מעין זה מנקודת המבט של צמצום הפגיעה בפלסטינים, שכן כמעט שאין בו כדי להפריד תושבים מאדמותיהם, ולו נבחר, היה מייתר כמעט לחלוטין את הצורך במשטר היתרים. כפי שצוין בפרק הקודם, תוצאה כזו היא עדיפה גם מנקודת הראות של היעד הראשי של המכשול, כפי שהצהירה עליו הממשלה - מניעת כניסה בלתי מבוקרת של פלסטינים לשטח ישראל.

46. למרות שתוואי כזה היה תואם את המטרה של הגנה על ההתנחלות, הוא פסול מבחינה משפטית, שכן הוא היה תורם להנצחת ההתנחלות. להרחבה בסוגיית החוקיות של תוואי המכשול, ר' פרק 7 בדו"ח זה.

השלכות התוואי על הפלסטינים

תוואי המכשול מסביב לצופין מפריד מאות משפחות, שגרות ביישובים הפלסטיניים הסמוכים, מהאדמות החקלאיות שבבעלותן. חמשת היישובים הנפגעים ישירות הם (מצפון לדרום): פלאמיה, ג'יוס, עזון, א-נבי אליאס וקלקיליה. תושבי אותם היישובים הוכפפו מאז אוקטובר 2003 למשטר של היתרים, המונפקים על-ידי המינהל האזרחי, כדי להגיע לאדמות החקלאיות שמעברו השני של מכשול ההפרדה. גישתם של בעלי ההיתרים אפשרית רק דרך אחד השערים שהוקמו במכשול ומוגבלת לשעות הפתיחה של אותו שער. היטיב לתאר את הפגיעה הנגזרת מכך על החקלאים המופרדים מאדמותיהם נשיא בית המשפט העליון, אהרן ברק, בפסק הדין בבג"ץ בית סוריק:

[...] מצב דברים זה פוגע קשות בחקלאים, אשר כל מעבר לאדמותיהם (בבוקר מוקדם, בצהריים ובערב) כפוף למגבלות, שהן טבעיות למשטר של רישוי. משטר זה יוצר תורים ארוכים למעברי החקלאים עצמם; הוא מקשה על מעבר רכב (הדורש רישוי משלו ובדיקה), ומרחיק את החקלאי מאדמותיו (שכן לכל אורך התוואי על-פי הצו שלפנינו מתוכננים שני שערים יומיים בלבד). חייו של החקלאי משתנים ללא הכר כתוצאה מכך. אכן, תוואי גדר ההפרדה פוגע קשות בזכות הקניין שלהם ובחופש התנועה שלהם. פרנסתם נפגעת קשות. מציאות החיים הקשה ממנה הם סובלים עד כה (בין השאר לאור האבטלה הרבה השווה במקום) תלך ותחריף.⁴⁷

כתוצאה ממשטר ההיתרים איבדו חלק מהתושבים את יכולתם להגיע לשטחים שמעבר למכשול, שכן בקשותיהם להיתר נדחו. עילות הדחייה הן: הגדרת המבקש כ"מנוע ביטחוני" על-ידי השב"כ והעדר הוכחה מספקת, לדידו של המינהל האזרחי, אודות זיקתו של המבקש לחלקת קרקע מסוימת ב"מרחב התפר". הודעות הדחייה לבקשות להיתר ניתנות תמיד בעל-פה בלבד וללא נימוק של ממש, מעבר לאמירה הסתמית אודות קיומה של "מניעה ביטחונית" או אי-הוכחתה של זיקה לקרקע. מי שבקשתו נדחתה רשאי אמנם להגיש ערעור, שיידון על-ידי ועדה מיוחדת מטעם המינהל האזרחי, אולם הוא אינו רשאי להופיע בפניה ולקבל זכות שימוע. מסורבי היתר אינם זכאים לפיצוי כלשהו על ההפסדים הנגרמים להם עקב ההגבלה. כל אלה הופכים את הדחייה של בקשות להיתר לפגיעה שרירותית בזכויותיהם.⁴⁸

47. בבג"ץ 2056, מועצת הכפר בית סוריק ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', סעיף 60.

48. להרחבה אודות משטר ההיתרים ר' בצלם, ואליה לא תבוא - מניעת גישתם של פלסטינים לאדמותיהם שממערב למכשול ההפרדה באזור טולכרם - קלקיליה, יוני 2004.

השפעת המכשול מסביב לצופין על קרקעות היישובים הפלסטיניים (בדונם)

שם היישוב	מספר התושבים	סה"כ אדמות היישוב	אדמות שנתפסו להקמת המכשול	אדמות מעברו היישראלי של המכשול	האחוז מאדמות הכפר שנפגעו
פלאמיה	683	3,500	130	1,600	49%
ג'יוס	3,196	13,000	550	8,600	70%
עזון	7,985	4,000	650	1,000	41%
א-נבי אליאס	1,174	5,000	אין נתונים	400	8%
קלקיליה	43,212	12,500	850	700	12%
סה"כ	56,250	32,500	2,180	12,100	44%

מקור: הנתונים אודות היקף הקרקעות המושפע הופקו מהצלבת נתונים ממקורות פלסטיניים שונים, בהם מועצות מקומיות וארגונים לא ממשלתיים.

מבין חמשת היישובים הנפגעים, היקף הפגיעה הגדול ביותר הוא בתושבי ג'יוס, שצופין נמצאת כשני ק"מ ממערב לו, ואשר המכשול נושק לבתיו הדרומיים. בג'יוס כ-3,200 תושבים, המתפרנסים רובם ככולם מחקלאות. לצורך הקמת המכשול תפסה ישראל והרסה כ-550 דונם של אדמה חקלאית, שבבעלות התושבים. כ-8,500 דונם נוספים, המהווים כ-70% מכלל אדמות הכפר, נותרו בין המכשול לקו הירוק. במהלך השנה הראשונה למשטר ההיתרים הוגדרו מאות מתושבי ג'יוס כ"מסורבים", הן מסיבות ביטחוניות והן בשל אי-עמידה בנטל ההוכחה באשר לזיקה לקרקע. כך למשל, בששת החודשים הראשונים (אוקטובר 2003 – מארס 2004) דחה המינהל האזרחי 273 בקשות להיתרי כניסה שהגישו תושבי ג'יוס.⁴⁹ עם זאת, במהלך השנה האחרונה, כתוצאה מהביקורת שנמתחה על מדיניותה של ישראל בעולם וכן כתוצאה מהעתירות שהוגשו לבג"ץ, ניכרת מגמה של עלייה במספר היתרי הכניסה ל"מרחב התפר", שהנפיק המינהל האזרחי לתושבי ג'יוס. כך, במהלך שבעת החודשים הראשונים של 2005 הנפיק המינהל האזרחי 541 היתרים.⁵⁰ מספרם של בעלי הקרקעות המוגדרים כ"מסורבי היתר" ירד בהתאם, והוא עומד, נכון לאוגוסט 2005, על כעשרים תושבים "בלבד". חקלאים שהגישה לאדמתם נאסרה לאחר הקמת המכשול נוהגים להשכיר את האדמות לתושבים אחרים בכפר שקיבלו היתרים, תמורת שני שליש מהיבול.

49. המידע נמסר לבצלם על-ידי המינהל האזרחי במכתב מ-22.3.04.

50. המידע נמסר לבצלם על-ידי המינהל האזרחי במכתב מ-1.8.05.

מתוך עדותה של עיטאף אחמד סעיד ח'אלד, תושבת ג'יוס⁵¹

אני בת 57, ונשואה לעבד א-ראוף ח'אלד. יש לנו חמישה בנים ובת אחת. למשפחה שלנו יש בערך 22 דונם אדמה ממערב לגדר ההפרדה. מאז 1989 אני עוזרת לבעלי לעבד את האדמות האלה. הגידולים על האדמות הם מקור הפרנסה היחיד של המשפחה. עבדנו ביחד, כל בני המשפחה, בעיבוד של האדמות עד שהרשויות הישראליות התחילו לבנות את גדר ההפרדה ממערב לכפר שלנו. עד תחילת 2005 נהגנו אני, בעלי והבנים שלי, להיכנס דרך השערים עם ההיתרים שקיבלנו. בינואר 2005, בעלי הגיש במת"ק קדומים בקשות לחידוש ההיתרים עבורו, עבורי ועבור הילדים. הבקשה של בעלי והילדים סורבה מסיבות ביטחוניות, ואני קיבלתי היתר שתקף לשישה חודשים. בעלי והילדים הגישו בקשות חוזרות עוד כמה פעמים. הפעם האחרונה הייתה בנובמבר 2005. כל הבקשות נדחו.

הסירוב לתת היתרים לבעלי וליילדי גורם לי הרבה סבל, כי אני לא יכולה לעשות את העבודה החקלאית בעצמי, אם זה עיבוד או ריסוס או כל טיפול בעצים ובאדמה. גם המצב הבריאותי שלי לא מאפשר לי להמשיך לעבוד לבד, כי אני חולת סוכרת, וסובלת מבעיות בלחץ הדם ובשרירים. בעלי נאלץ לתת לאחד החקלאים, מוחמד סאמי א-דיבס, שכן קיבל היתר, לטפל באדמה שלנו. תמורת הטיפול הוא מקבל שליש מהיבול. אבל אי-אפשר להשוות את רמת הטיפול שבעל האדמה נותן לזו שנותן מישהו אחר. למשל בשנת 2004 בעלי והילדים נטעו באדמה וטיפלו בה, והרווחנו מהעגבניות והמלפפונים שגידלנו בתוך החממות 40,000 ש"ח. לעומת זאת, בשנת 2005 בעלי והילדים לא הצליחו להגיע לאדמות, במיוחד לחממות, ועדיין לא קיבלנו רווח שמכסה את כל ההוצאות שהוצאנו השנה על מים, שתילים, ריסוס ושאר דברים שדרושים לטיפול באדמה

זה שבעלי והילדים לא מקבלים היתרים כדי להגיע לאדמות שלנו, כדי לטפל בהן, זה בבחינת הרס הדרגתי למקור הפרנסה של המשפחה שלנו. בעלי והילדים יושבים בבית מובטלים, ועכשיו זאת עונת המסיק. אני לא יכולה לקטוף את כל הזיתים לבד. כל מה שהצלחתי לקטוף מספיק לשלושה פחים של שמן זית. בשנה שעברה, כשבעלי והילדים עבדו באדמה, הצלחנו לקטוף מספיק כדי להפיק 65 פחים. אמנם ההיתר שלי הוארך לשנתיים (עד 5.9.2007), אבל בגלל הגיל שלי והמצב הבריאותי שלי אני לא יכולה לעשות את כל מה שנדרש כדי לשמור על היבולים ולהפיק מהם את מה שאפשר.

51. העדות נגבתה על-ידי עבד אל-כרים סעדי בג'יוס ביום 23.11.05.

בנוסף לפגיעה האינהרנטית, הטמונה במשטר ההיתרים, סובלים תושבי כל חמשת היישובים מקשיים, הנגזרים מחסימת הדרכים ששימשו אותם כדי להגיע לאדמותיהם עד להקמת המכשול. הגעתם של תושבי חמשת היישובים לאדמות שמעבר למכשול אפשרית כיום רק דרך שער חקלאי אחד, המצוין על גבי ההיתר. ברוב המקרים, מאריך הדבר בצורה משמעותית את זמני הנסיעה ומסרב את ניהול העבודה החקלאית.

בתוואי שמסביב לצופין ישנם ארבעה שערים המשמשים למעבר חקלאים: שער פלאמיה צפון, המשמש רק את חקלאי פלאמיה; שער ג'יוס מערב, הממוקם בין ג'יוס לפלאמיה ומשמש את רוב חקלאי ג'יוס; שער ג'יוס דרום, המשמש חלק קטן מתושבי ג'יוס וכן משפחה בודדת, שביתה נותר בתוך "מרחב התפר"; ושער צופין, שהוא למעשה מחסום המוצב על כביש הגישה הדרומי של צופין, ומשמש את חקלאי קלקיליה עזון, וא-נבי אליאס.⁵² שלושת השערים הראשונים נפתחו בעבר, בדרך כלל שלוש פעמים ביום, למשך כשעה עד שעה וחצי בכל פעם, למעט בימי סגר ובמועדי ישראל, שבהם אין פתיחת שערים. מאז חודש יוני 2005 נפתח שער ג'יוס מערב במשך 12 שעות ביום ברציפות, אולם לא ברור אם שינוי זה יישמר בכל ימות השנה. שער צופין, המיועד בעיקר לשימוש מתנחלים, מאויש על-ידי חיילים בכל שעות היממה, ופתוח למעבר פלסטינים במשך שעות היום.

הצורך להתאים את הפעילות החקלאית לזמני הפתיחה של השערים, מהווה כשלעצמו אילוץ, המקשה על יכולת התפקוד של החקלאים. הגבלה זו משמעותית במיוחד בעונות המסיק והקטיף, שבהן נהגו בעבר כל בני המשפחה להתגייס לעבודה החקלאית, כל אחד על-פי יכולותיו ואילוץיו, ואילו כיום צומצמה אפשרות זו מאוד. האפשרות שיוטל סגר כללי ממושך, שבמהלכו אין פתיחת שערים, דווקא בעונה גורלית ביחס לגידול מסוים יוצרת סיכון לאובדן מוחלט של התוצרת, כפי שקרה באוקטובר 2003 עם גידולי הגויאבה.

קשיי הגישה משמעותיים במיוחד בעבור תושבי עזון, וא-נבי אליאס, שבבעלותם כרמי זיתים בקצה הדרום-מזרחי של שטח השיפוט של צופין, שבו מתוכנן אזור התעשייה החדש (ר' לעיל תכנית 149/5). הצורך לנסוע מערבה, עד שער צופין (כשבעה ק"מ במקרה של עזון), רק כדי לחזור מזרחה לאחר מכן מצידו השני של המכשול, האריך בכמה ק"מ את הדרך בין הכפרים לאדמות. זאת ועוד, אין כיום דרך המובילה משער צופין לכרמי הזיתים שממזרח, ואילו השטח שביניהם הינו הררי, ולא ניתן לחצותו בכלי רכב. לכן, תושבים שקיבלו היתרים ומעוניינים להגיע אל האדמות הללו נאלצים לעשות זאת ברגל או על גבי חמורים. מלבד בזבוז הזמן העצום הכרוך בכך, הגביל אילוץ זה את יכולתם של התושבים להוביל את התוצרת החקלאית מהאדמות בחזרה אל הכפר. כתוצאה מכך, תשע משפחות מעזון ושש

52. ישנם ארבעה שערים נוספים, שאינם פתוחים בפני פלסטינים, והמשמשים רק את הצבא: שניים מצפון לקלקיליה, אחד מדרום מזרח לצופין ואחד מדרום לפלאמיה.

משפחות מא-נבי אליאס הפסיקו מאז הקמת המכשול את עיבוד אדמותיהן באזור זה, ואילו התפוקה של משפחות אחרות ירדה בצורה דרמטית.⁵³ בתשובה לעתירת תושבי שני הכפרים לבג"ץ הבטיחה המדינה לפתוח לשימוש תושבי שני הכפרים, בתקופת מסיק הזיתים בלבד, שער חדש שהוקם בסמוך לאזור זה ומשמש כיום רק את הצבא, דבר שעתיד לספק גישה נוחה יותר אל האדמות.⁵⁴

מתוך עדותו של עבד אל-כרים ח'אלד, תושב ג'יוס⁵⁵

אני ושבעת אחיי ירשנו מאבי אדמה חקלאית בשטח של 35 דונם באזור יובק, ממערב לג'יוס. יש שם שישה דונמים של חממות, שבהן אני מגדל ירקות; ארבעה דונם נטועים בעצי גויאבה; חמישה דונם נטועים בעצי שזיף, אפרסק ושסק; עשרה דונם נטועים בעצי זית; ובנוסף לכך, יש עשרה דונם שעורה, שמשתמשים בה כמזון לבעלי החיים.

ההקמה של גדר ההפרדה גרמה נזקים והפסדים. למשל, בספטמבר 2003 הוטל סגר על הגדה, שבגללו החקלאים לא יכלו להגיע לאדמות שלהם בצד המערבי של הגדר. עונת הגויאבות התחילה, אבל במשך כל אותו חודש לא יכולנו להגיע לאדמות, ובגלל זה התקלקל יכול הגויאבות שנשאר על העצים. ככה איבדנו הכנסה של עונה שלמה. בדרך כלל הייתי מייצר במהלך העונה, בחודשים ספטמבר ואוקטובר כל שנה, יותר מ-1,200 ארגוזים של גויאבה. אבל באותה שנה היכול נפל על האדמה, הושחת, ולא היה אפשר כבר לאסוף ולמכור אותו...

בעיה שקיימת עד היום היא האיסור על משאיות להעביר את הירקות ואת היבולים החקלאיים מהאדמות אל תוך הגדה דרך השערים. רק לשתי משאיות, ששייכות לתושבים מהיישוב, יש רשות לעשות את זה, כי לבעלים שלהן יש אדמות מהצד השני של הגדר. הנהגים של המשאיות האלה מובילים גם תוצרת חקלאית בשביל תושבים אחרים, וגובים שלושה שקלים לארגו. לפני ההקמה של הגדר היו בערך עשרים משאיות מכל האזורים, שהגיעו אל האדמות החקלאיות, והעבירו את היבול החקלאי תמורת שקל וחצי לארגו.

הפרדתם מהאדמות שמעבר למכשול כפתה על תושבי ג'יוס ופלאמיה קושי מיוחד, שכן חלק ניכר מהן נטוע בגידולים המושקים בצורה אינטנסיבית, ודורשים טיפול כמעט יומיומי, בהם פרי הדר, גויאבה, מנגו ואפרסק. בנוסף לעצי פרי ועצי זית, ישנן כמה עשרות חממות לגידול ירקות בבעלותם

53. רשימה מפורטת של המשפחות שבבעלותן אדמות באזור, תוך השוואה בין התפוקה החקלאית במסיק של שנת 2002 לעומת זה של השנים 2003 ו-2004, נמסרה במסגרת תצהירים שהגישו ראשי המועצה של שני הכפרים במסגרת בג"ץ 2732/05, ראש מועצת עזון ואח' נ' ממשלת ישראל ואח'.

54. בג"ץ 2732/05, ראש מועצת עזון ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', תגובה מטעם המשיבים, סעיף 32.

55. העדות נגבתה על-ידי עבד אל-כרים א-סעדי בתאריך 15.8.05 בביתו של העד.

של תושבי שני הכפרים שנותרו מעברו השני של המכשול, ואשר דורשות גם הן טיפול כמעט יומיומי. זאת, לעומת הטיפול בעצי הזית (כ-12,000 מעבר למכשול),⁵⁶ המחייב השקעת עבודה אינטנסיבית רק בעונת המסיק (אוקטובר-נובמבר) ובעונת החריש (אפריל-מאי). כך לדוגמה, חייב קטיף הגויאבה להתבצע תוך 24 שעות מהבשלת הפרי כדי לצמצם את הסיכון בהרקבתו. מכלול ההגבלות הנובעות מעצם קיומו של המכשול, ממשטר ההיתרים וממשטר השערים, גרמו בשנתיים האחרונות לפירוק חממות רבות על-ידי בעליהן ולאובדן הכנסה בענפים רגישים אלה.

חשוב להדגיש, כי הגבלת הגישה אל השטחים החקלאיים שמעבר למכשול פוגעת לא רק בזכותם של תושבי חמשת היישובים לקניין ולפרנסה, אלא גם באורח חייהם. כפי שטען עו"ד מיכאל ספרד, המייצג את תושבי עזון וא-נבי אליאס בעתירה נגד תוואי המכשול, הסתכלות הממוקדת אך ורק בפגיעה הכלכלית מתעלמת מכך

שבני האדם לא רק מוציאים לחם מן הארץ אלא גם מנוחה ומרגוע. שאדמה ועצים אינם רק נושא לעמל אלא גם לנופש. זה שנתיים שילדי עזון ונבי אליאס אינם יכולים לטייל באדמתם. זה שנתיים שמשפחות עזון ונבי אליאס לא פוקדות את אדמתן לסעודה מתחת לעצים או למשחקי כדור במטעים. זה שנתיים שתלמידי בתי הספר לא יוצאים לטיולים בחיק הטבע. כי חיק הטבע נעלם מעבר לגדר ואין אליו גישה.⁵⁷

מתוך עדותו של איברהים שטארה, תושב עזון⁵⁸

אני בן 77, נשוי, ובבעלותי כ-650 דונמים נטועים בעצי זית. הקרקע מחולקת לחלקות באזורים שונים מסביב לכפר. חלקה אחת, בשטח של מאה דונמים בערך נמצאת באזור "מנאטיר", מצפון מזרח לכפר א-נבי אליאס וממערב לגדר ההפרדה. הגדר נבנתה על קרקע ששייכת לי, לאורך 600 מטרים וברוחב של שמונים-מאה מטר. 104 עצים מניבים, שהיו בשטח הזה, נעקרו. אני לא אשכח איך התחננתי בפני נהג הבולדוזר, בזמן שהוא עבד והשחית את הקרקע. באותה חלקה היו בין השאר, גת ובאר מים עתיקים מימי הרומאים, שהטרקטורים ריסקו. הזיכרונות הכי יפים שלי באים מהמקום הזה, שם נהגנו, אני ובני משפחתי, לטייל ולנוח.

56. UNRWA, The West Bank Barrier: Jayyus Profile (http://www.un.org/unrwa/emergency_barrier/profiles/jayyus.html)

57. בג"ץ 2732/05, ראש מועצת עזון ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', עתירה לצו על תנאי, סעיפים 47-8.

58. העדות נגבתה על-ידי עבד אל-כרים סעדי בביתו של העד ב-15.6.05.

ניתן לשער, כי הפגיעה ביכולתם של תושבי היישובים הפלסטיניים להגיע לאדמותיהם ולעבד אותן, כתוצאה מהתוואי שעליו הוקם המכשול, תלך ותחריף ככל שתכניות ההרחבה של צופין שתוארו לעיל, תמומשנה. החרפה זו צפויה להוביל, בהדרגתיות ובדרכים שונות, להמשך נישולם של התושבים הפלסטינים מאדמותיהם. כבר במהלך השנה האחרונה ניתן היה לזהות ניצנים ראשונים של תהליך זה.

בנייתה בפועל של "נופי צופין", למשל, עתידה לחסום את הדרך המובילה כיום מהשער החקלאי של ג'יוס אל השטחים החקלאיים שממערב לצופין. לכן, ככל הנראה, מתכוון הצבא לסגור שער זה בעתיד ולנתב את חקלאי ג'יוס לשער של פלאמיה, הממוקם כשני ק"מ צפונה. לשם כך, הפקיע הצבא בחודש מארס 2005 רצועת קרקע ממזרח למכשול, ובחודש יוני החל לסלול דרך, המחברת בין השער הנוכחי של ג'יוס לשער של פלאמיה. מהלך כזה יאריך עוד יותר את זמן ההגעה מהכפר לאדמות, תוך גרימת פגיעה נוספת בכדאיות הכלכלית שבעיבוד הקרקע. יש לציין בהקשר זה, כי על-פי מדיניותה של ישראל מאז שנת 1979, הפסקת העיבוד של קרקע חקלאית שאינה רשומה במרשם המקרקעין (טאבו) במשך שלוש שנים רצופות, יכולה לשמש עילה להכרזה על הקרקע כ"אדמת מדינה".⁵⁹

השלכה אפשרית נוספת להתפשטותה של צופין היא נגיסה הדרגתית ב"איים" של קרקע פלסטינית פרטית, המוקפים מכל עבר בשטח המתוכנן לבנייה. אי כזה, בגודל של כמה עשרות דונמים, ייווצר בין השטח הבנוי כיום של ההתנחלות לבין הדופן הדרומית של "נופי צופין", לכשתיבנה. בדומה לכך, במחציתה הצפונית של תכנית "נופי צופין" ישנן שתי חלקות נוספות ממין זה. בעת ביצוע עבודות הפיתוח לקראת הבנייה בשטחה של תכנית זו נכנסו הדחפורים של קבלן הבנייה שעבד בשטח לאחת החלקות הללו, ועקרו בשלבים כ-350 עצי זית, בטענה כי החלקה נקנתה על-ידי יהודים, וכי היא נכללה בתכנית המתאר.⁶⁰ מאוחר יותר הפסיק המינהל האזרחי את העקירות עד לבירור ה"מחלוקת". ההשתלטות על איים של קרקע פרטית שנותרו בתוך שטחן של התנחלויות היא תופעה ידועה ומוכרת בכל רחבי הגדה המערבית.⁶¹

במקרים אחרים, נראה כי הבעלות של התושבים הפלסטינים על חלקות מסוימות אינה מוכרת מלכתחילה. כך למשל, עיון בתצלום האוויר של האזור, שבו עתיד להיבנות אזור התעשייה של צופין לפי תכנית מתאר 149/5, מעלה כי נכללו בשטח התכנית כרמי זיתים בבעלות תושבי א-נבי אליאס ועזון. הדבר מלמד, כי לדידה של ישראל נטועים אותם כרמים בשטח הנחשב "אדמות מדינה" או אדמות שנקנו על-ידי יהודים. במילים אחרות, משמעות מימוש התכנית היא נישול אוטומטי של

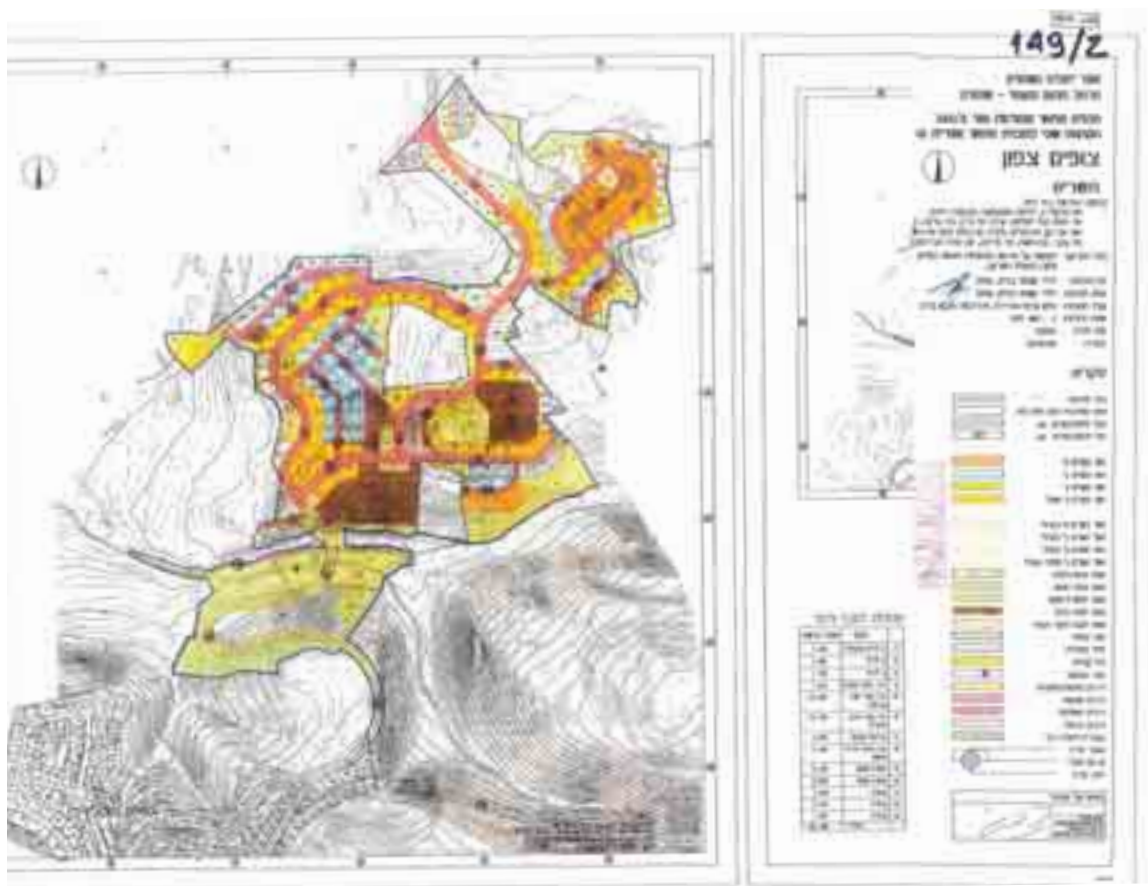
59. בצלם, גול הקרקעות – מדיניות ההתנחלות בגדה המערבית, מאי 2002, פרק 3. להרחבה ר' נספח 1 לדו"ח זה.

60. ארנון רגולר, "פלשתינאים: מתנחלים חמושים עקרו 117 עצי זית בשטח שהוכרז פרטי על-ידי המינהל האזרחי", הארץ, 10.12.04.

OCHA, The Humanitarian Impact of the West Bank Barrier on Palestinian Communities, March 2005 (Update 5), p. 12.

61. ר' לדוגמה את מקרה ההתנחלות אריאל: בצלם, גול הקרקעות - מדיניות ההתנחלות בגדה המערבית, מאי 2002, ע' 99.

התושבים הפלסטינים מאותן אדמות. בתרחיש כזה, סיכוייהם של התושבים לשנות את רוע הגזרה שואפים לאפס, הן משום שהמועד שנקבע בחקיקה הצבאית לערער על הכרזת קרקע כ"אדמת מדינה" (ארבעים יום מרגע ההכרזה) חלף מזמן, והן מכיוון שסביר להניח, כי אין בידיהם מסמכי רישום של הקרקע על שמותיהם במרשם המקרקעין, דבר שיכול היה לסייע בהוכחת זכויותיהם בערכאות משפטיות.

תכנית מתאר מפורטת 149/2: "נופי צופין"

פרק 3

מקרה מבחן: ההתנחלות אלפי מנשה

ההתנחלות המוכרת כיום כאלפי מנשה הוקמה בשנת 1983 תחת השם "צוותא". היא ממוקמת על גבעה, בגובה 330 מטר מעל פני הים, כשלושה ק"מ מדרום-מזרח לעיר קלקיליה, במרחק של כחמישה ק"מ מהקו הירוק. כיום ישנו כביש גישה אחד לאלפי מנשה, באורך של כ-2.5 ק"מ, היוצא לכיוון מערב. כביש זה מתחבר לכביש 55, שממנו ניתן לפנות מערבה, לכיוון ישראל, ומזרחה, לכיוון שכם.

באלפי מנשה מתגוררים כיום כ-5,700 תושבים בכ-1,400 יחידות דיור. בשמונה השנים האחרונות גדלה אוכלוסיית ההתנחלות בקרוב ל-1,500 תושבים, קרי גידול של כ-35%.⁶² שטח הבנוי של אלפי מנשה מקיף כיום כאלפיים דונם. עם זאת, שטח השיפוט שלה, כפי שהוגדר בצו אלוף פיקוד המרכז משנת 1998, משתרע על פני כ-4,700 דונם. מרבית שטח השיפוט מרוכז מסביב לאזור הבנוי של ההתנחלות, אך כולל גם כמה חטיבות קרקע בלתי רציפות מדרום-מערב לו. עם הקמתה הוגדרה אלפי מנשה (אז "צוותא") כיישוב קהילתי בתוך המועצה האזורית שומרון. כפועל יוצא מגידולה המהיר, היא זכתה ב-1987 למעמד של מועצה מקומית, והוצאה מהמועצה האזורית.

פרק זה מראה, כי אחד השיקולים המרכזיים בתכנון תוואי המכשול מסביב לאלפי מנשה היה השארתם של שטחים, המיועדים להרחבת ההתנחלות, בצידו ה"ישראלי" של התוואי. התחשבות זו בתכניות ההרחבה של אלפי מנשה גרמה להשארתם של כמה כפרים פלסטיניים במובלעת ממערב למכשול, מופרדים משאר הגדה המערבית. כתוצאה מכך, נפגעה קשות שגרת החיים של תושבי מחוז קלקיליה בכלל, ושל תושבי הכפרים שבמובלעת בפרט.

62. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, רשימת היישובים, אוכלוסייתם וסמליהם (מגוון שנים).

אלפי מנשה תכניות ההרחבה ומכשול ההפרדה

מקרא

- הקו הירוק
- מכשול
ההפרדה
- כביש מתוכנן
- שער (לשימוש
פלסטינים)
- שטח שיפוט
- תכנית מתאר
מאושרת
- תכנית מתאר
לא מאושרת

תכניות ההתאור

א. תכנית מספר 115/8 (גבעת טל)

תכנית 115/8, המכונה גם "גבעת טל", קיבלה את אישורה הסופי של מת"ע ב-1998. בעל הקרקע הרשום בתכנית הוא "הממונה", דבר המעיד כי הכריזו על קרקע זו כ"אדמת מדינה" ורשמו אותה ככזו. יזמת התכנית היא הוועדה לתכנון ולבנייה של אלפי מנשה, והיא הוגשה לאישור על-ידי משרד הבינוי והשיכון. אתר התכנית ממוקם על גבעה בגובה של כ-280 מטר מעל פני הים, מדרום-מזרח לשטחה הבנוי של ההתנחלות, במרחק של כ-400 מטרים ממנו בקו אווירי. ה"שכונה" החדשה לא תהיה מחוברת ישירות לשטח הבנוי כיום של אלפי מנשה, אלא לכביש הראשי המוביל להתנחלות.

שטח התכנית משתרע על פני 1,008 דונם, אשר רק כ-60% מהם מיועדים לפיתוח, ואילו שאר השטח מיועד לייעור או לתכנון עתידי. כשליש מתוך השטח המיועד לפיתוח (194 דונם) מוגדר כאזור מגורים, ושני שלישים ליעודים אחרים, בהם דרכים (124 דונם), מבני ציבור ומסחר (41 דונם), נופש (77 דונם) וגן חיות (100 דונם). באזור המיועד למגורים ניתן לבנות, על-פי התכנית, 1,406 יחידות דיור חדשות, בשלבים. כלומר, תכנית זו מאפשרת את הכפלתו של מספר יחידות הדיור הנוכחי של אלפי מנשה.

האזור המיועד למגורים מחולק לכמה תת-אזורים, כאשר בכל אחד מהם ניתן לבנות בסגנון ובצפיפות שונים. מסיבב לפסגה של "גבעת טל" ייבנו בניינים של חמש קומות, שיקיפו אותה מכל עבריה. בתת-אזור זה אושרו כבר לבנייה 288 יחידות דיור, אשר כמאה מהן כבר נמכרו לציבור הרחב,⁶³ ובנייתן נמצאת בשלבים מתקדמים. בשטח שמתחתיו מתוכננת בנייה מדורגת של בתים בני שלוש קומות. מפסגת הגבעה יוצאות גם שתי שלוחות, מזרחה ומערבה, שבהן מתוכננים בתי קומתיים בסגנונות שונים. בנוסף, מתוכננים חמישה בניינים בני שבע קומות כל אחד, הבנויים על ציר לכל אורך ה"שכונה", במרווחים של כ-400 מטרים בין אחד לשני.

ב. תכנית מספר 115/16/4 (נוף השרון)

תכנית 115/16/4, הנקראת גם "נוף השרון", ממוקמת בסמוך לקו הירוק, והיא צמודת דופן ליישוב נירית שבתוך ישראל.⁶⁴ למרות שתכנית זו כלולה בשטח השיפוט של אלפי מנשה, בין השניים מפריד מרחק של כ-3.5 ק"מ בקו אווירי, כאשר בתווך מצויים הכפרים ראס עטיה וואדי א-רשא.

התכנית, המשתרעת על פני פחות מארבעים דונם, אושרה סופית במת"ע בשנת 2003, והיא מהווה גרסה חדשה לתכנית קודמת, שאושרה בשנת 2000 (תכנית 115/16). הבעלות על הקרקע מתחלקת בין

63. ר' אתר האינטרנט של משרד הבינוי והשיכון: <http://www.moch.gov.il/Moch/ProyekteyBniya.htm>.

64. תושבי נירית עתרו לבג"ץ נגד התכנית לאחר שזו אושרה סופית, בין השאר משום שמימושה יהפוך את נירית להתנחלות למחצה, וכן משום שהתכנית אינה מספקת פתרון לאספקת השירותים לשכונה החדשה, המרוחקת מאלפי מנשה, אולם עתירתם נדחתה. ר' בג"ץ 10042/04, נירית יישוב קהילתי ואח' נ' שר הביטחון ואח', וכן שחר רותם, "בניית מתחמים: לא רוצים אצלם שכונה של אלפי מנשה", הארץ, 18.8.04.

"הממונה" לבין חברה בשם "הקרן ליד מדרשת ארץ ישראל בע"מ – קדומים", כאשר זו האחרונה היא מגישת התכנית. התכנית כוללת חמישים מגרשים בגודל של כחצי דונם כל אחד, המיועדים לבתים חד-משפחתיים, לשטחים ציבוריים פתוחים ולשטח של כדונם עבור מבנה ציבורי. על אף שיוכה המוניציפאלי של "נוף השרון" לאלפי מנשה, חלק מהשירותים לתושביה העתידיים יינתנו, ככל הנראה, על-ידי היישוב נירית והמועצה האזורית דרום השרון.

ג. תכנית מספר 115/10 (אדמות היהודים)

תכנית זו טרם הוגשה למת"ע, ומקור המידע היחיד אודותיה הוא העתק של מפת יעודי הקרקע (תשריט) של התכנית שהגיע לידי בצלם ובמקום. על סמך מפה זו ניתן לקבוע את מיקום התכנית ולהפיק הערכות שונות באשר למאפייניה. עם זאת, מאחר שהתכנית טרם הוגשה, פרטים שונים בה עשויים להשתנות בעתיד.

תכנית 115/10 היא למעשה המשך והרחבה של שכונת "נוף השרון". היא נמצאת בסמוך לקו הירוק, בצמוד ליישובים נירית ומתן, שבתוך ישראל. בדומה ל"נוף השרון", היא מצויה בתוך שטח השיפוט של אלפי מנשה, אך במרחק רב מהשטח הבנוי, כאשר בין השניים נמצאים הכפרים חבלה וראס עטיה. התכנית משתרעת על לא פחות מ-760 דונם, והיא כוללת כ-1,260 יחידות דיור בצפיפות ממוצעת של שלוש יחידות לדונם.

שטח התכנית מכונה בפי גורמים שונים באלפי מנשה ובמינהל האזרחי "אדמות היהודים", שכן לטענת אותם הגורמים מדובר בקרקעות שנרכשו על-ידי יהודים לפני הקמת המדינה, ואילו לאחר 1967 הועברו לניהול "הממונה".⁶⁵

ד. תכנית מספר 115/9 (אילנית/קניאל)

גם תכנית זו, בדומה לתכנית 115/10, טרם הוגשה למת"ע, ומקור המידע היחיד אודותיה הוא העתק של מפת יעודי הקרקע של התכנית, שהגיעה לידי בצלם ובמקום. שטחה של תכנית 115/9 מצוי מדרום לשטח הבנוי של אלפי מנשה, במרחק של כ-1.5 ק"מ בקו אוויר. בשטח שבין השניים מצויים שני כפרים פלסטיניים, א-דבעה וראס א-טירה, וכן האדמות החקלאיות ושטחי המרעה של תושביהם. אתר התכנית זכה במהלך השנים לשמות שונים, בהם "אילנית" ו"קניאל". התכנית משתרעת על פני כ-215 דונם, והיא כוללת 322 מגרשים בגודל ממוצע של כחצי דונם כל אחד. בנוסף, כוללת התכנית מערכת דרכים, מבני ציבור ושטחים ציבוריים פתוחים.

65. להרחבה אודות מצב זה ברחבי השטחים ר' איל זמיר ואיל בנבנישתי, אדמות היהודים ביהודה, שומרון, חבל עזה ומזרח ירושלים, מכון ירושלים לחקר ישראל, ירושלים, 1993.

בשאר החלקים הוא מורכב מגדר אלקטרוני, גדרות תיל ותעלות. קטע זה אושר על-ידי הממשלה במסגרת שלב א' של המכשול, ובנייתו הסתיימה בקיץ 2003.

מבט על תוואי המכשול באזור אלפי מנשה מחזק את הטענה, כי חלקים מרכזיים שלו נקבעו תוך התייחסות לתכניות ההרחבה של ההתנחלות, שנסקרו לעיל:

- מדרום לאזור הבנוי של אלפי מנשה נקבע התוואי במרחק של כ-1.5 ק"מ מבתי ההתנחלות הקיצוניים, במטרה להקיף את כל שטחה של תכנית 115/8 ("גבעת טל"), תוך הותרת מרווח של כ-500 מטר בין המכשול לדופן הדרומית של ה"שכונה" המתוכננת. אישור כי זהו אכן המקרה ניתן בעל-פה על-ידי אל"מ דני תרזה, האחראי על תכנון המכשול במינהלת קו התפר, בעדות שמסר בפני בג"ץ במסגרת עתירה נגד תוואי המכשול באזור.⁶⁸ יתרה מזאת, במעמד זה אף הודה תרזה, כי בשל שיקולים הקשורים בהגנה על ההתנחלות המתוכננת, הוא נאלץ להכניס את שני הכפרים הפלסטינים הסמוכים (א-דבעה וראס א-טירה) לתוך מובלעת אלפי מנשה, תוך הפרדתם משאר הגדה המערבית. בנוסף, משאיר התוואי שנבחר קטע משמעותי מהכביש המתוכנן (מספר 5250), שנדון לעיל, בצידו ה"ישראלי" של המכשול, תוך שהוא חוצה את המכשול שלוש פעמים. באמצעות כך תתאפשר התחברות מהירה ונוחה אליו מכיוון אלפי מנשה, "גבעת טל" ו"אילנית".
- בהמשך מגיע המכשול עד לקצה הדרומי של ראס עטיה, במרחק של כשלושה ק"מ בקו אווירי מהקצה הדרום-מערבי של אלפי מנשה. לא ניתן להסביר את הצבת המכשול במרחק כה גדול מההתנחלות, אלא ברצון להקיף את שטחה של תכנית 115/9 (אילנית) במלואו ולהשאירו יחד עם אלפי מנשה. גם מתוך שיקול זה, בנוסף לצורך להגן על "גבעת טל", הוכנסו הכפרים א-דבעה וראס א-טירה לתוך המובלעת של אלפי מנשה. קטע זה של התוואי נצמד לבתים המזרחיים של ראס עטיה וסוגר אותה, יחד עם העיירה חבלה, במובלעת נוספת המוקפת במכשול מכל עבריה.
- מצידה המערבי של מובלעת חבלה וראס עטיה משאיר המכשול את כל שטחן של תכנית 115/10 ("אדמות היהודים") ושל "שכונת נוף השרון" ברצף מלא עם שטח ישראל. אלמלא קיומן של שתי התכניות יכלה ישראל להצדיק את החריגה היחסית-קטנה מהקו הירוק (כק"מ בלבד), בצורך לספק הגנה לשני יישובים ישראליים (נירית ומתן), הנמצאים מצידו השני של הקו הירוק, בצמוד לו.

68. הדיון התקיים ב-21.6.05 במסגרת בג"ץ 7957/04, זהראן מראעבה ואח' נ' ראש ממשלת ישראל ואח' (להלן: בג"ץ מראעבה). העתירה הוגשה על-ידי האגודה לזכויות האזרח, שייצגה באמצעות עו"ד מיכאל ספרד תושבים פלסטינים שגרים במובלעת אלפי מנשה.

יש לציין, כי ההחלטות על חלק מפיתולי התוואי מסביב לאלפי מנשה נגזרו משיקולים אחרים, שאינם קשורים ישירות לתכניות ההרחבה של ההתנחלות. כך, הגורם העיקרי שהשפיע על קביעת תוואי המפריד בין מובלעת קלקיליה, מצפון, למובלעת חבלה וראס עטיה, מדרום, היה הרצון להשאיר את כביש 55 בקטע המחבר את אלפי מנשה לישראל, ככביש לישראלים בלבד, בשליטתו המלאה של הצבא.⁶⁹

אילו הייתה מטרת המכשול לספק הגנה לאלפי מנשה, כטענת ישראל, ולא קידום תכניות להרחבת ולהקמת התנחלויות חדשות בשטח השיפוט שלה, ניתן היה להקים אותו בתוואי שעליו מוצבת כיום הגדר ההיקפית של ההתנחלות. יש לציין, כי חלופה כזו הייתה עדיין מאפשרת גידול ניכר של אוכלוסיית אלפי מנשה, שכן אזורים שונים, שנמצאים בתוך השטח המגודר, זמינים כיום לבנייה. יתרונו של תוואי כזה, מנקודת הראות של השיקול הביטחוני, כפי שזה הוגדר על-ידי ישראל, הוא בכך שהיה מונע את היווצרותו של המצב הנוכחי, שבו כ-1,200 פלסטינים שנכלאו במובלעת אלפי מנשה יכולים (אם כך יחליטו) להיכנס לישראל באין מפריע. מנקודת הראות של זכויות האדם, תוואי כזה היה מצמצם את הפגיעות הרבות, שיתוארו להלן, בפלסטינים.

גם תשעה שופטי בג"ץ הגיעו למסקנה דומה בפסק דין, שניתן ב-15.09.05. הגם שבפסק הדין אין כמעט התייחסות לתכניות ההרחבה של אלפי מנשה, תשעה שופטי ההרכב היו תמימי דעים, באשר לכך ששיקולי ההגנה על ההתנחלות אינם יכולים להצדיק את התוואי שנקבע, וזאת לאור הפגיעה הקשה בזכויות האדם של תושבי חמשת הכפרים הפלסטיניים הסמוכים: "מתוך התשתית העובדתית כפי שהוצגה לנו, התוואי הקיים של גדר ההפרדה מעורר תהיות".⁷⁰ באשר לקטע הדרומי של התוואי, קבעו שופטי בג"ץ: "לא שוכנענו כלל כי קיים טעם ביטחוני-צבאי מכריע לקבוע את התוואי במקום בו הוא עובר עתה. מדוע לא ניתן לשנות התוואי באופן ששלושת הכפרים המצויים בחלק זה (ואדי א-רשא, מעארת א-דבה וחירבת ראס א-טירה) או מרביתם יוצאו מחוץ לגדר?"⁷¹ בהמשך קבעו השופטים: "לא שוכנענו כלל, כי חיוני הוא, מטעמים ביטחוניים-צבאיים, לשמור על התוואי הצפון-מערבי של המובלעת".⁷² כתוצאה מכך, הורה בג"ץ לגורמי הביטחון האחראים על תכנון המכשול:

לשקול מחדש, בתוך זמן סביר, את החלופות השונות של תוואי גדר ההפרדה באלפי מנשה, תוך שעליהם לבחון חלופות ביטחוניות הפוגעות פחות בחיי התושבים של כפרי המובלעת.

69. בהחלטתה מיוני 2002 אישרה הממשלה תוואי שונה מזה שנבנה, שהשאיר את קלקיליה וחבלה בתוך מובלעת אחת. החיבור של אלפי מנשה לישראל אמור היה להתבצע באמצעות כביש 5250, שאמור היה להיסלל במקביל. אולם, בעקבות מסכת לחצים מצד תושבי אלפי מנשה, שסירבו לוותר על כביש 55, ושל תושבי מתן, שהתנגדו לחיבור כביש 5250 ליישובם, אישרו ראש הממשלה ושר הביטחון את התוואי הנוכחי. ר' גם בצלם, הגדר הרעה - הפרת זכויות האדם כתוצאה ממכשול ההפרדה, מארס 2003, ע' 24.

70. בג"ץ מראעבה, סעיף 113 לפסק דינו של נשיא בית המשפט אהרן ברק.

71. שם.

72. שם.

בהקשר זה יש לבחון את החלופה, שלפיה המובלעת תכלול את אלפי מנשה בלבד וכביש מחבר לישראל, תוך העתקת הכביש הקיים, המחבר בין אלפי מנשה לבין ישראל למקום אחר בדרום המובלעת.⁷³

יש לציין, כי גם אם תגיע המדינה למסקנה כי ניתן לבנות את המכשול בתוואי אחר פחות פוגעני, כפי שהציע בג"ץ, הרי שככל הנראה פירוק המכשול הנוכחי לא צפוי אלא אחרי זמן ארוך ביותר. הסיבה לכך היא התלות שיצר בג"ץ בין שינוי תוואי המכשול לבין סלילת כביש חלופי לכביש 55, המחבר כיום בין אלפי מנשה וישראל. מעבר לכך, מאחר שפסק הדין מורה למדינה רק "לשקול" תוואי חלופי, ייתכן כי לאחר שכך תעשה, תגיע המדינה לכלל מסקנה, כי בשל הצרכים הביטחוניים לא ניתן לשנות את התוואי הנוכחי. באשר לאפשרות זו קבעו השופטים, כי "טרם הגיעה העת להתמודד עם קושי זה".⁷⁴

השלכות התוואי על הפלסטינים

התוואי שעליו הוקם מכשול ההפרדה, מסביב לשטח השיפוט של אלפי מנשה, פגע קשות ביחסי הגומלין המרחביים, שהיו קיימים בין תושבי העיירות והכפרים הפלסטיניים שבמחוז קלקיליה.⁷⁵ פגיעה זו באה לידי ביטוי במידות ובאופנים שונים בכל יישוב ואצל כל אדם, כמעט בכל היבטי החיים: חופש התנועה, תעסוקה וכלכלה, בעלות על שטחים וזכויות קניין, יחסי משפחה ויחסים חברתיים וכדומה. התוואי יצר במרחב זה שלוש מובלעות, אשר מופרדות על-ידי אחת מהשנייה ומשאר הגדה המערבית:

1. מובלעת קלקיליה (המובלעת הצפונית), שגודלה כ-9,400 דונם, ובה גרים כ-43,000 תושבים. המכשול סוגר מובלעת זו מצפון, ממערב ומדרום, ומשאיר פתח ממזרח.
2. מובלעת אלפי מנשה (המובלעת המרכזית), שגודלה כ-12,000 דונם, ובה גרים, בנוסף לתושבי אלפי מנשה, כ-1,200 פלסטינים בחמישה כפרים: ראס א-טירה (400), א-דבעה (250), ערב א-רמאדין (250), ואדי א-רשא (120), וערב אבו פרדה (120). המכשול סוגר את המובלעת מצפון, ממזרח ומדרום, ומשאיר פתח ממערב, לכיוון ישראל.
3. מובלעת חבלה - ראס עטיה (המובלעת הדרומית), שגודלה כ-3,500 דונם, ובה גרים כ-7,500 תושבים. המכשול סוגר את המובלעת מצפון, ממזרח וממערב, ומשאיר פתח צר ביותר לכיוון דרום.

73. שם, סעיף 116.

74. שם.

75. במקום, חוות דעת מומחים הנלווית לבג"ץ 7957/04, דצמבר 2004.

הפגיעה הקשה והנרחבת ביותר היא בתושבים הפלסטינים בחמשת הכפרים במובלעת אלפי מנשה. באוקטובר 2003 הכריז הצבא על שטח המובלעת, יחד עם שאר השטחים שנותרו בשלב א' בין המכשול לבין הקו הירוק, כ"שטח צבאי סגור".⁷⁶ איסור השהייה בשטח לא חל, על-פי ההכרזה, על המתנחלים הגרים בו או על ישראלים בכלל, אלא רק על התושבים הפלסטינים. אלה האחרונים נדרשים להצטייד בהיתרים, המונפקים על-ידי המינהל האזרחי, כדי להמשיך ולחיות בכפריהם, וכן כדי לצאת מהמובלעת לשאר הגדה וכדי להיכנס אליה בחזרה. את ההיתרים נדרשים התושבים לחדש מדי שנה. לאחרונה הבטיחה המדינה בתשובה לעתירה שהוגשה לבג"ץ, כי "צפויים ההיתרים להיות מוחלפים בקרוב בתעודות קבועות של תושב מרחב התפר, שיהיו בתוקף כל עוד ההכרזה בתוקף".⁷⁷

מאחר שהכפרים במובלעת אלפי מנשה הינם קטנים ביותר, תלויים תושביהם מאז ומתמיד בגישה לחבלה, ראס עטיה וקלקיליה, לשם קבלת שירותים שונים והצטיידות במצרכים ובתשומות חקלאיות. אולם, כתוצאה מהמכשול, התנועה אל אותם יישובים מתבצעת רק דרך אחד השערים שהוקמו בו, ומטבע הדברים היא מותנית בהצגת היתר, בבידוק פיזי ובהמתנה בתורים, והיא כפופה לזמני הפתיחה של השערים. כל אלה מאריכים את זמני ההגעה, ומקשים על היכולת לקבל שירותים כבעבר.

הקשר עם המובלעת הדרומית מתקיים דרך שני שערים: אחד בסמוך לחבלה, שנפתח שלוש פעמים ביום למשך שעה כל פעם (משמש בעיקר למעבר תלמידים לבית הספר בחבלה), ואחד בסמוך לראס עטיה, אשר החל מחודש יוני 2005 נפתח ברציפות משש בבוקר ועד שש בערב. המעבר לקלקיליה מתבצע דרך מחסום, המוצב במפגש בין המכשול לכביש 55, ממזרח לקלקיליה (הוא מכונה על-ידי הצבא "מעבר 109"). שער זה, המשרת בעיקר את מתנחלי קדומים וקרני שומרון, מאויש בכל שעות היממה. מפעם לפעם נאלצים התושבים לחצות בנוסף מחסום המוצב בכניסה לקלקיליה (המכונה "מחסום הדי.סי.או"), המאויש רק במהלך "אירועים ביטחוניים". הגעה לקלקיליה אפשרית גם דרך חבלה, באמצעות מנהרה שחפרה ישראל, המחברת בין שני היישובים.

76. צו בדבר הוראות ביטחון (יהודה והשומרון) (מס' 378) התש"ל - 1970, הכרזה בדבר סגירת שטח מס' 03/2 (מרחב התפר).
77. בג"ץ מראעבה, הודעה משלימה מטעם המשיבים, סעיף 37.

מתוך עדותו של יאסין מראעבה, תושב ראס א-טירה⁷⁸

לפני הקמת הגדר, הדרך לחבלה לקחה לא יותר מעשר דקות במכונית. עכשיו צריך לעבור דרך השער, שנפתח בשעה שש בבוקר ונסגר בשש בערב, אבל אסור לנו להכניס דרכו סחורה או חפצים כלשהם. בגלל זה אנחנו נאלצים להעביר את הסחורות דרך מחסום הדי.סי.או, וזה מאריך את הדרך ב-15 קילומטר. ההארכה הזאת לא רק מייקרת את הנסיעה, אלא גם מחייבת אותנו לחפש מכונית עם אישור של משרד הרישוי, שנמצאת במצב מכני טוב. הסיבה היא, שהמשטרה הישראלית נמצאת במחסום הדי.סי.או, ובדרך כלל בודקת את המכוניות, וקונסט נהגים שהמכוניות שלהם לא עומדות בתקן.

כשאחי לואי, בן 31, הביא שקי תערובת לפרות שלנו, בערך במשקל טון, החיילים ביקשו ממנו להוריד לבדיקה את המטען מהמשאית. הוא ענה שהוא לא יכול, ושזה קשה מאד, אז ביקשו ממנו לחזור ולהביא איתו פועלים. כשהוא אמר, שלפועלים האלה אין אישורים, הם אמרו לו שזאת לא הבעיה שלהם וגם: "אתה תישאר תקוע כאן כל היום, אם לא תוריד את המטען". בסופו של דבר הוא נאלץ להוריד את המטען, ולהחזיר אותו למשאית, אחרי הבדיקה. זה קורה רוב הזמן עם רוב התושבים של הכפר.

בעבר קיבלנו שירותים רפואיים בכפר חבלה או בכפר ת'ולת'. ההגעה לכפרים האלה הצריכה לא יותר מכמה דקות. היום, לעומת זאת, אנחנו נאלצים לעבור דרך השער, וזה לוקח הרבה זמן. במהלך הלילה אפשר לקבל שירותים רפואיים רק בקלקיליה. לפני שנתיים בערך, כשהבת של אחי, נידאל תאופיק (9), חלתה, והחום שלה עלה באופן מסוכן, אחי רצה להעביר אותה לכפר חבלה. כשהוא הגיע לשער, החיילים מנעו ממנו לעבור, וטענו שאין להם מפתחות לשער. כשמנעו ממנו סופית לעבור, הוא התקשר לרופא, והרופא טיפל בה מאחורי גדר התיל.

לפי נהלי הצבא, רשאים תושבי המובלעת לעבור בשערים עם כלי רכב, רק בתנאי שהנהג הוא בעצמו בעל כלי הרכב. בן משפחה או חבר של בעל כלי רכב, שהינו בעצמו תושב המובלעת, ומצויד בהיתר כחוק, אינו יכול להשתמש באותו כלי רכב כדי לצאת מהמובלעת או להיכנס אליה.

בכפרי המובלעת לא ניתנים שירותי רפואה, למעט מרפאה מאולתרת, שהוקמה לאחרונה באחד מחדרי בניין המועצה של ראס א-טירה, במימון ארגונים בינלאומיים. רופא מקלקיליה מגיע אליה שלוש פעמים בשבוע לזמן קצר. לכן, מי שזקוק לטיפול רפואי נדרש לרוב להגיע לחבלה, לקלקיליה

78. העדות נגבתה בתאריך 20.7.05 על-ידי כרים גיוראן בבית העד.

ולעיתים לשכס, בהתאם למגבלות שנכפו בגין המכשול. תושבי ראס א-טירה וא-דבעה, שבדרום המובלעת, למשל, הנזקקים לטיפול רפואי אחרי השעה שש בערב (שעת סגירת השער ליד ראס עטיה), נאלצים לעשות את כל הדרך עד ל"מעבר 109", ומשם למרפאה בקלקיליה. הגעת אמבולנס מקלקיליה לתוך המובלעת במקרים דחופים מצריכה תיאום מיוחד באמצעות מת"ק קלקיליה, דבר שעלול לקחת זמן רב ולפגוע בסופו של דבר בחולה.

יכולתם של תושבי המובלעת להתפרנס נפגעה קשות גם היא. אחת הסיבות לכך היא שעשרות דונמים של קרקע חקלאית נותרו מעברו השני של המכשול. כך למשל, נותרו כ-120 דונם בבעלות תושבי ראס א-טירה ושמונה חממות בבעלות תושבי ואדי א-רשא בתוך המובלעת הדרומית. כתוצאה מקשיי ההגעה, שנוצרו מאז שהוקם המכשול, מכרו תושבי ואדי א-רשא את כל החממות במחירי הפסד. כמו כן, כתוצאה מניתוק התושבים משטחי המרעה, שמעבר למכשול, נאלצים התושבים לרכוש תערובת מזון להאכלת עדרי הכבשים, דבר שפגע בכדאיות שבאחזקתם. יותר ממחצית התושבים בערב א-רמאדין, למשל, מכרו בשל כך בשנה האחרונה את העדרים. לנוכח מצב זה נאלצים רוב התושבים להסתפק בעבודות מזדמנות באלפי מנשה (לרוב ניקיון או גננות) או בישראל (בדרך כלל ללא היתר).⁷⁹

מתוך עדותו של עבד א-לטיף איברהים עודה אל-אערג', תושב א-דבעה⁸⁰

הבית שלי נמצא במרחק של שישים מטר מהגדר. האדמה שלי נמצאת בצד השני. אני רואה אותה מהבית, אבל לא יכול להגיע אליה, אלא אם אני עובר דרך שער ראס עטיה. את השער הזה אי-אפשר לעבור בלי אישור מיוחד. מהשער אני ממשיך לצומת חבלה, ומשם לצומת גילעוד. אחרי זה אני ממשיך לעיזבת סלמאן ועוד שמונה קילומטרים בערך במכונית ושני קילומטר ברגל, בגלל שאין דרך סלולה או דרך חקלאית אל האדמות. המסע עצמו לוקח לי בערך שתיים. אם יש עיכובים בשער, זה יכול להתארך עד שלוש או ארבע שעות. זה מונע ממני לטפל באדמה שלי ולשהות בה למשך זמן ארוך, כי אני מבלה את רוב היום במסע אליה וממנה. מצב דומה לזה כבר אילץ הרבה חקלאים לעזוב את האדמות שלהם בלי טיפול ובלי להפיק מהן יבול.

יש גם בעיות חברתיות, שקשורות באירוח קרובי משפחה או חברים. כל פעם שאורחים רוצים לבקר אצלנו אנחנו צריכים להשיג להם אישורים. בהרבה מקרים הבקשות לא מאושרות. גם אם מוציאים אישור, בדרך כלל לוקח יותר משבוע עד שמקבלים אותו. לפני חודשיים חיתנתי את הבן שלי, איברהים. לחתונה לא הגיעו יותר מעשרים אחוזים מהמוזמנים.

⁷⁹ בג"ץ מראעבה, כתב העתירה, סעיף 60.
⁸⁰ העדות נגבתה בתאריך 21.7.05 על-ידי כרים גיוראן בבית העד.

בנוסף, פגע המכשול קשות ביחסים המשפחתיים והחברתיים של תושבי מובלעת אלפי מנשה. פגיעה זו מתבטאת בעיקר בקושי, ולעיתים קרובות חוסר האפשרות, לארח בני משפחה או חברים שגרים מחוץ למובלעת. על מנת להיכנס לאחד מכפרי המובלעת חייב האורח להגיש למינהל האזרחי בקשה להיתר כניסה חד-פעמי שבוע עד עשרה ימים מראש. רבות מבקשות אלה נדחות על רקע ביטחוני. במציאות כזו, אין לתושב המובלעת כמעט כל אפשרות לקיים בכפרו אירוע משפחתי רב-משתתפים (חתונה או לוויה).

המצב העגום, שבו נתונים כיום תושבי הכפרים שבמובלעת, ובמיוחד זה של תושבי ראס א-טירה וא-דבעה, צפוי עוד להחריף בעתיד אם אכן תמומשנה תכניות ההרחבה של אלפי מנשה. אפשרויות הבנייה של שני הכפרים ייחסמו כמעט לחלוטין על-ידי "גבעת טל" ממזרח, על-ידי "אילנית" ממערב ועל-ידי כביש 5250 מדרום. התנחלויות חדשות אלו, בשילוב עם הכביש החדש, יצמצמו בהכרח גם את חופש התנועה של התושבים בתוך המובלעת. במילים אחרות, לאחר מימוש התכניות שהוזכרו כאן, ספק אם החיים בשני כפרים אלה יהיו עוד אפשריים.

פרק 4

מקרה מבחן: ההתנחלות נווה יעקב (ירושלים)

מקרה מבחן זה עוסק בתכנית להרחבת ההתנחלות ("שכונה" בשיח הפנים ישראלי) נווה יעקב, שבמזרח ירושלים, ובקשר בין תכנית זו לבין תוואי מכשול ההפרדה. נווה יעקב ממוקמת בקצה הצפון-מזרחי של שטח השיפוט של עיריית ירושלים. שטחה סופח לישראל באופן רשמי ב-1967, עם תום המלחמה, יחד עם אזורים נרחבים אחרים של הגדה המערבית, שצורפו לגבולותיה של ירושלים. בנייתה החלה בשנת 1972, במסגרת תכנית בנייה רחבת היקף בקצוות האזור המסופח, שכללה, בנוסף לנווה יעקב, את גילה בדרום, את תלפיות מזרח בדרום-מזרח ואת רמות אלון בצפון-מערב.⁸¹

שטחה של נווה יעקב משתרע על פני כ-1,760 דונם. כיום חיים בה כ-21,000 תושבים בכ-4,900 יחידות דיור.⁸² אופייה של האוכלוסייה מעורב, והיא כוללת עולים מברה"מ לשעבר, אוכלוסייה ותיקה חילונית ומסורתית ואוכלוסייה חרדית. ההתנחלות מחוברת ברצף בנוי מלא עם ההתנחלות פסגת זאב מדרום ועם השכונה הפלסטינית בית חנינה, ממערב. הציר המרכזי המחבר את נווה יעקב למרכז העיר ולשאר חלקיה של ירושלים הוא כביש מס' 1.

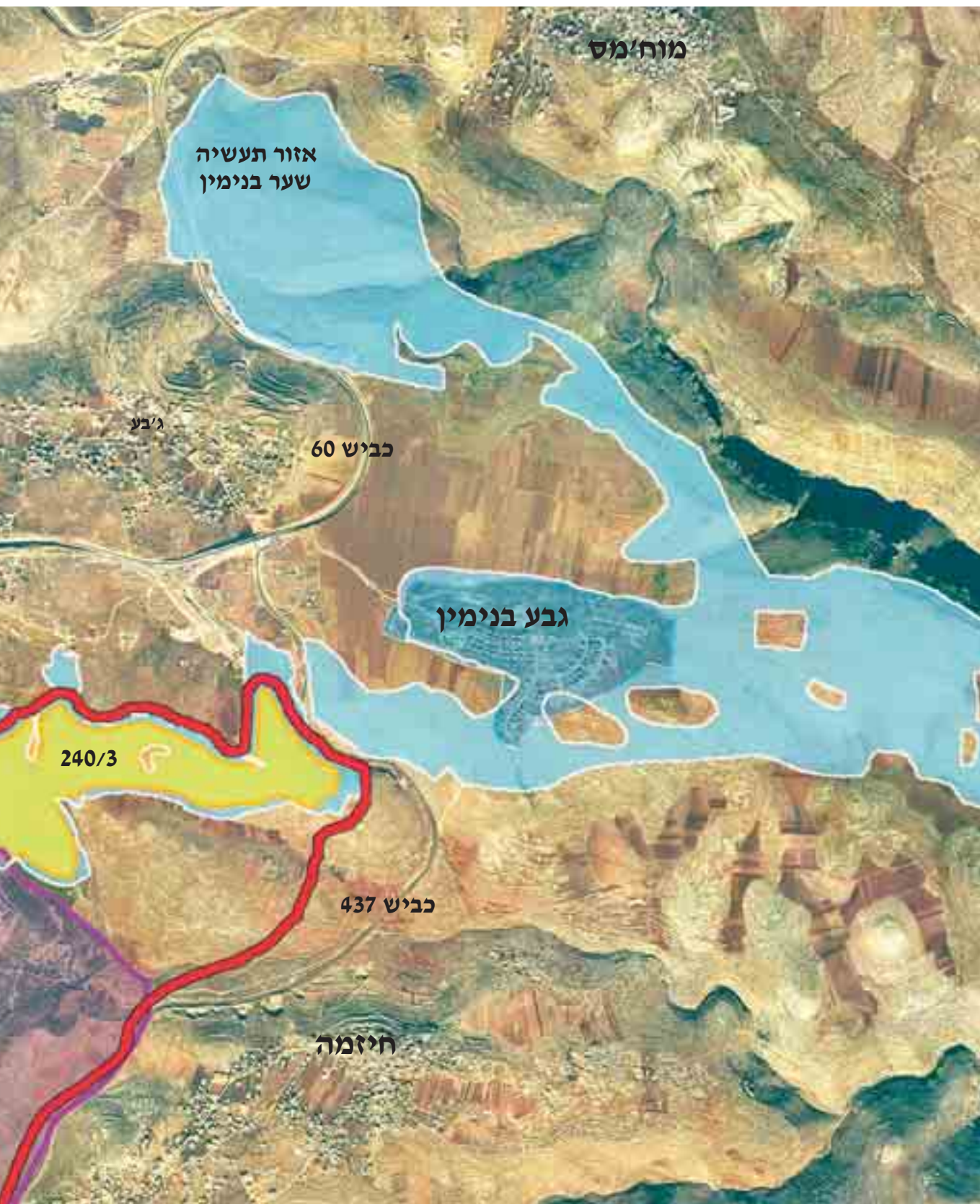
ייחודו של מקרה זה הוא בכך שהשטח המיועד להרחבת ההתנחלות נמצא בתחום השיפוט של ההתנחלות גבע בנימין (המוכרת גם בשם "אדם"), מחוץ לגבולותיה העירוניים של ירושלים. גבע בנימין הוקמה בשנת 1984 על במת הר בגובה 640 מטר מעל פני הים, בלב שטח חקלאי מעובד, במרחק של כשבעה ק"מ מהקו הירוק וכשני ק"מ מתחום השיפוט של ירושלים. אוכלוסייתה מונה כיום כאלפיים תושבים. שטחה הבנוי הוא כ-600 דונם, ואילו שטח השיפוט שלה משתרע על פני כ-3,600 דונם. גבע בנימין היא חלק מהמועצה האזורית מטה בנימין. ההתנחלות מחוברת לירושלים באמצעות כביש 437, המוביל לכניסה לפסגת זאב, שבתוך גבולות העיר, דרך הכפר הפלסטיני חיזמה.

פרק זה מראה, כי הכוונה להרחיב את נווה יעקב מזרחה, אל מעבר לגבולותיה העירוניים של ירושלים, היוותה שיקול מכריע בקביעת התוואי של מכשול ההפרדה בקטע זה. המכשול יחסום את השטח היחיד הזמין כיום לפיתוח אורבאני של היישוב הפלסטיני הסמוך א-ראם, וכן את הגישה לשטחים חקלאיים ולשטחי מרעה של כפרים פלסטיניים נוספים, הסמוכים לו.

81. בשנת 1925 הוקם בשטח שבו שוכנת כיום ההתנחלות יישוב חקלאי בשם "הכפר העברי", שננטש על-ידי תושביו ב-1948, במהלך המלחמה. ר' ישראל קמחי, עיר בסבך - לקסיקון ירושלים בת זמננו, אמנון רמון (עורך), מכון ירושלים לחקר ישראל, 2003, ע' 8-177.

82. נתונים מתוך: שנתון סטטיסטי ירושלים, מס' 20, מכון ירושלים לחקר ישראל. הנתונים בשנתון מתייחסים לסוף שנת 2002, ועודכנו כאן לסוף שנת 2004 על סמך ממוצע הגידול השנתי של אוכלוסיית ירושלים כולה (1.8%).

נווה יעקב תכניות ההרחבה ומכשול ההפרדה

מקרא

שטח השיפוט של ירושלים

מכשול ההפרדה

שטח שיפוט

תכנית מתאר לא מאושרת (משוער)

תכנית מספר 240/3 (שכונת גבע)

האתר של תכנית 240/3, המכונה גם שכונת גבע, משתרע מהקצה הצפון-מזרחי של נווה יעקב לכיוון מזרח. גבולו המערבי של התכנית הוא קו תחום השיפוט של עיריית ירושלים, ואילו במזרח גובל אתר התכנית עם כביש 437. התכנית הוכנה ביוזמת משרד הבינוי והשיכון, אך היא טרם הוגשה למת"ע לדיון לקראת הפקדה להתנגדויות. המידע אודותיה נמסר לעמותת במקום על-ידי מהנדס המועצה האזורית מטה בנימין, שאלה משתייכת גבע בנימין, ולפיו עומדת התכנית להיות מוגשת בזמן הקרוב.⁸³ לפי גרסתה האחרונה של התכנית, שהיא תוצאה של החלטת הממשלה אודות תוואי המכשול באזור, תאפשר התכנית את בנייתן של 1,200 יחידות דיור, המיועדות לאוכלוסייה בעלת אופי חרדי.⁸⁴ רוב הקרקע בשטח התכנית הוכרז בעבר כאדמות מדינה, ומנוהל על-ידי "הממונה". הבעלות על חלקו המערבי של שטח התכנית, הצמוד לנווה יעקב, שנויה במחלוקת בין שתי חברות ישראליות, הטוענות לבעלות עליו.⁸⁵

למרות שיוכו המוניציפאלי של אתר התכנית להתנחלות גבע בנימין (קרי למועצה האזורית מטה בנימין), הניסיון להציג את התכנית כשכונה חדשה להתנחלות זו אינו אלא הטעייה. זאת, מכיוון שלמעשה תהווה השכונה המתוכננת הרחבה של נווה יעקב אל מחוץ לגבולותיה של ירושלים. ראשית, אתר התכנית הינו צמוד דופן לנווה יעקב, וכביש הגישה היחיד המתוכנן אליו יחבר אותו לנווה יעקב ולא לגבע בנימין. כמו כן, בינו לבין שטח הבנוי של גבע בנימין חוצץ כיום כביש 437, ובקרוב יתווסף גם מכשול ההפרדה שבנייתו נשלמת והולכת לצד הכביש (ר' להלן). שנית, גבע בנימין מוגדרת רשמית כהתנחלות חילונית, ובפועל גרה בה גם אוכלוסייה מסורתית ודתית-לאומית. לעומת זאת, בשל אופיו החרדי של אזור המגורים המתוכנן, הוא יהווה למעשה המשך טבעי לאזור המגורים הצפוני של נווה יעקב, המאוכלס גם הוא על-ידי חרדים. שלישית, בשאר שטח של גבע בנימין קיימת תכנית מתאר, שאושרה בשנת 1994 (תכנית מספר 240/2), המאפשרת את בנייתן של כ-1,200 יחידות דיור חדשות, מתוכן נבנו פחות ממחצית. כלומר, התכנית החדשה אינה באה לספק מענה לגידולה הטבעי של אוכלוסיית ההתנחלות.

83. המידע נמסר במסגרת פגישה עם נציג במקום בחודש מאי 2005.

84. המידע נמסר לבמקום על-ידי משרד האדריכלים א.ב. תכנון בע"מ, שעליו הוטלה הכנת תכנית המתאר.

85. אלה הן: "החברה למקרקעין בארץ הקודש", חברה זרה בבעלות תושב ישראל בשם מרק יקותיאל, ועמותה בשם "נחלת דוד". הראשונה רכשה, לטענתה, את הקרקע באופן פרטי מפלסטינים בשנות השבעים. על סמך טענה זו היא עתרה לבג"ץ נגד תוואי המכשול, העובר בתוך חלקת הקרקע (ר' בג"ץ 7210/04, *Société Foncière de Terre Sainte* נ' מדינת ישראל ואח'). לפי "נחלת דוד", היא זו שרכשה את הקרקע בשנות העשרים של המאה הקודמת, ולכן קרקע זו היא חלק ממה שמכונה "אדמות יהודים", וכמו שאר שטח התכנית היא בניהול "הממונה". להרחבה ר' יובל יועז, "פגיעה באיכות החיים של פלשתינאים - טענה מוזרה", הארץ, 29.08.04.

תוואי מכשול ההפרדה

קטע המכשול המקיף את נווה יעקב הינו חלק ממה שמכונה "עוטף ירושלים" - הוא מכשול ההפרדה מסביב לירושלים המורחבת. כחלק מאישור שלב א' של המכשול, אישרה הממשלה ביוני 2002 את חלקו הראשון של "עוטף ירושלים", שכלל שני קטעים: אחד בצפון, ממחסום קלנדיה עד לכפר ביתוניא, ואחד בדרום, מהעיירה בית סאחור עד כביש המנהרות. בספטמבר 2003 אישר הקבינט הביטחוני-מדיני את תוואי המכשול לאורך גבולה המזרחי של ירושלים, שבמסגרתו אושר גם הקטע שמקיף את נווה יעקב, הנדון בפרק זה.

בשונה מקטעים אחרים של המכשול, הודתה ישראל בקשר ל"עוטף ירושלים", כי התוואי שלו לא רק משקף שיקולים ביטחוניים אלא גם, בניסוחה של פרקליטות המדינה, "מעניק משקל לאינטרסים המדיניים של ישראל".⁸⁶ בהתאם לכך נקבע, כי תוואי זה יחפוף לגבול שטח השיפוט של ירושלים, כפי שזה נקבע לאחר סיפוח מזרח העיר בשנת 1967. קו זה, לשיטתה של ישראל, הוא-הוא גבולה של מדינת ישראל הריבונית, ולא הקו הירוק, ומשום כך מן הראוי שישמש נקודת התייחסות לקביעת התוואי של מכשול ההפרדה.

חלק ניכר מהתוואי של "עוטף ירושלים" אכן חופף, במידה זו או אחרת, את קו הגבול העירוני. כתוצאה מכך, נותרו כמאתיים אלף פלסטינים, תושבי מזרח ירושלים, בצידו ה"ישראלי" של המכשול. בניגוד לכך, בכמה קטעים סוטה התוואי באופן בולט מקו הגבול העירוני. בחלקם, גורמת סטייה זו ל"גרעיה" של שטחים, שבהם גרים פלסטינים משטח השיפוט של ירושלים, על-ידי הפרדתם משאר העיר. שטחים אלה כוללים את השכונות כפר עקב, ענאתא החדשה ("שכונת השלום"), אל-ולג'ה, וכן את מחנה הפליטים שועפאט, שבהם גרים לפחות שלושים אלף תושבים.⁸⁷ לעומת זאת, בקטעים אחרים סוטה התוואי מקו הגבול העירוני בכיוון ההפוך, ו"מספח" למעשה שטחים נוספים לתחום השיפוט של ירושלים.

תוואי המכשול המקיף את נווה יעקב משתייך באופן מובהק לקטגוריה האחרונה, שכן הוא "מספח" לירושלים כ-1,800 דונם, הנמצאים בינו לבין קו הגבול העירוני. תוואי זה משקף את הכוונה להשאיר את שטחה של שכונת גבע (תכנית 240/3), שנדון לעיל, ברצף קרקעי מלא עם נווה יעקב. בנקודה המזרחית ביותר מגיע תוואי זה למרחק של כ-1.5 ק"מ מקו הגבול העירוני של ירושלים ושל כמעט שבעה ק"מ (בקו אווירי) מהקו הירוק. אורכו הכולל של קטע זה הוא כשישה ק"מ, ולמעט בחלקו הצפון-מערבי, מצויות עבודות הבנייה לקראת סיום. בדומה לשאר האזורים ב"עוטף ירושלים" ייבנה המכשול מסביב לנווה יעקב, ברובו, במתכונת של חומה בגובה שמונה מטר.

86. בג"ץ 6080/04, ד"ר אחמד בדר מסלמאני ואח' נגד ראש הממשלה ואח' (להלן: בג"ץ מסלמאני), תגובה משלימה מטעם המשיבים, סעיף 11.

87. להערכה גבוהה יותר ר' נדב שרגא, "תוואי הגדר בים-עלול ליצור בעיות חברתיות קשות", הארץ, 6.10.05.

יש לציין, כי בקצה הצפון-מערבי של הקטע המקיף את נווה יעקב יעבור מכשול ההפרדה בתוך השכונה הדרומית (דחיית אל-בריד) של היישוב הפלסטיני הסמוך א-ראם, תוך הפרדת חלקה משאר היישוב.⁸⁸ חלק זה של התוואי הוא, מבחינת הטיעון המוצג כאן, יוצא דופן, שכן הוא אינו קשור ישירות לתכנית ההרחבה של נווה יעקב.

בקטע שמצפון לנווה יעקב, נצמד התוואי לבתיה הדרומיים של א-ראם, כשהוא עובר על הגדה הצפונית של נחל המשתרע בין השתיים. לטענת המדינה, נועד תוואי זה למנוע את חשיפתם של הכוחות המסיירים לאורך המכשול לירי, וכן ליצירת "מרחב התרעה" בין המכשול לבין נווה יעקב.⁸⁹ אולם, בניגוד לטענה זו, נקודות רבות לאורך קטע זה של התוואי, מצויות בנחיתות טופוגרפית ביחס לבתיה של א-ראם. יתרה מזאת, מאחר שחלק משכונת גבע המתוכננת (הקצה המערבי שלה), יתפרש על חלק מהשטח שבין נווה יעקב לא-ראם, הרי ששטח זה לא יכול לשמש כ"מרחב התרעה" לנווה יעקב, כפי שטענה ישראל.

בהמשך, מתקדם התוואי לכיוון מזרח עד לכביש 437, פונה לאחר מכן לכיוון דרום מערב, ומתחבר חזרה לגבול שטח השיפוט של ירושלים, בפאתי הכפר חיזמה. באשר לחלק זה, קבעו מומחי המועצה לשלום ולביטחון, בחוות דעת שהוגשה לבג"ץ, כי מצב שבו עובר התוואי "במרחק של 1,500 מטרים מבתיה הקיצוניים של נווה יעקב אינו נדרש מבחינה ביטחונית", ודי היה במרחק קטן בהרבה כדי ליצור מרחב התרעה.⁹⁰ גם כאן, ברור כי קיומה של התכנית להרחבת נווה יעקב היווה שיקול מרכזי בקביעת התוואי.

אילו הייתה מטרת המכשול הגנה על נווה יעקב במתכונתה הנוכחית, כפי שטוענת ישראל, הרי שניתן היה לקרב את התוואי לבתיה הקיצוניים של ההתנחלות, עד למרחק של 200-150 מטרים מהם, כפי שנעשה בחלקים שונים מסביב לפסגת זאב, ה"שכונה" הסמוכה לנווה יעקב מדרום. כך היה התוואי מתקצר לכשני ק"מ בלבד, כשליש מאורכו כיום, ומונע בחלקים מסוימים שלו את הסכנה הטמונה לכאורה בתוואי שהינו נחות מבחינה טופוגרפית.

88. התוואי המקורי בקטע זה מספטמבר 2003 נקבע כמה מאות מטרים דרומה, והשאיר את שכונת דחיית אל-בריד בשלמותה מצפון לו, יחד עם שאר חלקי א-ראם. בתחילת 2005 הודיעה ישראל על שינוי התוואי למיקום הנוכחי. לטענת ישראל, הסיבה לכך נעוצה הן בטעמים מבצעיים והן בהתנגדותם לתוואי המקורי של כמה מוסדות חינוך ודת נוצריים השוכנים בדחיית אל-בריד, שכן היה בו כדי לנתקם מקהל רחב במזרח ירושלים הקשור בהם. לבקשת עיריית א-ראם ועותרים אחרים, הוציא בג"ץ ביוני 2005 צו ביניים המונע ביצוע עבודות בקטע זה, אולם באוקטובר האחרון הוסר צו הביניים, והחלו העבודות בתוואי החדש. ר' בג"ץ 5488/04, המועצה המקומית אלראם ואח' נ' ממשלת ישראל ואח'.

89. בג"ץ מסלמאני, תגובה משלימה מטעם המשיבים, סעיף 17.

90. סעיף 19 לחוות הדעת. חוות הדעת הוגשה במסגרת בג"ץ מסלמאני.

השלכות התואי על הפלסטינים

תואי המכשול המקיף את נווה יעקב, ומשאיר כ-1,800 דונם בינו לבין קו תחום השיפוט של ירושלים, עתיד לפגוע במידות ובאופנים שונים בזכויותיהם של עשרות אלפי תושבים פלסטינים, שגרים בשלושה יישובים סמוכים: א-ראם (58,000), ג'בע (3,000) וחיזמה (6,000).

פגיעתו של מכשול ההפרדה בתושבי א-ראם היא החמורה מכולן בשל אופייה הרב-מימדי. המכשול באזור זה בכללותו (לרבות הקטע הנדון בפרק זה) מקיף את א-ראם כמעט מכל עבר ומנתק את תושביה, שחלק משמעותי מהם נושא תעודות זהות ישראליות, ממזרח ירושלים, המהווה עבורם מרכז שירותים ותעסוקה. הקטע שמסביב לנווה יעקב, המקיף את א-ראם מדרום וממזרח, גורם, בנוסף להפרדת התושבים ממזרח ירושלים, לפגיעה אנושה ביכולתו של היישוב להתפתח מבחינה אורבאנית.

בתוך השטח הבנוי של א-ראם כמעט שלא נותרו עתודות קרקע לבנייה. ממערב ליישוב משתרע אזור התעשייה עטרות ושכונת בית חנינה, שנמצאת בתוך תחום השיפוט של ירושלים. כמו כן, לאורך גבולו המערבי של א-ראם הוקם המכשול (בדמות חומה בגובה שמונה מטר), ולכן אין היישוב יכול להתרחב לכיוון זה. מצפון חסומה הבנייה גם כן, הן בשל אילוצים טופוגרפיים (א-ראם בנויה על מצוק), והן בשל מיקומו של כביש 45. השטח שמצפון לכביש 45, הגם שהוא כלול בשטח השיפוט של א-ראם, תפוס הן על-ידי מחנה צבאי שהוקם בו והן על-ידי מחצבות.

עתודות הקרקע היחידות הזמינות לבנייה בא-ראם מצויות דווקא בכיוון דרום-מזרח, בשטח שבין המכשול לקו הגבול העירוני של ירושלים, השטח שעליו מתוכננת שכונת גבע. למעשה, גם השטחים המעטים מדרום-מזרח לא-ראם, שנותרו בצידו ה"פלסטיני" של התואי, לא יוכלו לשמש לפיתוח היישוב, שכן ישראל אוסרת על כל בנייה פלסטינית בטווח של כ-300 מטרים מצדי המכשול. אמנם, רק חלק קטן מהשטח הזה משתייך מבחינה מוניציפאלית לא-ראם, ואילו רובו מוגדר כאדמות הכפרים חיזמה וג'בע הסמוכים. אך חלוקה מנהלית זו אינה מהווה כשלעצמה מכשול בפני התפתחות הבנייה בהתאם לצרכים האורבאניים, ואף לא בהתאם לכללי ההיצע והביקוש.

בתשובה לעתירה שהגישו עיריית א-ראם ואחרים לבג"ץ נגד התואי דחתה ישראל את הטענות, כי התואי שנקבע פוגע בהתפתחות האורבאנית של א-ראם. הנימוק העיקרי שהוצג הוא, כי חלק ניכר מהשטחים שמדרום מזרח ליישוב הוכרזו בעבר כאדמות מדינה, ולכן "מפאת הבעלות בהם אינם צפויים לשמש להתפתחות העתידית של א-ראם".⁹¹ מעבר לעובדה שרק שליש מהאדמות הללו

91. בג"ץ מסלמאני, תגובה משלימה מטעם המשיבים, סעיף 17.

הוכרז כאדמות מדינה, טענה זו הינה תמוהה ונגועה בשיקולים פסולים. ככוח כובש, מחויבת ישראל לפי המשפט ההומניטארי הבינלאומי לנהל את הרכוש הציבורי בשטח הכבוש, לרבות אדמות מדינה, לטובת האוכלוסייה הכבושה ולרווחתה.⁹² לכן, גם בהנחה שהכרזה על השטח כאדמות מדינה נעשתה כדין, הנחה מפוקפקת כשלעצמה, הרי שלפי המשפט ההומניטארי, סביר היה להקצות אדמות אלה לפיתוח האורבאני של א-ראם. בכל מקרה, מאחר שהקמת התנחלויות בשטחים כבושים אסורה על-פי המשפט ההומניטארי, הרי שגם הקצאת רכוש ציבורי למטרה זו הינה מעשה בלתי חוקי.

קטע המכשול שמסביב לנווה יעקב מגביל באופן קשה גם את יכולתם של כמה מתושבי הכפרים ג'בע וחזמה לגשת באופן חופשי לאדמות, שנותרו מעברו השני של התוואי, ועליהן נטועים כמה עשרות עצי זית ותאנה. בדומה לאזורים אחרים, צפויה ישראל להכריז על אזור זה כשטח צבאי סגור לכשיושלמו עבודות הבנייה, ולהכפיף את הכניסה אליו למשטר של היתרים. לעת עתה לא ברור, האם תקים ישראל שערים חקלאיים, שדרכם תתאפשר כניסתם של פלסטינים לשטח.

פגיעה קשה עוד יותר תיגרם לכמה מתושבי שני הכפרים הללו, המחזיקים עדרי צאן, אשר עד לתחילת עבודות הבנייה של המכשול השתמשו בשטח שעליו מתוכננת שכונת גבע למרעה. שימוש כזה לא צפוי להתחדש בעתיד, גם אם יוקמו שערים חקלאיים, שכן ככלל אין ישראל מנפיקה היתרי כניסה ל"מרחב התפר" לצורכי רעיית צאן.

92. להרחבה בנושא ר' בצלם, גזל הקרקעות - מדיניות ההתנחלות בגדה המערבית, מאי 2002, פרק 2.

מתוך עדותו של איברההים א-נג'אדה, תושב ג'בע⁹³

כל חיי עבדתי ברעיית צאן. יש לי יותר מ-400 ראשי צאן. עד סוף שנות השבעים גרתי באזור אל-ח'אן אל-אחמר, שם יש אזור טוב לרעיית צאן, עד שגורשנו בשנת 1977, בטענה שהאזור הוכרז שטח צבאי סגור. אז עברתי לאזור הזה, שמדרום לג'בע... עד השנה שעברה החיים שלנו היו יציבים, כי המקום שאנחנו גרים בו נמצא ליד אזור מרעה רחב ופורה, מדרום לכפר ג'בע עד לצפון הכפר חיזמה וממזרח לא-ראם. הייתי מוציא את העדר כל יום למרעה וחוזר בערב. בלילה הייתי צריך כמות קטנה של מספוא, ובתקופת האביב לא הייתי מגיש מספוא לצאן. גידול הצאן הוא עסק רווחי, שאפשר לי לפרנס 14 נפשות...

יום אחד, בשנת 2004, הופיעו אצלי שמונה ישראלים, שהציעו לי למכור להם את הבית ולקבל פיצוי... הם הציעו לי לעבור לישראל ולקבל תעודת זהות ישראלית, אבל אני סירבתי להצעות שלהם, ואמרתי להם שאני נשאר בבית שלי עד שאמות. אמרתי גם שלא משנה לי מי ישלוט כאן, הרשות הפלסטינית או השלטונות הישראליים, אני נשאר בבית שלי. הם איימו עלי ואמרו שגדר ההפרדה תבודד אותי, אבל לא התפתיתי ולא חששתי מהאיומים. אחרי עשרים ימים התחילו העבודות לבניית הגדר פחות ממאה מטר מהבית שלי. זה גרם לי לדאגה ולא-נחת, כי הגישה למרעה הפכה להיות קשה. למרות זאת, המשכנו לרעות את הצאן כרגיל, כי הגדר לא נסגרה סופית. בקושי הצלחנו לעבור.

היום, 15.8.05, בשעה שש בבוקר, הבנים שלי הובילו את הצאן למרעה, מאחורי האזור שבו מתבצעות עבודות גדר ההפרדה. הבן שלי סופיאן הכניס חצי מהעדר ואחיו עדנאן, שהיה מאחוריו במרחק של כמה דקות, נתקל בשני ג'יפים, אחד של מג"ב ואחד של הצבא. אחד החיילים יצא, ואמר בערבית לעדנאן שאסור לו לעבור את האזור הזה, ושם הוא יראה אותו עוד פעם באזור הוא יחרים את העדר. הוא החזיר אותו עם הצאן הביתה, והעדר לא יצא למרעה באותו יום. מה שחששנו ממנו התחיל כבר היום. מה שקרה ימוטט את המשפחה בכל התחומים, כי אם 400 ראשי צאן יישארו בבית, אני אאלץ להאכיל את הצאן רק במספוא, וזה יהפוך את העסק ללא כדאי.

93. העדות נגבתה על-ידי כרים ג'ובראן ב-15.8.05 בבית העד.

פרק 5

מקרה מבחן: גוש מודיעין עילית

מקרה מבחן זה עוסק בקבוצת התנחלויות הנמצאות ממערב לרמאללה, בסמוך לעיר מודיעין שבתוך ישראל, הבנויות כגוש אורבאני אחד. הגדולה שבהן היא ההתנחלות מודיעין עילית, הנמצאת במרכז הגוש, כאשר ממערב ומדרום לה נמצאות שלוש ההתנחלויות נוספות: חשמונאים, מתתיהו ומנורה. הגישה לגוש ההתנחלויות היא דרך כביש 446, המתפצל מכביש 443 לכיוון צפון. בסוף 2004 גרו בארבע ההתנחלויות הללו כ-32,000 תושבים.

ממערב לגוש ישנה רצועת שטח, המשתרעת עד לפאתי ירושלים, המכונה "שטח ההפקר", שכן עד 1967 היא לא הייתה בשליטת אף מדינה, ירדן או ישראל. לאחר כיבוש הגדה סיפחה ישראל רצועה זו לשטחה, ובהמשך הקימה בה ארבעה יישובים, ששלושה מהם בנויים ברצף אורבאני עם ההתנחלויות בגוש מודיעין עילית: שילת, לפיד וכפר רות.⁹⁴

ההתנחלות מודיעין עילית הוקמה בשנת 1993 כיישוב עירוני, שנועד לפתור את מצוקת הדיור של הציבור החרדי בבני ברק ובירושלים. אוכלוסייתה מונה כ-28,000 תושבים, והיא ההתנחלות השנייה בגודלה בגדה המערבית (לא כולל מזרח ירושלים). הן כתוצאה של ריבוי טבעי גבוה והן כתוצאה של תנועת הגירה מואצת אליה, גדלה אוכלוסיית ההתנחלות בשמונה השנים האחרונות בכ-350%. בשנת 1996 הפכה מודיעין עילית למועצה מקומית. שטח השיפוט שלה משתרע על פני כ-5,800 דונם, כאשר כמחצית ממנו מאוכלס כיום. בהתנחלות שתי שכונות עיקריות: קריית ספר במרכז ואחוזת ברכפלד בצפון. בשנת 1996 צורפה לשטחה "שכונה" נוספת בשם גני מודיעין, הממוקמת ממערב להתנחלות חשמונאים, ואין בינה לבין מודיעין עילית רצף טריטוריאלי.

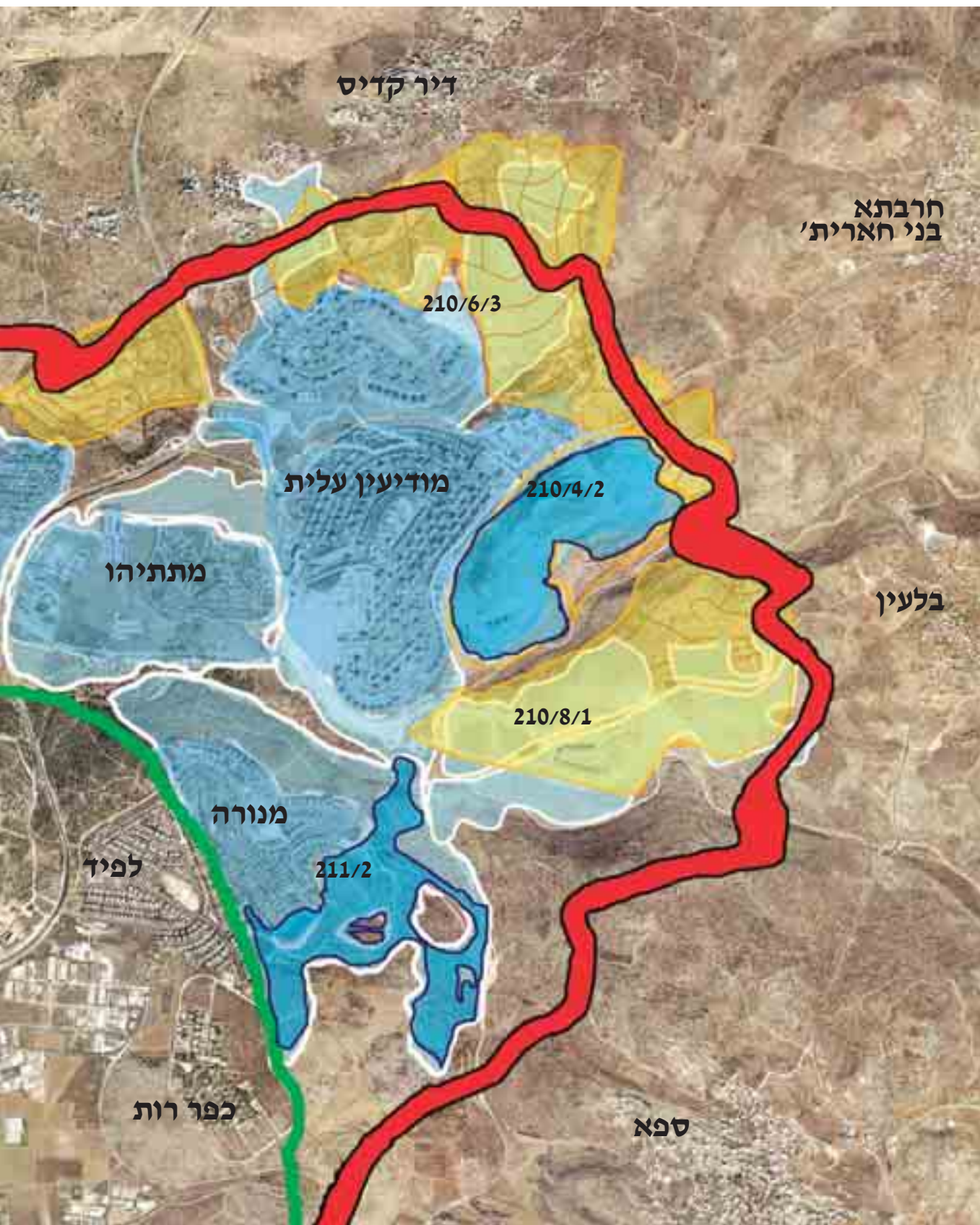
שלוש ההתנחלויות הנותרות שבגוש משתייכות, מבחינה מוניציפאלית, למועצה האזורית מטה בנימין. חשמונאים, הממוקמת ממערב למודיעין עילית, הוקמה בשנת 1988, ואוכלוסייתה מונה כ-2,200 תושבים, שחיים בכ-500 יחידות דיור.⁹⁵ שטח השיפוט שלה משתרע על פני כ-500 דונם. מתתיהו, הנמצאת בתווך, בין מודיעין עילית לחשמונאים, הוקמה בשנת 1981, והיא מונה כיום כ-400 תושבים.⁹⁶

94. מבחינת המשפט הבינלאומי, מעמדו של שטח זה, המתוחם במפה המצורפת לפרק זה בין שני קווי ירוקים, שנוי במחלוקת: עמדת הפלסטינים היא שמדובר בשטח כבוש, שמעמדו אינו שונה מזה של שאר הגדה המערבית, ואילו ישראל טוענת, כי מדובר בחלק בלתי נפרד משטחה.

95. התנחלות זו הייתה מורכבת משתי שכונות: רמת מודיעין, שהוקמה בשנת 1983, וגני מודיעין, שהוקמה שנתיים מאוחר יותר. כאמור, בשנת 1996 הוצאה גני מודיעין משטח חשמונאים והועברה לשטח השיפוט של מודיעין עילית.

96. לפי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מונה היישוב 1,400 תושבים. אולם מבירור שנעשה עם ועד ההתנחלות עולה כי מדובר בנתון שגוי.

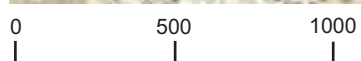
גוש חודיעין עילית תכניות ההרחבה ומכשול ההפרדה

מקרא

	הקו הירוק
	מכשול ההפרדה
	שטח שיפוט
	תכנית מתאר מאושרת
	תכנית מתאר לא מאושרת

עם זאת, כבר בראשית 2004 החלה הבנייה באתר ללא תכנית תקפה וללא היתרי בנייה. עד היום הושלמה בנייתם של 13 בניינים בגובה של 8-9 קומות, המכילים יחדיו כ-280 יחידות דיור. בנוסף, החלה בנייתם של כעשרים בניינים נוספים. בסך הכל מתבצעות עבודות בנייה בכרבע מהשטחים המיועדים, לפי התכנית, למגורים. בתשובה לפניית עמותת במקום למינהל האזרחי בנוגע לעמדתו על הבנייה הבלתי חוקית המתבצעת באתר, השיב המינהל, כי הוא הוציא צווי הפסקת עבודה. אולם, מביקור שערכו במקום ובצלם באתר בספטמבר 2005 עולה, כי למרות הצווים, הבנייה באתר נמשכת במלוא המרץ.

ב. תכנית מספר 210/4/2 (אור שמח)

אתר התכנית 210/4/2, המכונה גם אור שמח ונאות הפסגה, נמצא גם הוא בשטח השיפוט של מודיעין עילית, ממזרח לשטחה הבנוי. בעלות הקרקע מתחלקת בין "הממונה" לבין חברה בשם "הרעות". את התכנית יזמה הוועדה המיוחדת לתכנון ולבנייה מודיעין עילית, והיא הוגשה על-ידי "מוסדות אור שמח" ו"קריית אור" מירושלים. ביולי 2002 קיבלה התכנית את אישורה הסופי של מת"ע, ובמהלך 2004 החלו עבודות הבנייה. שטח התכנית הוא 559 דונם, מתוכם 154 דונם מיועדים להקמת 2,748 יחידות דיור. בנוסף, מקצה התכנית 140 דונם למבני ציבור, 85 דונם לשטחים פתוחים, 133 דונם לדרכים ו-14 דונם לאזור תעסוקה ומסחר.

ג. תכנית מספר 210/6/3 (מתתיהו צפון)

השכונה הנקראת מתתיהו צפון הינה השכונה הצפונית של המועצה המקומית מודיעין עילית, והיא כוללת ארבעה שלבים. שלב א' ושלב ב' (210/6/1-2), המערביים, אושרו בשנת 2000, וחלק גדול מהם נבנה. שני השלבים הללו מכילים כ-2,600 יחידות דיור, ונקראים גם בשם אחוזת ברכפלד. שלב ג' ושלב ד' (210/6/3), המזרחיים, טרם אושרו, ולכן הפרטים שיימסרו כאן הינם חלקיים. רוב שטחה של מתתיהו צפון קשור ל"קרן לגאולת הקרקע" ולחברת "ציפחה אינטרנשיונל בע"מ", שהיא גם אחת מבעלי הקרקע וגם זו שיזמה את התכנית והגישה אותה. שטח התכנית הוא כ-334 דונם, והשטח למגורים הוא כ-108 דונם. על-פי "תכנית האב למודיעין עילית", תכנית שתידון בהמשך הפרק, מספר יחידות הדיור של שכונת מתתיהו צפון הוא 4460 (לא סופי). לפיכך חלקה המזרחי של מתתיהו צפון, שלבים ג' וד', שטרם אושר מכיל כ-1,800 יחידות דיור, בחלקן מחוץ לשטח השיפוט של מודיעין עילית.

ד. תכנית מספר 208/3 (גני מודיעין ג')

האתר של תכנית 208/3, המכונה גני מודיעין ג', נמצא מצפון לגני מודיעין, בתוך שטח השיפוט של מודיעין עילית, אך כאמור ללא רצף טריטוריאלי עם שאר חלקי ההתנחלות. אתר זה מתפרס על מורדותיה המזרחיים של גבעה בגובה 238 מטרים מעל פני הים, במרחק של כמאתיים מטרים בקו אווירי מהכפר הסמוך אל-מידיה. יזמת התכנית היא חברת הנדל"ן פילנדנדרום 12 בע"מ, הטוענת

לבעלות על הקרקע.⁹⁸ התכנית הובאה לדיון במת"ע בפברואר 2004, אולם מאחר שבאותו זמן טרם נקבע תוואי המכשול באותו אזור, הוחלט לדחות את הפקדת התכנית למועד מאוחר יותר. שטח התכנית משתרע על פני כמאתיים דונם, אשר רובם מיועדים להקמת כ-280 יחידות דיור – כ-220 מ"ר לכל יחידה, במבנים דו-משפחתיים (וילות). בנוסף, מיועדת התכנית שטחים לדרכים (50 דונם), לבנייני ציבור (10-4 דונם) ולמסחר (פחות מדונם אחד).

ה. תכנית מספר 211/2 (מנורה)

אתר התכנית 211/2 נמצא בתוך שטח השיפוט של מנורה (כפר האורנים), מדרום-מזרח לשטח הבנוי של ההתנחלות. בעל הקרקע הוא "הממונה", ואילו היזמת ומגישת התכנית היא חברת בר-טורא בע"מ.⁹⁹ שטח התכנית משתרע על פני 668 דונם, כאשר כשלושים אחוז מתוכם מוגדרים כסוגים שונים של אזור מגורים, שבהם יוקמו כ-1,100 יחידות דיור. יתרת השטח מיועדת לאזור מגורים שיתוכנן בעתיד (100 דונם), לייעור (84 דונם) ולשטח ציבורי פתוח (129 דונם). יש לציין, כי בתוך שטח התכנית ישנם כמה איים של קרקע בבעלות פרטית פלסטינית, שאינם כלולים בו. התכנית אושרה סופית על-ידי מת"ע בשנת 1999, אך עד היום לא נעשו עבודות למימושה, ככל הנראה, בשל קשיים במציאת תוואי לכביש גישה מתאים לשכונה החדשה.¹⁰⁰

ו. תכנית האב למרחב מודיעין עילית

בנוסף לתכניות המתאר שפורטו לעיל, נערכה בשנת 1998 "תכנית אב למרחב מודיעין עילית", המתייחסת לארבע ההתנחלויות שבגוש וליישובים לפיד, שילת וכפר רות, הנמצאים בתוך שטח ההפקר. התכנית נערכה ביוזמת משרד הבינוי והשיכון ובשיתוף לשכת התכנון של המינהל האזרחי, המועצה המקומית מודיעין עילית והמועצה האזורית מטה בנימין. תכנית אב אינה תכנית בעלת מעמד סטטוטורי, ואינה עוברת את הליכי האישור שנקבעו בחוק. מדובר במסמך מנחה, במסגרתו נקבעת מדיניות התכנון לאזור מסוים, ולאורו נערכות תכניות המתאר. אחד מ"יתרונותיה" של תכנית אב, מבחינת הרשויות, טמון בכך שלא ניתן להגיש לה התנגדויות.¹⁰¹

מסגרת הזמן, שאליה מתייחסת תכנית האב למרחב מודיעין עילית, היא שנת 2020. התכנית צופה, כי עד אז יהיו במרחב זה 25,000 יחידות דיור, ובהן 150,000 תושבים. סך כל שטח התכנית, לרבות

98. המידע על התכנית מופיע בתגובה מטעם חברת פילנדנדרום 12 בע"מ, שהוגשה במסגרת בג"ץ 2577/04, טהה אל-ח'ואג'ה ואח' נ' ראש הממשלה ואח', שאליו הצטרפה החברה כמשיבה.

99. חברה זו העבירה למשרד הבינוי והשיכון שטח שבבעלותה להקמת היישוב לפיד, הסמוך למנורה, במסגרת תכנית שנקראה "שבעת הכוכבים", שיזם המשרד. בתמורה קיבלה החברה מידי "הממונה" שטח של כ-600 דונם בתחום ההתנחלות מנורה, שעליו נערכה תכנית 211/2.

100. ככל הנראה, מתוכנן כביש גישה דרך כפר רות לכביש 443. כביש זה דרש הסכמה של לפחות מחצית מתושבי כפר רות, בכדי להסיר את ההתנגדות שהוגשה לו. כמו כן, עדיין לא נמצא מימון לסלילת הכביש.

101. בנימין הימן, חוק התכנון והבניה - מדריך לציבור, הוצאת שתיל, 2002, ע' 34.

כבישים, הוא 17,302 דונם, שמתוכם כ-45% מיועדים למגורים, כ-15% למבני ציבור ולשטחים ירוקים וכ-6% לדרכים.¹⁰²

אחד המאפיינים הבולטים של תכנית אב זו הוא התעלמותה מגבולות השיפוט של הרשויות המקומיות, שאותן היא מתכננת. כלומר, חלקים שונים של התכנית אמורים לחול על שטחים, הנמצאים מחוץ לגבולות אלה, כאשר חלקם הם אדמות פלסטיניות פרטיות. כך למשל, במסגרת תכנית האב צורפו לשטחה של תכנית 210/8/1 (מתתיהו מזרח) שנסקרה לעיל, כ-600 דונם, הנמצאים כיום מחוץ לשטח השיפוט של מודיעין עילית, ועליהם עתידות להיבנות כ-1,200 יחידות, שיתווספו ל-3,000 היחידות המתוכננות, לפי התכנית הרשמית. השטח "המצורף" נמצא כיום בבעלותם של פלסטינים תושבי הכפר בילעין הסמוך, ונטועים בו עצי זית רבים. גם תכנית מתתיהו צפון חורגת מתחומי שטח השיפוט, ומוסיפה כ-1,800 יחידות דיור ל-2,600 יחידות הנמצאות בתכניות המאושרות, שעתידות להיבנות על אדמות הכפר דיר קדיס. שכונה נוספת מתוכננת, על-פי תכנית האב, מצפון-מזרח להתנחלות חשמונאים (רמת מודיעין). תכנית זו מכסה שטח של כ-400 דונמים, הנמצאים מחוץ לשטח השיפוט של חשמונאים. אדמות אלו הינן בבעלותם של תושבי הכפר ניעלין, ונטועים בהן עצי זית רבים. תכנית האב מציעה גם שטחים רבים נוספים, הנמצאים בסמיכות לשטח הבנוי, כך שעתידות הקרקע בתוך השטח הבנוי של מודיעין עילית טרם מוצו.

תוואי המכשול

התוואי של מכשול ההפרדה סביב גוש מודיעין עילית אושר לראשונה על-ידי ממשלת ישראל באוקטובר 2003, והוא הוגדר חלק משלב ג' של המכשול. התוואי משתרע לאורך כ-15 ק"מ, מהקצה הדרומי של הכפר אל-מידיה בצפון ועד לכפר ספא בדרום, והוא מגיע עד למרחק של כארבעה ק"מ מהגבול המזרחי של שטח ההפקר. ברוב חלקיו, הוצמד התוואי לכפרים הפלסטיניים שמסביב לגוש. עם זאת, בעקבות פסק הדין בבג"ץ בית סוריק, שניתן ביוני 2004, ערכה ישראל רוויזיה מקיפה של תוואי המכשול, ובפברואר 2005 אישרה הממשלה תוואי מתוקן. במסגרת החלטה זו, הוזז התוואי בקטע שמסביב לגוש מודיעין עילית, ברובו, כמה מאות מטרים לכיוון הקו הירוק, תוך קיצורו בשני ק"מ. כתוצאה מתיקון זה, קטן השטח שבין המכשול לקו הירוק בכאלפיים דונם.

למרות זאת, ברוב החלקים הולך ומוקם המכשול מסביב לגוש מודיעין עילית, בפועל, לפי תוואי כמעט זהה לזה המקורי שנקבע בספטמבר 2003. קרי, לא לפי התוואי המתוקן שאישרה הממשלה בפברואר 2005. יוצא מכלל זה הוא הקטע הדרומי ביותר, ממערב לכפר ספא, שבו הוקם מכשול לפי התוואי המתוקן. בחלקו הצפוני (מדרום לכפרים דיר קדיס, ניעלין ואל-מידיה) אמנם לא מתבצעות כעת

102. התכנית מציינת שלושה שלבים לביצועה. בשלב הראשון, שאמור היה להתבצע עד שנת 2005, יגיע מספר יחידות הדיור ל-9,000. בשני השלבים הבאים, עד 2012 ועד 2019 בהתאמה, ייבנו כ-16,000 יחידות דיור.

השלכות התוואי על הפלסטינים

מכשול ההפרדה ההולך ומוקם מסביב לגוש מודיעין עילית נצמד, במידה זו או אחרת, לבתיים של שישה כפרים פלסטיניים (מהקצה הצפון מערבי בכיוון השעון): אל-מידיה, ניעלין, דיר קדיס, ח'רבתי'א בני ח'ארתי, בלעין וספא. אוכלוסייתם מונה במשותף כ-16,000 בני אדם. במהלך שנות השמונים ותחילת שנות התשעים הכריזה ישראל על אלפי דונמים מאדמות הכפרים הללו, חלקן בבעלות פרטית, כאדמות מדינה, והקצתה אותם להקמת ההתנחלויות בגוש ולהרחבתן. כתוצאה מתוואי המכשול, אלפי דונמים נוספים המשמשים כיום לחקלאות, או המיועדים לפיתוח העתידי, יופרדו משאר שטחי הכפר.

כך למשל, כ-3,000 דונם מאדמות ספא, שמדרום מזרח להתנחלות מנורה, המהווים כשליש מכלל אדמות הכפר, נותרו מעברו המערבי של המכשול (עבודות הבנייה בקטע זה עומדות לקראת סיום). זאת, בנוסף ל-250 דונם שנתפסו להקמת המכשול עצמו, ועל כן העצים שבהם נעקרו והקרקע יושרה. מתוך השטח שנותר ממערב למכשול, כ-2,100 דונם הם בבעלות פרטית ונטועים בהם, בין השאר, כ-3,000 עצי זית עתיקים. ההכנסה ממכירת השמן המופק מעצים אלה מגיעה, להערכת ראש מועצת הכפר, לכחצי מיליון שקל מדי שנה, ומהווה מרכיב מרכזי בפרנסתן של משפחות רבות בכפר.¹⁰⁵ תמונה דומה חוזרת על עצמה בכל חמשת הכפרים האחרים.

לאחר השלמת עבודות הבנייה של המכשול צפויה ישראל להכריז על השטח שנותר בינו לבין הקו הירוק כשטח צבאי סגור, כפי שנעשה לאורך התוואי של שלב א'. מאותו רגע תהיה גישתם של התושבים הפלסטינים אל האדמות שממזרח למכשול מותנית בקבלת היתר כניסה מהמינהל האזרחי, בכפוף להיעדר "מניעה ביטחונית" מצד השב"כ, וכן בכפוף להוכחת בעלות על חלקה מסוימת בשטח הסגור. בהתאם לניסיון העבר, גישתם של חלק מהתושבים אל אדמות אלה עתידה להיאסר כליל. גישתו של מי שיזכה להיתר תהיה כפופה לזמני הפתיחה של השערים החקלאיים, שיוקמו במכשול (ר' פרק 2). לטענת ישראל, יכולת הגישה, שתינתן לחקלאים הפלסטינים אל אדמותיהם באמצעות השערים, הופכת את הפגיעה בהם למידתית. זאת, מתוך הנחה כי השיקול מאחורי פגיעה זו הוא צבאי-ביטחוני. אולם, כפי שעולה מפרק זה, השיקולים העיקריים לקביעת התוואי מסביב לגוש מודיעין עילית אינם כאלה, אלא שיקולים פוליטיים וכלכליים (נדל"ן). משום כך, מלכתחילה אין הפגיעה יכולה להיחשב למידתית.

105. המידע נמסר על-ידי ראדי נאסר, ראש המועצה של הכפר, לאיאד חדד, תחקירן בצלם, ב-20.7.05. לטענת המדינה, היקף האדמות בבעלות פרטית של תושבי ספא, שיישאר מצידו המערבי של המכשול, הוא 1,660 דונם "בלבד". ר' תגובת הפרקליטות במסגרת בג"ץ 11363/04, אחמד עיסא עבדאללה יאסין ואח' נ' ראש הממשלה ואח', סעיף 27.

השפעת המכשול מסביב לגוש מודיעין עילית על קרקעות היישובים הפלסטינים (בדונם)

שם היישוב	מספר התושבים	סה"כ אדמות היישוב	אדמות שנתפסו להקמת המכשול	אדמות מעברו ה"ישראלי" של המכשול	האחוז מאדמות הכפר שנפגעו
אל-מידיה	1,200	900	120	270	43%
ניעלין	4,600	13,300	200	5,200	41%
דיר קדיס	1,900	8,200	200	2,600	34%
ח'רבתא בני חארט'	2,800	7,000	150	600	11%
בלעין	1,700	4,000	150	1,900	51%
ספא	3,900	9,700	250	3,000	33%
סה"כ	16,100	43,100	1,070	13,570	34%

מקור: הנתונים אודות היקף הקרקעות המושפעות הופקו מהצלבת נתונים ממקורות פלסטיניים שונים, בהם מועצות מקומיות וארגונים לא ממשלתיים.

בנוסף, משטר ההיתרים והשערים שמציעה ישראל, לא יספקו פתרון לשתי פגיעות משמעותיות בתושבים, הנגזרות מהפרדתם מאדמותיהם. ראשית, חלק מהאדמות ממערב למכשול הן עתודות הקרקע המעטות, ובחלק מהמקרים היחידות, שזמינות כיום לבנייה בכפרים. ראשי הכפרים ציינו בעדויותיהם לבצלם, כי היעדר אפשרויות בנייה הוא אחד הגורמים המרכזיים לעזיבת הדור הצעיר את הכפרים. שנית, אחד ממקורות הפרנסה של תושבי הכפרים הוא גידול עדרים. אולם, מאחר שהמכשול מפריד את הכפרים משטחים ששימשו עד היום למרעה, יאלצו התושבים להסתמך במידה הולכת וגדלה על קניית מספוא, שכן ישראל אינה מנפיקה היתרים לצורך העברת עדרים את המכשול. אילוף זה צפוי לפגוע קשות בכדאיות הכלכלית שבגידול העדרים.

חמור מכך, ישנן ראיות מוצקות לקיומן של תכניות להרחיב את ההתנחלויות בגוש זה על אדמות פלסטיניות פרטיות שנותרו מצידו ה"ישראלי" של המכשול. כפי שצוין לעיל, מאות דונמים של אדמות חקלאיות בבעלות פרטית, הנמצאות כיום מחוץ לשטחי השיפוט של ההתנחלויות בגוש, וכן מחוץ לתכניות המתאר הרשמיות שלהן, יועדו במסגרת "תכנית האב למרחב מודיעין עילית" להרחבת הבנייה בהתנחלויות.

כך למשל, כ-600 דונם, הצמודים לתכנית 210/8/1 (מתתיהו מזרח), שהינם בבעלות כמה משפחות מהכפר בלעין הסמוך, עליהם נטועים מאות עצי זית עתיקים, מיועדים לפי תכנית האב להקמת 1,200 יחידות דיור חדשות.¹⁰⁶ בתחילת חודש נובמבר 2005, גילו לתדהמתם תושבי בלעין, כי נפרצה

106. לפי סגן ראש מועצת בלעין, מוחמד איברההים אבו רחמה, במהלך שנות השמונים זייף אחד מתושבי הכפר מסמכי בעלות על קרקעות שממערב לכפר, מכר אותן לגורמים ישראלים שונים, ונמלט. כאשר המינהל האזרחי פרסם, כי בכוונתו לרשום את הקרקעות הללו על שם "הבעלים" החדשים, הגישו הבעלים האמיתיים התנגדויות, והמינהל נמנע מלבצע את הרישום, וכן נמנע מהכנסת האדמות לשטח השיפוט של מודיעין עילית. המידע נמסר לתחקירן בצלם, איאד חדד, ב-3.7.05.

דרך חדשה, היוצאת משכונת מתתיהו מזרח, לתוך השטח המדובר. לשם כך נעקרו, ונגנבו, למעלה ממאה עצי זית. בעקבות זאת, הגישה מועצת הכפר בלעין ב-13.11.05 תלונה במשטרת ש"י. הדרך שנפרצה מחזקת את החשדות לקיומן של כוונות להשתלט על השטח הסמוך לשכונת מתתיהו מזרח, שבהליכי בנייה.

באופן דומה, אדמות מעובדות, שבבעלות תושבים בכפרים דיר קדיס וניעליו, בהיקף של כאלף דונם, הסמוכות לתכנית 210/6/3 (מתתיהו צפון ג'), צורפו במסגרת תכנית האב לשטח של תכנית מתאר זו. יש לציין, כי החל מסוף שנות השבעים השתלטה ישראל על קרקעות בהיקף של מאות אלפי דונמים ברחבי הגדה המערבית, באמצעות הכרזה עליהן כאדמות מדינה. מבחינה חוקית, אפשרית הכרזה כזאת, בין השאר, על-ידי הוכחה, כי הקרקע אינה מעובדת לפחות במשך שלוש שנים רצופות (ר' נספח 1). לנוכח הכוונות הנחשפות בתכנית האב למודיעין עילית, עולה חשש כבד, כי אחת המטרות הסמויות של המכשול היא לגרום לתושבים הפלסטינים להפסיק את עיבוד האדמות המיועדות להרחבת ההתנחלויות, במטרה לאפשר את ההכרזה עליהן כאדמות מדינה.

סולימאן יאסין, בן 69, תושב בלעין, תיאר בעדותו לבצלם את התפנית הדרמטית שחלה בחייו בעקבות הקמת המכשול:

לפני יותר מ-25 שנה קניתי שלושים דונם בקצה הכפר שלי... הבית שלנו, שנמצא במרכז הכפר, קטן בשבילנו, וקיווייתי שהאדמה שקניתי תשמש גם לבנייה של בתים לילדים שלי כשיגדלו. מאז שקניתי אותה אני עובד ונוטע בה. חפרתי באר מים כדי להשקות את האדמה. העברתי לתוך השטח טונות של אדמה לנטיעה ולזריעה, כי חלק גדול מהאדמה הוא סלעי. כשקניתי את האדמה היו בה 25 עצי זית עתיקים. אני נטעתי יותר מחמישים עצי זית נוספים, בערך חמישים עצי שקד ותאנה ובערך עשרים גפנים. בחלק אחר של האדמה, בשטח של עשרה דונם בערך, זרעתי גרעינים, ובשבעה דונם נוספים גידלתי ירקות מסוגים שונים. כשקניתי את האדמה, בניתי בית של חמישה חדרים עם שירותים, כי יש לי 12 ילדים, הגדול וחיד, בן 43, והקטן מוניר, בן 22. כל הילדים שלי נשואים, ויש לי בערך שלושים נכדים ונכדות. כולנו מתפרנסים מהאדמה ולכולנו יש חלק ביבולים... קניתי גם יותר ממאה ראשי צאן, ואנחנו מפיקים מהם מוצרי חלב ובשר בשביל כל המשפחה. בזכות ההכנסות קניתי עוד שטח ליד השטח שכבר היה לי...

לפני שנה בערך הצבא הישראלי הפקיע את רוב האדמה שלי בשביל ההקמה של גדר ההפרדה. בחודש פברואר 2004 קיבלתי צו להפקעה של 25 דונם. הידיעה הזאת הפתיעה אותי מאוד. עשרה דונם נטועים עצים נשארו ממערב לגדר, ותוך כמה ימים אני לא אוכל יותר להגיע אליהם. הבנתי, שהשקעתי באדמה, וכל הביטחון שהיא נותנת לי ולמשפחה שלי בסכנה... למרות שהפקיעו לי פחות דונמים מאשר לאחרים, אני היחיד שאיבד כתוצאה מזה את הפרנסה

העיקרית שלו ואת רוב האדמה שלו. נשארו לי רק חמישה דונם, שעליהם אנחנו גרים. זה כולל את השטח של הבית, על 120 מ"ר, שלושה דירים לצאן וגם את הבאר... ניסיתי לנטוע את הזיתים שעקרו בשטח שעוד נשאר ברשותי, אבל הצלחתי רק עם 15 עצים. עכשיו, הגדר בשלבי סיום.

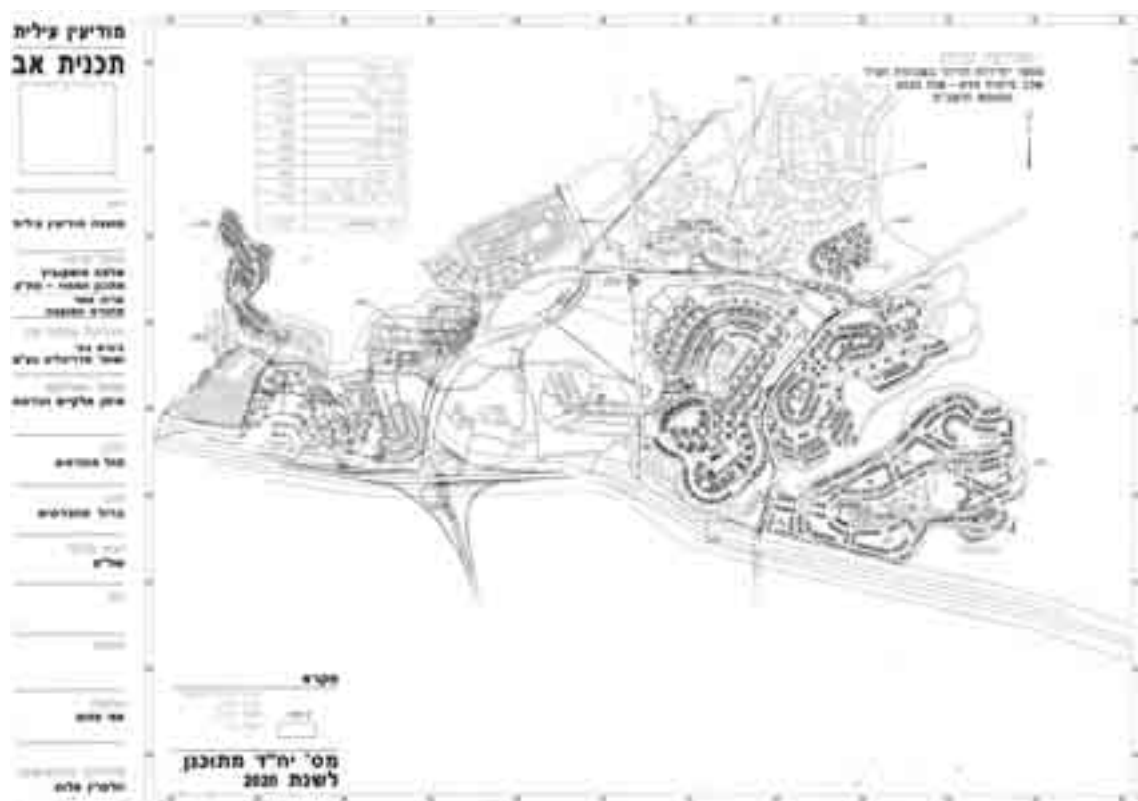
יש הרבה הפגנות ליד הבית שלי, שנמצא במרחק של עשרים מטרים בערך מהגדר. לתוך החצר חודרים הרבה רימוני גז והלם, ובקירות ובחלונות של הבית פוגעים הרבה כדורים חיים וכדורי גומי, שיורים על המפגינים. מצד שני, גם אבנים שמפגינים זורקים נופלות בתוך הבית. הרבה פעמים בני המשפחה שלי נחנקו מהגז שירו על המפגינים. לפני בערך חודשיים וחצי הבן שלי, מוחמד, בן 30, נחנק ונפצע בראש מרימון גז שזרקו.

אפילו הצאן שלי לא ניצל מהירי של הצבא. מאז חודש מארס האחרון נהרגו משהו כמו שלושים עזים מהירי. בנובמבר 2004 גידלתי תפוחי אדמה, אבל לא קטפתי אפילו תפוח אדמה אחד, כי החיילים דרכו על האדמה והשחיתו אותה. הם גם השחיתו יותר ממאתיים כרוביות, יותר מרבע דונם של שום, יותר מחצי דונם של בצל ודונם וחצי של פול.

מאז שהפקיעו את האדמה, אני מרגיש שאין לי ולילדים שלי עתיד. נהייתי עני, ולא נשאר לי כלום חוץ משלושים ראשי צאן. התחלתי למכור את הצאן כדי לקנות מצרכים לבית. פעם הצאן רעה בשדה הפתוח, אבל עכשיו הם כלואים בתוך המחסנים, ואני קונה להם את התערובת. אני מפחד שעם הזמן לא יישאר לי אפילו ראש צאן אחד, וככה אני מאבד את מקור הפרנסה והמקור האחרון שלי לאוכל, אחרי שאיבדתי את האדמה. אני שומע את הצאן גועה, ומבין את התסכול שלהם, כמו שאני מבין את התסכול של אדם כלוא, שלא יכול לצאת. כשמגיעה שעת ההאכלה אני מרגיש שהמעיים שלי מתהפכים מרוב עצב על הצאן שלי ועל המצב שלו.

בקשר לילדים שלי, אלה שגרו אצלי בבית עזבו, ועברו לבתים נפרדים בתוך הכפר. חלק מהם עזבו עוד לפני שהתחילו העבודות על הגדר, כי הם לא יכלו לבנות בתים על האדמה שלנו, שנחשבה לשטח C. אחרים, כמו הבן שלי מרזוק, שגר אתי יחד עם בני המשפחה שלו, עזבו את הבית מרוב ההפגנות שהתקיימו בסמוך, ובגלל הפחד מהטרדות של חיילים. בעבר כל בני המשפחה התאספו בבית שלנו, אכלו ובילו בו את רוב הזמן, והילדים שיחקו באדמה הרחבה הזאת. עכשיו כולנו מפוזרים. רק הבן שלי, תייסיר, אשתו ואחד הנכדים ובתי הקטנה, שאמורה להתחתן בקרוב, נשארו בבית. בעבר, בתקופה הזאת של השנה, עיבדתי את האדמה ודישנתי אותה. במהלך החודשיים הבאים זרעתי את החיטה והשעורה ורעיתי את הצאן בשעות הבוקר. אבל השנה לא עיבדתי את האדמה, ולא דישנתי אותה, והצאן נשאר כלוא בדיר.

הגדר פגעה לא רק בפרנסה שלנו, אלא גם בפרטיות שלנו, בגלל שהתקינו מצלמות אלקטרוניות כדי להשגיח על הגדר. המצלמות האלה מתעדות כל תנועה ליד הגדר, ובגלל שהבית שלי נמצא קרוב מאד לגדר, הן מתעדות כל תנועה שלי ושל בני המשפחה. לדוגמה, אם בלילה אני רוצה ללכת לשירותים, שנמצאים מחוץ לבית, אז נייחד צבאית מגיעה, כדי לבדוק מה זאת התנועה בחצר. יום אחד, לפני בערך חודש, שכחתי ליד הגדר שקית מלאה חומר לדישון של אחד מקרובי המשפחה. ג'יפים צבאיים פרצו לבית שלנו בשעה שמונה וחצי בערב, והחילים דרשו ממני לצאת מהבית, והובילו אותי איתם, כדי לבדוק את התוכן של השקית... זה מצב מפחיד מאוד, ואני ממש חרד ממה שיקרה לי, אם מישהו יניח יום אחד שקית כזאת עם חומר נפץ ליד הגדר. החיים שלנו הפכו לגיהנום. אני מרגיש מושפל ומוטרד כל הזמן, ואני כבר לא יודע מה לעשות.¹⁰⁷

תכנית האב למרחב מודיעין עילית

107. העדות נגבתה על-ידי איאד חדאד ב-20.7.05, בבית העד.

פרק 6

שמונה מקרים נוספים

מטרתו של פרק זה היא להציג מידע ראשוני אודות הקשר שבין תוואי המכשול באזורים שונים, מעבר לאלה שנדונו בפרקים הקודמים, לבין הכוונה להרחיב שמונה התנחלויות שנכללו בצידו ה"ישראלי" של המכשול: ריחן, סלעית, אורנית, עופרים, אריאל, קדומים, גבעות ואשכולות.

המכשול סביב שלוש ההתנחלויות הראשונות – ריחן, סלעית ואורנית – הוגדר כחלק משלב א', ובנייתו הסתיימה במהלך שנת 2003. שלוש התנחלויות נוספות – עופרים, אריאל וקדומים – נמצאות באזור המכונה באמצעי התקשורת "האצבעות", שהינו חלק משלב ג'. בניגוד להחלטתה בנוגע לאזורים אחרים שנכללו בשלב זה, קבעה הממשלה בפברואר 2005, כי התוואי שאושר באזור "האצבעות" יהיה כפוף לאישור משפטי. אישור כזה לא ניתן עד כה. עם זאת, החליטה הממשלה לאשר את התחלת הבנייה סביב כמה מההתנחלויות באותו אזור, בהן שלוש אלה הנדונות כאן, תוך השהיית החיבור של אותם קטעים לשאר המכשול.¹⁰⁸ עבודות הבנייה נמצאות בעיצומן. המכשול סביב שתי ההתנחלויות האחרונות – גבעות ואשכולות – הינו חלק משלב ד'. העבודות סביב אשכולות מצויות בשלב התחלתי, ואילו מסביב לגבעות הן טרם החלו.

הטענה המוצגת כאן, בדבר הקשר שבין התכניות להרחבת אותן שמונה ההתנחלויות לתוואי המכשול, מבוססת על קיומן של שלוש אינדיקציות מרכזיות. ראשית, בכל המקרים נקבע התוואי במרחק של כמה מאות מטרים, ואף קילומטרים, מהאזור הבנוי של ההתנחלות, לפחות מאחד הצדדים שלה. שנית, חלק ניכר מהשטחים הסמוכים לבתיה של כל התנחלות, שנותרו בצידו ה"ישראלי" של המכשול, כלולים בשטח השיפוט שלה. שלישית, הגיע לידי בצלם ובמקום מידע אודות תכניות מתאר, רובן בשלב שלפני הפקדה, המייעדות את השטחים הללו להרחבת ההתנחלות הסמוכה.

מן הראוי להבהיר, כי אין אנו טוענים כאן שהכוונות להרחיב את ההתנחלויות הללו היו השיקול הבלעדי בקביעת התוואי. אולם, פרק זה כן מצביע על סימנים משמעותיים, לכך שכוונות אלה היו שיקול חשוב בקביעת התוואי, דהיינו, שאלמלא אותן כוונות יכול היה התוואי להיראות אחרת.

108. בהתאם לכך, מתייחסת מערכת הביטחון אל המכשול, שנבנה מסביב להתנחלויות באזור זה, באופן רשמי, כאל שטח ביטחון מיוחד (שב"מ), קרי מעין גדר היקפית שנבנית בעיקר סביב ההתנחלויות, שנותרו ממזרח לתוואי, ולא כאל חלק ממכשול ההפרדה.

כמו כן, מבדיקה ראשונית שנעשתה, עולה כי בשמונת האזורים שנדונים כאן, הרחקת המכשול מבתי ההתנחלות, במטרה לאפשר את הרחבתה, מעצימה את הפגיעה בזכויות האדם של הפלסטינים החיים ביישובים הסמוכים. דפוסי הפגיעה דומים לאלה שתועדו בפרקים הקודמים. בכל שמונת המקרים מפריד המכשול בין תושבים פלסטינים לחלק מאדמותיהם, כפי שתואר בפרק 2 של דו"ח זה (מקרה צופין). בשני מקרים, ריחן ואלון שבות, גורם התוואי להכנסת כפרים פלסטיניים שלמים לתוך מובלעת, המופרדת משאר הגדה המערבית, בדומה למקרה שהוצג בפרק 3 (אלפי מנשה). לפחות במקרה אחד, זה של ההתנחלות אריאל, יגרום המכשול לחסימה כמעט מוחלטת של ההתפתחות האורבאנית של יישוב פלסטיני סמוך (העיירה סלפית), כפי שנטען בפרק 4 (מקרה נווה יעקב). מהבדיקה שנעשתה, לא ברור עד כמה, אם בכלל, קיימות באזורים שנבדקו תכניות להשתלט על אדמות פלסטיניות פרטיות, כפי שהדבר נטען בפרק 5 (מקרה גוש מודיעין עילית).

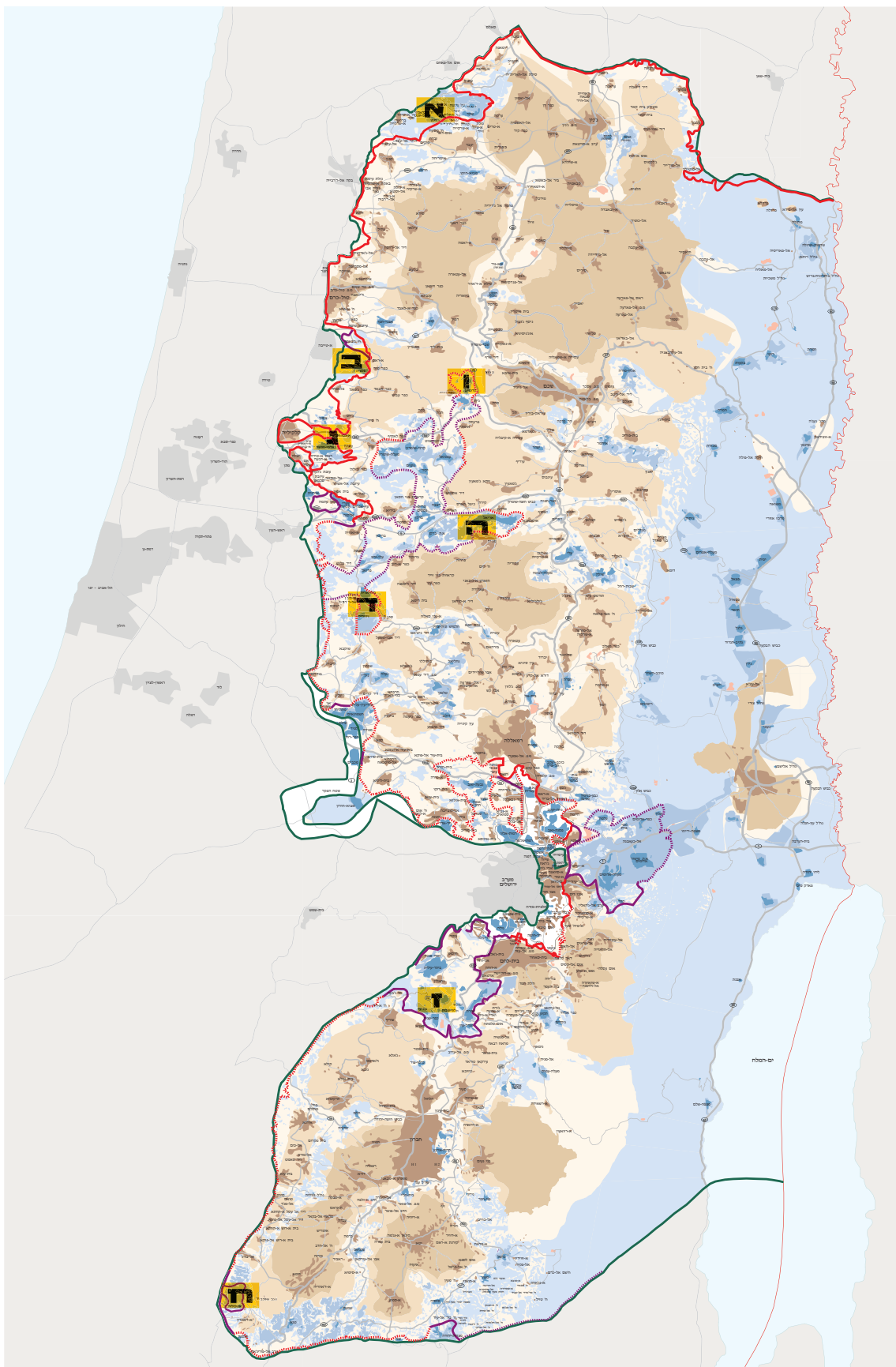
עיקר המידע בפרק זה מוצג על גבי תצלומי אוויר, שעליהם מסומנים הקו הירוק, תוואי המכשול ותחום השיפוט של ההתנחלות. כל תצלום אוויר מלווה ברשימת נתונים אודות ההתנחלות והמכשול המופיעים בו: שנת הקמתה של ההתנחלות, מספר תושביה, מעמדה המוניציפאלי, השטח הבנוי שלה כיום, שטח השיפוט שלה, המרחק המקסימאלי של המכשול סביבה מהקו הירוק, שמות היישובים הפלסטיניים הנפגעים כתוצאה מתוואי המכשול וגודל אוכלוסייתם. בנוסף, מובאת הערכה של עתודות הקרקע של ההתנחלות בצידו ה"ישראלי" של המכשול,¹⁰⁹ ונתונים בסיסיים אודות התכניות הידועות לנו להרחבת ההתנחלויות, אשר השפיעו בקביעת התוואי שלו – שמה של תכנית המתאר או מספרה, שטח התכנית, מספר יחידות הדיור המתוכננות ומעמדה של התכנית.

מקרא לשמונה המפות הבאות

	הקו הירוק
	מכשול הפרדה קיים/בבניה
	מכשול מתוכנן
	שטח בנוי
	שטח שיפוט

109. נתון זה כולל הן שטחים בתוך שטח השיפוט, והן שטחים שנמצאים מחוץ לו, כאשר קיימות לגביהם תכניות בנייה.

שחונה בקרים נוספים: חפת התמצאות

א. ריחן

שנת ההקמה: 1979 • מספר התושבים: 160 • המעמד המוניציפאלי: יישוב במועצה האזורית שומרון
 השטח הבנוי: 188 דונם • שטח השיפוט: 1,412 דונם • המרחק המקסימאלי של המכשול מהקו הירוק: 3 ק"מ
 עתודות הקרקע בצידו הישראלי של המכשול: 800 דונם • היישובים הפלסטיניים המושפעים: ברטעה א-שרקיה
 (3,499), א-שיח' סעד (212), אום א-ריחן (344), ח' עבדאללה יוניס (129), אום דאר (566), ח'ולג'אן (473), טורה אל-רבייה
 (1,078), ט'הר אל-עבד (361).

שם / מספר התכנית	שטח התכנית (בדונם)	מספר יחידות הדיוור	מעמד התכנית
103/1	1209	159	מאושרת
ריחן מערב	אין נתונים	אין נתונים	טרם אושרה
ריחנית	אין נתונים	2,500	טרם אושרה

ב. סלעית

שנת ההקמה: 1977 • מספר התושבים: 481 • המעמד המוניציפאלי: יישוב במועצה האזורית שומרון
 השטח הבנוי: 715 דונם • שטח השיפוט: 1,377 דונם • המרחק המקסימאלי של המכשול מהקו הירוק: 3.5 ק"מ
 עתודות הקרקע: 3,000 דונם • היישובים הפלסטיניים המושפעים: ח'ירבת ג'בארה (317), כפר סור (1,218), א-ראס (492),
 פלאמיה (683), כפר ג'מאל (2,481), כפר זיבאד (1,269).

שם / מספר התכנית	שטח התכנית (בדונם)	מספר יחידות הדיור	מעמד התכנית
112/2	4,188	1,930	טרם אושרה
112/1/2	843	175	מאושרת
112/3	182	79	מאושרת

ג. אורנית

שנת ההקמה: 1984 • מספר התושבים: 5,300 • המעמד המוניציפאלי: מועצה מקומית • השטח הבנוי: 998 דונם
 שטח השיפוט: 1,800 דונם • המרחק המקסימאלי של המכשול מהקו הירוק: 2.5 ק"מ • עתודות הקרקע: 800 דונם
 היישובים הפלסטיניים המושפעים: עזון עתמה (1,614), עזבת סלמאן (622), בית אמין (1,108).

שם / מספר התכנית	שטח התכנית (בדונם)	מספר יחידות הדיור	מעמד התכנית
121/10	194	344	מאושרת
121/11	118	180	מאושרת

ד. עופרים

שנת ההקמה: 1989 • מספר התושבים: 810 • המעמד המוניציפאלי: חלק מהמועצה המקומית בית אריה
 השטח הבנוי: 429 דונם • שטח השיפוט: 6,156 דונם • המרחק המקסימאלי של המכשול מהקו הירוק: 6 ק"מ
 עתודות הקרקע: 2,700 דונם • היישובים הפלסטיניים המושפעים: עבוד (2,374), א-לובן אל-רבייה (1,458), דיר אבו
 משעל (3,323).

שם / מספר התכנית	שטח התכנית (בדונם)	מספר יחידות הדיור	מעמד התכנית
202/2/2	589	1,100 + 1,600 חדרים בית מלון ובית אבות	מאושרת
תכנית אב	אין נתונים	7,000	טרם אושרה

ה. אריאל

שנת ההקמה: 1978 • מספר התושבים: 17,555 • המעמד המוניציפאלי: עירייה • השטח הבנוי: 2,998 דונם
 שטח השיפוט: 13,775 דונם • המרחק המקסימאלי של המכשול מהקו הירוק: 22 ק"מ • עתודות הקרקע: 9,000 דונם
 היישובים הפלסטיניים המושפעים: סלפית (9,452), איסכאכא (1,063), מרדא (2,142), כיפל חארס (3,132), חארס (6,885), קירה (1,002).

שם / מספר התכנית	שטח התכנית (בדונם)	מספר יחידות הדיור	מעמד התכנית
130/8	אין נתונים	אין נתונים	טרם אושרה
130/2/3	אין נתונים	אין נתונים	אושרה
130/3/1	אין נתונים	אין נתונים	טרם אושרה

ו. קדומים

שנת ההקמה: 1975 • מספר התושבים: 3,263 • המעמד המוניציפאלי: מועצה מקומית • השטח הבנוי: 1,214 דונם
 שטח השיפוט: 2,039 דונם • המרחק המקסימאלי של המכשול מהקו הירוק: 14 ק"מ • עתודות הקרקע: 800 דונם
 היישובים הפלסטיניים המושפעים: כפר קדום (3,376), ג'ית (2,243), חג'ה (2,444)

שם / מספר התכנית	שטח התכנית (בדונם)	מספר יחידות הדיור	מעמד התכנית
113/18	אין נתונים	250	אין נתונים
113/17	אין נתונים	350	אין נתונים

ז. גבעות

שנת ההקמה: 1984 (כהיאחזות נח"ל) • מספר התושבים: 80-100 • המעמד המוניציפאלי: "שכונה" של אלון שבות בתוך המועצה האזורית גוש עציון • השטח הבנוי: 120 דונם • שטח השיפוט: 3,000 דונם • המרחק המקסימאלי של המכשול מהקו הירוק: 2 ק"מ • עתודות הקרקע: 5,500 דונם • היישובים הפלסטיניים המושפעים: אל ג'בע (876), סאפא (1,068), נחאלין (6,215), סוריף (12,992)

שם / מספר התכנית	שטח התכנית (בדונם)	מספר יחידות הדיור	מעמד התכנית
העיר גבעות	אין נתונים	4,700	טרם אושרה
אתר חפורית	אין נתונים	600	טרם אושרה

ח. אשכולות-סנסנה

שנת ההקמה: 1991 • מספר התושבים: 220 • המעמד המוניציפאלי: חלק מהמועצה האזורית הר חברון • השטח הבנוי: 144 דונם • שטח השיפוט: 7,640 דונם • המרחק המקסימאלי של המכשול מהקו הירוק: 2.5 ק"מ • עתודות הקרקע: 4,000 דונם • היישובים הפלסטיניים המושפעים: א-רמאדין (3,000)

שם / מספר התכנית	שטח התכנית (בדונם)	מספר יחידות הדיור	מעמד התכנית
505	720	330	מאושרת
505/1 (סנסנה)	אין נתונים	אין נתונים	טרם אושרה

פרק 7

תוואי המכשול כהפרה של המשפט הבינלאומי

ההתנחלויות שהקימה ישראל בשטחים הן בלתי חוקיות, ומהוות הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. הסיבה העיקרית לכך טמונה באיסור שמטילה אמנת ג'נבה הרביעית על המדינה הכובשת להעביר אוכלוסייה משטחה אל השטח הכבוש.¹¹⁰ מטרתו של איסור זה, כפי שמציינת הפרשנות הרשמית של הצלב האדום הבינלאומי, היא מניעת ניצול לרעה של תוצאות המלחמה לצורכי קולוניזציה של השטח הכבוש, על הפגיעות באוכלוסייה האזרחית הכרוכות בניצול כזה.¹¹¹

הפרת המשפט ההומניטארי הבינלאומי, הנובעת מקיומן של ההתנחלויות, היא הפרה מתמשכת, ולא רק תולדה של מעשה אסור שהתרחש אימתי בעבר (בעת הקמתן). על כן, מעשים שנועדו להנציח את ההתנחלויות הם מעצם הגדרתם הפרה של משפט זה. בחירה בתוואי, המפריד את שטחי ההתנחלויות משאר הגדה המערבית, ויוצר רצף טריטוריאלי בין לבין שטח ישראל, נועד באופן מובהק להשיג מטרה זו, ועל כן הוא נגוע באותה אי-חוקיות.

אמנם, חלק מהחובות המעוגנות במשפט ההומניטארי הבינלאומי כוללות סייגים, המאפשרים פגיעה מידתית בזכויותיה של האוכלוסייה האזרחית הנתונה לכיבוש, כאשר ישנו צורך צבאי לגיטימי המצדיק זאת. כך למשל, האיסור על הריסת רכוש פרטי באמנת ג'נבה הרביעית לא יחול כאשר "פעולות צבאיות מחייבות לחלוטין" מעשה הריסה מסוים.¹¹² זהו האופן שבו מצדיקה ישראל את מכלול הפגיעות באוכלוסייה הפלסטינית, הנגזר מהקמת המכשול. אולם, מאחר שההתנחלויות הן מלכתחילה בלתי חוקיות, לא ייתכן כי מעשים שנועדו להנציח את הפרת החוק, יוגדרו כצורך צבאי לגיטימי, שניתן להעמידו כנגד הזכויות הנתונות לאוכלוסייה האזרחית.

יתרה מזאת, גם אם אותם קטעים מהמכשול המקיפים את ההתנחלויות לא היו פוגעים ישירות בזכויות האוכלוסייה הפלסטינית, הרי שלא ניתן היה להצדיקם תוך התייחסות לקיומו של צורך צבאי, שכן האיסור המוטל באמנת ג'נבה הרביעית על העברת אזרחים אל השטח הכבוש הינו איסור מוחלט שאינו מכיר בחריג כלשהו, לרבות לא בצורך צבאי.¹¹³ משום כך, קבעו כל שופטי בית הדין

110. אמנת ג'נבה בדבר הגנה על אזרחים בזמן מלחמה, 12 באוגוסט 1949, סעיף 49 (6).

111. ICRC, Commentary: IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, Jean S. Pictet, (ed.) (Geneva, 1958) p. 283.

112. אמנת ג'נבה בדבר הגנה על אזרחים בזמן מלחמה, 12 באוגוסט 1949, סעיף 53.

113. International Court of Justice, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, 135.9.7.04, para.135.

הבינלאומי לצדק בהאג, כי אותם קטעים של תוואי המכשול, שנקבעו במטרה להגן על התנחלויות, הינם בלתי חוקיים.¹¹⁴

מסקנה זו, אין משמעותה כי ישראל מנועה מלהגן על המתנחלים. נהפוך הוא, המשפט ההומניטארי הבינלאומי מטיל על ישראל את החובה לשמור על הסדר הציבורי בשטח הנתון לשליטתה האפקטיבית, וחובה זו כוללת הגנה על חייו של כל אדם הנמצא באותו שטח, ללא קשר לחוקיות הימצאותו שם.¹¹⁵ השאלה המכרעת היא, אם כן, אילו אמצעים יכולים להיחשב חוקיים להשגת מטרה זו.

מחד גיסא, מגוון האמצעים החוקיים מוגבל ביחס לאלו שניתן היה לנקוט, אילו היה קיים צורך צבאי לגיטימי. כך למשל, בהתאם לאמנת ג'נבה הרביעית, לא ניתן להצדיק הריסת רכוש פרטי בטענה כי הדבר נחוץ לשם הגנה על חיי מתנחלים. מאידך, מאחר שהמתנחלים אינם אזרחים "מוגנים", כהגדרת המושג באמנת ג'נבה הרביעית, רשאית ישראל לנקוט להגנתם באמצעים, שלא ניתן היה לנקוט בהם אילו היה מדובר ב"מוגנים".¹¹⁶ כך לדוגמה, רשאית ישראל למנוע כניסה של אזרחיה לשטח הכבוש, אם היא סבורה כי כניסה כזו הינה מסוכנת עבורם, והיא אכן השתמשה בסמכות זו באופן שוטף מאז תחילת תחילת האינתיפאדה השנייה בשנת 2000.¹¹⁷ יתרה מזו, בסמכותה של ישראל לפנות אזרחים מהשטח הכבוש ולהעבירם בחזרה לישראל, כפי שהיא אכן עשתה במסגרת מימושה של תכנית ההתנתקות.

במילים אחרות, על אף שהגנה על חיי המתנחלים היא, כשלעצמה, מטרה לגיטימית, הרי שהשגתה באמצעות תוואי המנציח את קיומן של ההתנחלויות, או הכרוך במעשים האסורים במפורש כמו הרס רכוש פרטי, היא בלתי חוקית. אי-חוקיות זו מובהקת על אחת כמה וכמה, כאשר המטרה המרכזית שלאורה נקבע התוואי, הרחבת ההתנחלויות והגנה על האינטרסים הכלכליים של חברות נדל"ן ישראליות על חשבון האוכלוסיה המקומית, היא כשלעצמה בלתי חוקית.

כפי שהדבר מוסבר בניתוח המקרים המובאים בדו"ח זה, תוואי המכשול מסביב להתנחלויות גורם לפגיעה בזכויות האדם של הפלסטינים בכפרים הסמוכים לו. באותם מקרים, שבהם מפריד המכשול בין חקלאים לבין אדמתם, נגרמת פגיעה קשה בזכות לחופש תנועה, בזכות לקניין ובזכות לפרנסה.

114. למסקנה זו היה שותף גם השופט בורגנטל, שהצביע בניגוד לדעת הרוב (ר' דעת הרוב, פסקה 135, וכן פסקה 9, בחוות דעתו של השופט בורגנטל).

115. התקנות הנלוות לאמנת האג הרביעית בדבר חוקיה ומנהגיה של המלחמה ביבשה, 1907, סעיף 43.

116. אמנת ג'נבה בדבר הגנה על אזרחים בזמן מלחמה, 12 באוגוסט 1949, סעיף 4. מסקנה זו מקובלת גם על פרקליטות המדינה, שהצהירה כי המתנחלים "אינם מוגנים לעניין אמנת ג'נבה". ר' בג"ץ 1661/05, המועצה האזורית חוף עזה ואח' נ' הכנסת ואח', תשובה מטעם המשיבים, סעיף 36.

117. לדיון בסמכות למנוע כניסת ישראלים לרצועת עזה בתקופה שלפני יישום תכנית ההתנתקות ר' בצלם והמוקד להגנת הפרט, כלא עזה - חופש התנועה מרצועת עזה ואליה ערב תכנית ההתנתקות, מארס 2005, פרק ג'.

במקרים שבהם מפריד התוואי כפרים שלמים משאר הגדה המערבית, תוך כליאתם במובלעת, הפגיעה היא אף נרחבת יותר, וכוללת פגיעה בזכות לבריאות, לחינוך ולחיי משפחה. זכויות אלה מעוגנות באמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות,¹¹⁸ ובאמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות,¹¹⁹ החלות על ישראל גם לגבי מעשיה בשטחים.¹²⁰

אמנות אלה מתירות למדינות החתומות עליהן לפגוע בזכויות שצוינו לעיל, בין השאר, בתנאי שהפגיעה היא מידתית.¹²¹ כפי שקבע בית המשפט העליון בבג"ץ בית סוריק, עמידה בתנאי המידתיות מחייבת את המדינה לעמוד בשלושה מבחני משנה: קיום קשר רציונאלי בין הפגיעה למטרה; העדר חלופה פחות פוגענית; קיום יחס ראוי בין הנזק מהפגיעה בזכות לתועלת הביטחונית המושגת באמצעותה.¹²² אולם, הפגיעות בזכויות האדם הנגרמות כתוצאה מהמכשול באותם קטעים, שבהם נקבע התוואי בכדי לאפשר הרחבה של התנחלות, נכשלות בשלושת המבחנים הללו. ראשית, בהינתן שמטרתו המוצהרת של המכשול הוא מניעת כניסה בלתי מבוקרת של פלסטינים לישראל וכן הגנה על חיי המתנחלים, כל זאת תוך סיכון מינימאלי של כוחות הצבא, הרי שלא מתקיים קשר רציונאלי בין הפגיעה בזכויות האדם לבין המטרה המוצהרת. יתרה מזאת, כפי שהוסבר בפרק 1 של דו"ח זה, קביעת התוואי על סמך תכניות ההרחבה, סותרת במידה רבה את הרציונאל הביטחוני. שנית, בכל הנוגע להגנה על חיי המתנחלים, קיימות בכל המקרים מספר חלופות פוגעניות הרבה פחות, בראשן החזרת המתנחלים לישראל. גם בהנחה שצעד זה אינו ניתן לביצוע בטווח הקרוב, ניתן למגן את ההתנחלויות מבלי לגרום להפרדת חקלאים מאדמותיהם ומבלי להפריד כפרים שלמים משטח הגדה. הגם שמיגון כזה גורם להארכת קיומן של אותן התנחלויות, אין בו את אפקט ההנצחה הכרוך בחיבור ההתנחלויות לשטח ישראל. שלישית, הסתירות בין האינטרס הביטחוני לתוואי, שנקבע במטרה להרחיב התנחלויות, הופכות בהכרח את הנזק, הנגרם כתוצאה ממנו, לנזק מוגזם ובלתי ראוי.

118. ר' בעיקר סעיפים 12 (1) ו-17.

119. ר' בעיקר סעיפים 6, 10, 12 ו-13.

120. להרחבה באשר לתחולת משפט זכויות האדם הבינלאומי בשטחים ר' O. Ben-Naftali and Y. Shani, "Living in Denial: the Application of Human Rights in the Occupied Territories", 37 *Israel Law Review* 1, 2004.

121. עיקרון המידתיות מעוגן בסעיף 4 של שתי האמנות, ומהווה עיקרון כללי במשפט הבינלאומי המנהגי ובמשפט המנהלי הישראלי.

122. בג"ץ 2056/04, מועצת הכפר בית סוריק ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', סעיף 41.

חסיכות והחלצות

בחודש דצמבר 2002 פנה בצלם למשרד הביטחון בבקשה לקבל את מפת התוואי של שלב א' של מכשול ההפרדה, כפי שזו אושרה על-ידי מערכת הביטחון. דוברת המשרד דחתה את הבקשה, בנימוק כי "פרסום המפה לא אושר".¹²³ פנייה נוספת של בצלם למשרד הביטחון באותו עניין נדחתה גם היא, בטענה כי "לא ניתן למסור מידע מעבר לפרסומים בכלי התקשורת".¹²⁴ בעקבות זאת, פנה בצלם למשרד הביטחון בפעם השלישית, הפעם בבקשת מידע רשמית לקבלת המפה בהסתמך על חוק חופש המידע, המחייב כל רשות ציבורית לספק את המידע המבוקש תוך שלושים יום מרגע הגשת הבקשה. כעבור פרק זמן זה, מסרה הממונה על חוק חופש המידע במשרד הביטחון לבצלם, כי "בשל היקפו של המידע המבוקש על ידך, מורכבותו, רגישותו הביטחונית ואי-זמינותו, יש צורך להאריך את התקופה עד למתן ההחלטה בבקשתך ב-30 ימים נוספים", וכל זאת על סמך סעיף 7(ב) בחוק חופש המידע.¹²⁵ רק בחודש מאי 2003, כחמישה חודשים מהפנייה המקורית, העביר משרד הביטחון לבצלם מפה בגודל A3, שעליה משורטט תוואי המכשול, ברזולוציה נמוכה ביותר.

מאז אותם הימים, הלך והשתכלל מנגנון ההסברה של ישראל בכל הנוגע לסוגיית המכשול. בין השאר, הפכה מפת התוואי של המכשול לזמינה לכל, כאשר משרד הביטחון בעצמו מפרסם אותה באתר אינטרנט שמוקדש כולו לנושא.¹²⁶ יחד עם זאת, היבטים מרכזיים אחרים של תהליך התכנון וההקמה של המכשול נגועים עדיין במידה רבה של חוסר שקיפות, ובמקרים מסוימים ניתן אף להצביע על ניסיון להטעיה מכוונת של הציבור. חוסר השקיפות וההטעיה בולטים במיוחד בנוגע לשיקולים שהביאו לקביעת התוואי מסביב להתנחלויות. במסגרת המחקר לדו"ח זה, למשל, פנתה עמותת במקום למינהל האזרחי, מספר פעמים, בבקשה לקבל העתק של תכניות המתאר של ההתנחלויות בגדה המערבית, שאושרו בארבע השנים האחרונות, אולם פניות אלה לא נענו. בעקבות זאת, נאלצה עמותת במקום להגיש לבית המשפט המחוזי, באמצעות האגודה לזכויות האזרח, עתירה מנהלית על סמך חוק חופש המידע, לצורך קבלת התכניות.¹²⁷

בין שאר הניסיונות להסתיר מידע חיוני, בולט חוסר השקיפות באשר למטרות ולשיקולים שעמדו מאחורי תכנון התוואי של מכשול ההפרדה. כפי שהראינו בדו"ח זה, בעוד שלפי טענתה המרכזית של ישראל, מטרת המכשול היא מניעת כניסתם של מחבלים לשטח ישראל, בפועל, אחד השיקולים המרכזיים, שהוביל לקביעת קטעים רבים של התוואי, היה הנצחתן של התנחלויות ויצירת תנאים,

123. מכתב מגב' רחל נידק-אשכנזי, דוברת משרד הביטחון, מ-2.1.03.

124. מכתב מא. ברק, עוזר בכיר לפניות הציבור, מ-17.2.03.

125. מכתב מגב' הדסה קפליש, הממונה על יישום חוק חופש המידע, מ-9.4.03.

126. אתר האינטרנט של "מרחב התפר": <http://www.seamzone.mod.gov.il>

127. העתירה תלויה ועומדת. עם זאת, הסכים במסגרתה המינהל האזרחי להתיר לעמותת במקום לצלם תכניות לפי מכסה של עד עשר תכניות בשבוע.

שיאפשרו לממש תכניות קיימות להרחבתן. גישה כזו פוגעת פגיעה אנושה באפשרות לקיים דיון ציבורי מושכל אודות פרויקט בעל השלכות משפטיות, פוליטיות וכלכליות מרחיקות לכת.

ההתחשבות בתכניות ההרחבה של התנחלויות מסוימות במלאכת התכנון של תוואי המכשול, כפי שהראינו לאורך הדו"ח, גרמה להחרפת הפגיעה בזכויות האדם של תושבי הכפרים הפלסטיניים בסמוך לו. אופייה והיקפה של הפגיעה משתנה ממקום למקום. באזורים שונים, כמו באזור ההתנחלות צופין, הביאה התחשבות זו להגדלת היקף הקרקעות החקלאיות בבעלות פלסטינית, שנותרו מעברו השני של המכשול, תוך הגדלת היקף התושבים הכפופים למשטר היתרים לצורך גישה אליהן. באזורים אחרים, כמו אלפי מנשה, גרם שיקול זה להכנסתם של כפרים פלסטיניים לתוך מובלעות, המבודדות משאר הגדה המערבית, ולפגיעה קשה בהיבטים רבים בחיי התושבים החיים בהן. בנוסף, גרם התוואי באזורים שונים, כמו מצפון-מזרח לירושלים, גם להגבלת אפשרות הפיתוח האורבאני של יישובים פלסטיניים, ואף לשלילתה המוחלטת. מימוש תכניות ההרחבה בשטחים שנותרו מעברו ה"ישראלי" של המכשול צפוי להעמיק את הפגיעה בתושבים הפלסטיניים במגוון אופנים, בין היתר על-ידי המשך תהליך נישולם מאדמות חקלאיות והרעה נוספת בתנאי החיים של תושבי הכפרים, הנמצאים במובלעות מבודדות משאר הגדה.

מאחר שההתנחלויות עצמן הן בלתי חוקיות לפי המשפט ההומניטארי הבינלאומי, הרי שמעשה שנועד להנציח אותן ולאפשר את הרחבתן הוא, לפי משפט זה, בלתי חוקי על אחת כמה וכמה.

לנוכח ממצאים אלה קוראים במקום ובצלם לממשלת ישראל:

- להפסיק לאלתר את כל העבודות המתבצעות, או המתוכננות, להקמת קטעים נוספים של מכשול ההפרדה מסביב להתנחלויות בגדה המערבית, ולפרק את אותם הקטעים שכבר הוקמו. אם יוחלט כי הצורך במכשול פיזי באותם אזורים שריר וקיים, יש להקימו, ככלל, על הקו הירוק או בשטח ישראל.
- להחזיר לבעליהן הפלסטינים את הקרקעות, שנתפסו לצורך הקמת המכשול, ולבטל את הצו המכריז על "מרחב התפר" כשטח צבאי סגור.
- לבטל לאלתר את כל תכניות ההרחבה של ההתנחלויות בגדה המערבית, אלה שאושרו ואלה שממתונות לאישור, ולהפסיק את עבודות הבנייה שכבר החלו.

נספח 1

אדמות המדינה בגדה המערבית

הכרזה על קרקעות בגדה המערבית כ"אדמות מדינה" ורישומן במרשם המקרקעין ככאלה הפכה מאז שנת 1979 לשיטה העיקרית, שבאמצעותה השתלטה ישראל על שטחים לצורך הקמת התנחלויות והכנת עתודות קרקע להרחבתן בעתיד.¹²⁸ עד אז, השתמשה המדינה למטרה זו בתפיסת קרקעות פרטיות ל"צרכים צבאיים", דבר שאילץ אותה, לעיתים קרובות, להוכיח בפני בג"ץ, כי מאחורי ההשתלטות על הקרקע אכן עומד צורך צבאי.¹²⁹

הבסיס המשפטי לשיטה נמצא ביישומה המניפולטיבי של חוק הקרקעות העותומאני משנת 1858, שנקלט בחקיקה המנדטורית הבריטית, ולאחר מכן בחקיקה הירדנית. על כן, היה חוק זה לחלק מהחקיקה המקומית, כאשר כבשה ישראל את הגדה המערבית, וככזה נותר בתוקף עד היום. לפי החוק, יכול אדם לרכוש בעלות על קרקע חקלאית ולרשום אותה על שמו במרשם המקרקעין (טאבו), על-ידי עיבודה במשך עשר שנים רצופות. עם זאת, במידה שאותו אדם חדל מלעבד את הקרקע במשך שלוש שנים רצופות, אז תיחשב הקרקע לאדמת מדינה, והחזקה עליה תעבור לשלטון. הסמכות להכריז על קרקעות כ"אדמות מדינה" ולנהל אותן ניתנה בחקיקה הצבאית של ישראל ל"ממונה על הרכוש הממשלתי והנטוש ביהודה ושומרון".¹³⁰

חלקת קרקע, שלגביה מתבצעת בדיקה לקראת רישומה כאדמת מדינה, מוגדרת כ"אדמת סקר".¹³¹ עם סיום הבדיקה מכריז "הממונה" על החלקה כאדמת מדינה, ומאפשר לפלסטינים הטוענים לזכויות בה להגיש ערר בפני ועדה צבאית תוך 45 יום מההכרזה. בתום תקופה זו, או לחלופין, לאחר מתן החלטה בערר, נרשמת הקרקע כאדמת מדינה. בין השנים 1979-1992 רשם "הממונה" כ-908,000 דונם כאדמות מדינה.¹³² הליך ההכרזה והרישום של קרקעות כאדמות מדינה הוקפא בין השנים 1992-1997 (תקופת ממשלת רבין), וחודש שוב בשנת 1997.

חלק משמעותי מהקרקעות, שנרשמו כ"אדמות מדינה" ושימשו להקמת התנחלויות וליצירת עתודות הקרקע להרחבתן, היה, גם לפי פירוש קפדני של חוק הקרקעות העותומאני, בבעלות פלסטינית

128. להרחבה בנושא ר' בצלם, גול הקרקעות - מדיניות ההתנחלות בגדה המערבית, מאי 2002, פרק 3.

129. ההחלטה על מעבר משיטה זו להכרזה על קרקעות כאדמות מדינה התקבלה בעקבות פרשת אלון מורה, שבמסגרתה הורה בג"ץ על ביטול צו לתפיסת קרקע פרטית להקמת התנחלות חדשה, לאחר שלא שוכנע, כי מאחורי התפיסה עומד צורך צבאי. ר', גול הקרקעות, שם, ע' 3-42.

130. צו בדבר רכוש ממשלתי (יהודה ושומרון) (מס' 59), תשכ"ז-1967.

131. הליך הבדיקה, שחייב להתבצע בטרם תוכרז קרקע כאדמת מדינה, מפורט ב"נוהל בדבר פיקוח ושמירה על אדמות סקר, ניהולן ופינוי פולשים", שאושר בשנת 1997 על-ידי היועץ המשפטי לממשלה. לפירוט על מרכיבי הנוהל, ר' מבקר המדינה, דו"ח שנתי 56א', ע' 8-206.

132. מבקר המדינה, שם, ע' 206.

פרטית. השתלטותה של ישראל, בניגוד לחוק, על אותן אדמות פרטיות התאפשרה, בין השאר, בשל אופיו של ההליך הביורוקראטי, שבמסגרתו התבצעה ההשתלטות. לעיתים קרובות, בעיקר בשנות השמונים, לא הגיע המידע על עצם ההכרזה על חלקה מסוימת כאדמת מדינה לידי הפלסטינים, ואילו כאשר הדבר נודע להם, המועד להגשת ערר חלף כבר מזמן. כמו כן, יכולתם של פלסטינים להתמודד בהצלחה מול המערכת הצבאית הישראלית במסגרת הדיון בעררים היא ממילא נמוכה ביותר בשל מגוון סיבות. חמור מכך, במקרים רבים, התייחסה ישראל לאדמות סקר, קרי לאדמות שלגביהן לא הוכח כי הן אדמות מדינה, כאילו היו אדמות מדינה רשומות, והקצתה אותן להתנחלויות.¹³³

גם אילו הייתה ישראל מיישמת את חוק הקרקעות העותומאני כלשונו בצורה הוגנת, ולא הייתה מכריזה על אדמות בבעלות פרטית כאדמות מדינה, הרי שאופן ניהולן של אדמות המדינה הוא כשלעצמו מפלה ובלתי חוקי. אדמות מדינה הינן רכוש הציבור, דהיינו רכושם של התושבים החוקיים של הגדה המערבית. תפקידו של הכובש, כממלא מקומו הזמני של הריבון, הוא לנהל את הרכוש הציבורי לטובתו ולרווחתו של אותו ציבור או, לחלופין, למילוי צרכיו הצבאיים בשטח הכבוש. בניגוד לכך, מאז שהחלה ישראל את ההשתלטות על אדמות המדינה, היא שוללת בצורה מוחלטת את זכותו של הציבור הפלסטיני להשתמש באדמות אלה, ומקצה אותן באופן בלעדי להקמת התנחלויות ולהרחבתן.

133. טליה ששון, חוות דעת (ביניים) בנושא מאחזים בלתי מורשים, מארס 2005, ע' 2-81.

המסלול לאישור תכנית מתאר מקומית ותכנית מפורטת כולל כמה שלבים : החלטה ליזום תכנית על-ידי גורם ציבורי או פרטי ; הכנת תכנית על-ידי אדריכל לבקשת הגורם היוזם ; הגשת התכנית לערכאת התכנון הרלוונטית ; דיון והחלטה, האם להפקיד את התכנית להתנגדויות ; הפקדת התכנית לצורך הגשת התנגדויות לשישים יום ובמקביל פרסום דבר ההפקדה בעיתונות ; דיון בהתנגדויות, אם הוגשו כאלה ; שינוי התכנית בעקבות התנגדויות, במידה שההתנגדויות יתקבלו ; אישור התכנית על-ידי המוסד התכנוני ; פרסום התכנית למתן תוקף ; קבלת תוקף 15 יום לאחר הפרסום.

בכפוף למת"ע ולוועדות המשנה שלה פועלות ועדות התכנון המקומיות. המועצה של כל אחת מהרשויות המקומיות הישראליות בגדה, בין אם מדובר בעירייה, מועצה מקומית או מועצה אזורית, ממלאת את תפקידיה של ועדת תכנון מקומית. תפקידה המרכזי של ועדת התכנון המקומית הוא להוציא היתרי בנייה, בהתאם להוראות התכנון המפורטות, וכן לפקח על הבנייה הבלתי חוקית. כל ועדה אחראית למלא תפקיד זה בשטח השיפוט של הרשות המקומית, שבתוכה היא פועלת.¹³⁷

רוב השטח, שעליו תוכננו והוקמו ההתנחלויות בגדה, הוכרז כ"אדמות מדינה", אשר ניהולן הופקד "הממונה" במינהל האזרחי.¹³⁸ ישנם שלושה גורמים ציבוריים המופקדים על ייזום תכנון בנייה באדמות מדינה, הנקראים במערכת התכנון "גופים מיישבים" : משרד הבינוי והשיכון, המחלקה לבנייה כפרית במשרד החקלאות והחטיבה להתיישבות בהסתדרות הציונית העולמית. הגורם הראשון מטפל בעיקר בהתנחלויות העירוניות, ואילו השניים האחרים מטפלים בשאר ההתנחלויות.

בהחלטת ממשלה משנת 1996 נקבע, כי הקצאת אדמות מדינה מחייבת את אישורו של שר הביטחון.¹³⁹ בעקבותיה, נקבע גם נוהל מפורט שעיגן את הליך ההקצאה של אדמות מדינה בחקיקה הצבאית.¹⁴⁰ לפי הנוהל, רק לאחר שאשר שר הביטחון הקצאת קרקע מסוימת להתנחלות, יכול "הממונה" לחתום על הסכם עם הגוף המיישב, שבו ניתנת לאותו גוף הרשאה לתכנון השטח. רק לאחר שישנה תכנית מפורטת בתוקף, רשאי "הממונה" להעביר את החזקה בקרקע לידי הגוף המיישב, לצורך פיתוחה על-ידי גורם כלשהו (קבלן פרטי, עמותה או אחר). לאחר מכן, רשאי "הממונה" לחתום על הסכם חכירה עם צד שלישי, שלו נמסר או נמכר המבנה לתקופה של 49 שנים, עם אפשרות להארכת ההסכם לתקופה זהה.

137. הסמכות של ועדות התכנון המקומיות במועצות האזוריות מוגבלת לתחומי ההתנחלויות, כלומר אין לוועדות אלה סמכות לגבי אזורים בתוך שטח השיפוט של המועצה האזורית, אשר נמצאים מחוץ לתחום ההתנחלויות.

138. לפירוט על הליך ההכרזה ר' נספח מספר 1.

139. החלטת ממשלה מס' 150.

140. צו בדבר אישור הליכי תכנון ובנייה (יהודה ושומרון) (מס' 1455), התשנ"ו-1996.

בפועל, נוהל זה אינו מקוים במקרים רבים. כך למשל, לפי מבקר המדינה, לאחר חתימת הסכם ההרשאה לתכנון, נוהגת החטיבה להתיישבות של ההסתדרות הציונית להעביר את השטח לגורמים שונים לבנייה, מבלי שאושרה תכנית המתאר וללא הסכמת "הממונה".¹⁴¹

מטבע הדברים, אין "הממונה" אמור להיות מעורב בכל הנוגע להקצאה ולתכנון בקרקעות שאינן אדמות מדינה, קרי כאלה שנרכשו על-ידי גורמים ישראלים פרטיים. עם זאת, בפועל, מעורב "הממונה" ב"עסקאות סיבוביות" המסייעות במימוש הפוטנציאל של הקרקעות, שנרכשו על-ידי גורמים כאלה. מאחר שמכירת קרקע ליהודים נחשבת בחברה הפלסטינית לעבירה חמורה, במטרה לשכנעם לעבור על האיסור, מתחייבים הגורמים הללו בפני מוכרים פוטנציאליים, שלא לחשוף את זהותם. לשם כך, הם נמנעים מלרשום את הקרקע שרכשו על שמם במרשם המקרקעין. במקום זאת, לצורך התחלת הליך התכנון לקראת הבנייה, מעבירים הישראלים את הקרקע שרכשו לטיפול "הממונה", וזה האחרון מכריז עליה כאדמת מדינה. לאחר מכן מקצה "הממונה" את הקרקע לסוחר במסגרת הסכם הרשאה לתכנון, ולאחר מכן לפיתוח, וזאת ללא תמורה.¹⁴²

141. מבקר המדינה, דו"ח שנתי 56א', 2005, ע' 8-216. תופעה זו מתודעת גם ב: חוות דעת (ביניים) בנושא מאחזים בלתי מורשים, שם, ע' 3-122.

142. לתיעוד מקרה כזה, ר' מבקר המדינה, שם, ע' 4-223.

תגובת משרד המשפטים

מדינת ישראל
משרד המשפטים
State of Israel
Ministry of Justice

The Department for International Agreements
and International Litigation

היחידה להסכמים בינלאומיים
ותביעות בינלאומיות

תאריך: כ"ז בחשוון, תשס"ו

29 בנובמבר, 2005

מספר: 2124

לכבוד

מר יחזקאל ליין, מנהל אגף המחקר

ארגון "בצלם"

רח' התעשייה 8, תלפיות

ירושלים

שלום רב,

הנדון: התייחסות לטיטות ד"ח "בצלם" ו"במקום" - "במסווה של בטחון"

פנייתך בנוגע לד"ח שבנדון התקבלה במשרדנו ולהלן תגובתנו:

1. בית המשפט העליון בבג"צ 7957/04, *מרעאבה ואח' נ' ראש ממשלת ישראל ואח'* (15.9.05) (להלן, בג"צ אלפי מנשה) פתח באומרו:

"בספטמבר 2000 פרצה האינתיפאדה השנייה. מתקפת טרור עזה נחתה על ישראל ועל הישראלים שבאזור יהודה ושומרון ובחבל עזה (להלן – האזור). מרבית פיגועי הטרור הופנו כלפי אזרחים. הם פגעו בגברים ובנשים, בזקנים ובטף. משפחות שלמות איבדו את יקיריהן. הפיגועים נועדו לפגוע בחיי אדם. הם כיוונו לזרוע פחד ובהלה. הם ביקשו לשבש את אורח החיים של אזרחי ישראל. הטרור הפך להיות איום אסטרטגי. פיגועי הטרור מבוצעים בתוככי ישראל ובאזור. הם מתרחשים בכל אתר ואתר, ובכלל זה בתחבורה הציבורית, במרכזי קניות ובשווקים, בבתי קפה ובתוככי בתים וישובים. היעד העיקרי של הפיגועים הוא מרכזי הערים בישראל. כן מכוונים הפיגועים כלפי הישובים הישראלים באזור, וכלפי צירי התנועה. ארגוני הטרור עושים שימוש במגוון אמצעים. בהם פיגועי התאבדות ("פצצות אדם מונחות"), מכוניות תופת, הנחת מטעני חבלה, השלכת בקבוקי תבערה ורימונים, פיגועי ירי, פצצות מרגמה וירי רקטות. מספר נסיונות לפיגועים ביעדים אסטרטגיים ("מגה פיגוע")

רח' צלאח א-דין 29 ת.ד. 49029 י-ם מיקוד 91490 טל' 02-6466569 פקס 02-6261862

E-Mail: international@justice.gov.il

היחידה להסכמים בינלאומיים ותביעות בינלאומיות
The Department for International Agreements and International Litigation

נכשלו. ... מאז תחילת פעולות הטרור הללו ועד לאמצע יולי 2005 בוצעו בתחומי מדינת ישראל קרוב לאלף פיגועים. בתחומי יהודה והשומרון בוצעו כ-9,000 פיגועים. אלפי פיגועים בוצעו בחבל עזה. למעלה מאלף ישראלים קיפחו את חייהם. כמאתיים מהם באזור יהודה והשומרון. כשבעת אלפים ישראלים נפצעו. כשמונה מאות מהם באזור יהודה והשומרון. רבים מהפצועים הפכו לנכים קשים. גם בצד הפלסטיני גרם העימות המזוין להרוגים ופצועים רבים. השכול והכאב שוטפים אותנו.

ישראל נקטה בשורה של צעדים להגנה על חיי תושביה. נערכו פעולות צבאיות כנגד ארגוני הטרור. הן נועדו להכריע את תשתית הטרור הפלסטינית ולמנוע הישנותם של פיגועי הטרור.... פעולות אלה לא נתנו מענה מספיק לצורך המיידי בהפסקת פעולות הטרור הקשות. אנשים תמים המשיכו לשלם בחייהם ובשלמות גופם.

...

על רקע זה התגבש הרעיון להקים גדר הפרדה באזור יהודה והשומרון, אשר תקשה על פעילי הטרור לפגוע בישראלים, ותקל על המאבק של כוחות הביטחון בפעילי הטרור. (הדגשה שלי ב.א.)

2. מאז הקמת הגדר הוכחה היעילות שלה כאמצעי אפקטיבי למניעת פיגועים פעם אחר פעם, ובאיוזורים שהיא נבנתה הפסיקו הפיגועים כמעט כליל. להלן יפורטו דוגמאות למקרים שבהם המכשול היקשה על ארגוני הטרור לבצע פיגועים:

א. ביום 3.12.03 יצאו שני מחבלים מאזור ג'נין בדרכם לפיגוע התאבדות בבית ספר ביוקנעם. אלמלא המכשול היתה דרכם קצרה יחסית, ואולם הם נאלצו לנסות ולעוקפו ממזרח. מאחר שדרכם היתה ארוכה יותר, הצליחו כוחות צה"ל, שהיתה בידם התראה, להתארגן ולתפוס את המחבלים עוד טרם הגיעו לשטח ישראל.

ב. ביום 3.11.03 בוצע פיגוע ליד עזון. מחבל מתאבד שיצא משכם התכוון לבצע פיגוע בתוך ישראל וניסה לחדור דרך המכשול, אך כוחות צה"ל היו פרוסים באזור ביעילות, והמחבל התפוצץ בסמוך לג'יפ צבאי, וגרם לפציעתו של חייל אחד.

3. נושא גדר ההפרדה נדון בפני בית המשפט העליון בשבתו כבית המשפט הגבוה לצדק במסגרת מספר רב של עתירות שהוגשו בעניינה ולהלן נוסח מקצת ההחלטות הרלוונטיות.

4. בית המשפט העליון קבע ברורות בבג"צ 2056/04, מועצת הכפר בית סוריק ואח' נ' ממשלת ישראל ואח' (30.6.04) (להלן, בג"צ בית סוריק) כי הן השיקולים בקבלת ההחלטה על בניית הגדר והן השיקולים בקביעת תוואי הגדר הינם שיקולים ביטחוניים, כאמור בפסקה 31 לפסק הדין:

"אכן, העותרים לא הרימו את הנטל ולא שכנעו אותנו כי השיקולים עליהם מבוססת ההחלטה על הקמת גדר ההפרדה הם שיקולים מדיניים ולא ביטחוניים. בדומה, לא

היחידה להסכמים בינלאומיים ותביעות בינלאומיות The Department for International Agreements
and International Litigation

הרימו העותרים את הנטל המוטל עליהם ולא שכנעו אותנו כי שיקוליו של מפקד כוחות צה"ל באזור בקביעת מיתווה גדר ההפרדה אינם שיקולים צבאיים, וכי הוא לא פעל בתום לב להגשמתם, על פי מיטב תפיסתו הצבאית."

5. עמדה זו שבה ואושרה על ידי בית המשפט בבג"צ אלפי מנשה:

"על יסוד מכלול החומר שעמד לרשותנו, הגענו לכלל מסקנה כי ביסוד ההחלטה על הקמת הגדר מונח השיקול הביטחוני למנוע חדירת מחבלים למדינת ישראל ולישובים הישראליים באזור. גדר ההפרדה מהווה מרכיב ביטחוני מרכזי בלחימתה של ישראל מול הטרור הפלסטיני.

6. בית המשפט בבג"צ בית סוריק הכיר בפגיעה הנגרמת לאוכלוסיה האזרחית בעטייה של גדר ההפרדה, אולם הבהיר כי יש לבצע איזון כאמור בפסקה 27 לפסק דינו: "אכן, על המפקד הצבאי של שטח המוחזק בתפיסה לוחמתית למצוא איזון בין צרכי הצבא מזה לבין צרכי התושבים המקומיים מזה."

7. כראיה לחשיבות הרבה אותה ייחסה המדינה לדברים אלו של בית המשפט העליון ולהחלטתו בבג"צ בית סוריק, יובאו דברי בית המשפט העליון בבג"צ אלפי מנשה:

"מאז ההחלטה על גדר ההפרדה וביצועה, מתבצע תהליך רצוף ומתמשך של הפקת לקחים. תהליך זה הוגבר, כמובן, לאחר פסק הדין בפרשת בית סוריק (שניתן ב-30.6.2004). כתוצאה מכך שונו קטעים בתוואי הקיים. השתנה התכנון של השלבים שטרם הוקמו. במקום שהדבר נדרש נתקבלה החלטת ממשלה המורה על שינוי תוואי הגדר."

8. לעניין תוואי הגדר, הרי שעמדת המדינה הינה כי לישראל זכות וחובה להגן על המתנחלים, לרבות באמצעות בניית הגדר, עמדה שהוכרה על ידי בית המשפט העליון בבג"צ אלפי מנשה:

"מסקנתנו הינה, אפוא, כי המפקד הצבאי מוסמך להקים גדר הפרדה באזור להגנה על חייהם וביטחונם של המתדיינים הישראליים באזור. לעניין מסקנה זו, אין זה כלל רלבנטי לבחון, אם התדיינות זו היא בהתאם למשפט הבינלאומי או שהיא בניגוד לו, כפי שנקבע בחוות הדעת המייעצת של בית הדין הבינלאומי בהאג."

9. יש לציין לעניין תוואי הגדר, כי במסגרת התכנון הכולל של התוואי, ובשים לב לתכלית הביטחונית של הגדר, על המפקד הצבאי לשקול גם את האינטרס הביטחוני שבהגנה על שכונה חדשה העומדת לקום, שכן אין כל הגיון בבניית הגדר והותרת שכונות חדשות מחוצה לה. השיקול המרכזי לעניין זה הינו מעמדה של תכנית המתאר. המפקד הצבאי מוסמך לשקול, במסגרת קביעת תוואי הגדר, גם קיומן של תכניות מתאר תקפות, שקיימת הסתברות ממשית שיוצאו מן הכוח אל הפועל תוך זמן סביר.

היחידה להסכמים בינלאומיים ותביעות בינלאומיות The Department for International Agreements
and International Litigation

10. הקמת המכשול, שחלקים לא קטנים ממנו ממוקמים על אדמה פרטית, פוגעת בבעלי הקרקע האמורה. מדינת ישראל פעלה ופועלת בניסיון לצמצם, ככל האפשר, פגיעה שכזו, על ידי מתן עדיפות לשימוש באדמות מדינה, כשהדבר ניתן, כמו גם, העדפת אדמות פרטיות לא מעובדות על פני אדמות מעובדות, ככל שניתן, וצמצום רוחב התוואי באופן המרבי. ההליך של תפיסת הקרקעות לווה בהידברות עם בעלי הקרקע, במגמה לשמוע את עמדותיהם והשגותיהם. מעבר לכך, מוצע פיצוי לכל בעל קרקע שאדמתו נתפסה. זוהי זכותו ואף חובתו של המחזיק בשטח בתפיסה לוחמתית לדאוג לביטחון מפני איומים שמקורם באזור, אף אם הדבר מחייב תפיסת רכוש פרטי. אם נשקיף על הנושא מן ההיבט של שיח זכויות, הרי שמדובר באיזון בין הזכות לקניין מחד גיסא לזכות לחיים מאידך גיסא – והשנייה גוברת.

11. המכשול אף מביא להטלתן של מגבלות על התנועה החופשית של פלסטינים בשטח שהוא חלק מהאזור. זוהי תוצאה קשה ומדינת ישראל עושה הכל על מנת לצמצם הגבלות אלו ולתת מענה לצרכי האוכלוסייה. עם זאת, יש לזכור כי סגירת שטחים לצרכי ביטחון הינה צעד חוקי ומקובל בשטח הנתון לתפיסה לוחמתית, כמו גם הטלת מגבלות תנועה, בפרט בעיצומו של עימות מזוין מול מחבלים הפועלים בקרב האוכלוסייה האזרחית. כל מי שעובר את המכשול יכול לנוע באופן חופשי לתוך שיטחה של מדינת ישראל. אם לא תהיה שליטה ובקרה על כניסת פלסטינים לשטח זה, הרי שהרעיון שעומד ביסוד המכשול ירוקן מתוכן.

12. מדינת ישראל קשובה לצורך למצוא פתרון בנושאים אלה. הוכנסו שינויים בהסדרים החלים במרחב התפר ושינויים נוספים מתוכננים. כך למשל, שינויים אלו כוללים, סלילת צירים שיאפשרו מעבר נוח יותר בין ישובים פלסטינים וכן הגעה נוחה יותר של חקלאים פלסטינים לאדמות שהם מעבדים, מימון שירות הסעות לתלמידים לשם הבאתם של תלמידים המצויים בצד אחד של הגדר לבתי הספר המצויים בצידה השני ובחזרה לביתם באופן מסודר ומרוכז ועוד.

13. נכון למועד זה, ישנן 46 עתירות תלויות ועומדות בפני בית המשפט הגבוה לצדק, לעניין גדר ההפרדה, כמו גם 43 עתירות שהטיפול בהן הסתיים. מספרים אלו מעידים על כי הגדר ותוואי הגדר מצויים בבחינה מתמדת של בית המשפט העליון, שהינו הערכאה המשפטית העליונה בישראל.

בברכה,

בעז אורן, עו"ד

סגן מנהל היחידה